

Grepen uit de geschiedenis van Bergen op Zoom

DOOR

TH. A. BOEREE

Overdruk van "DE ZOOM", Dagblad van het Zuiden

Grepen uit de geschiedenis van Bergen op Zoom

door
Th. A. Boeree

Overdruk van **De Zoom** Dagblad van het Zuiden
Publicaties van 1937-1941

Noot:

Deze E-versie is in de spelling van het origineel gehouden. Slechts is vanwege de leesbaarheid middels interpunctie de zinslengte tot moderner lengte verkort. Dat betekent dat één oorspronkelijke lange zijn nu soms uit drie of meer achtereenvolgende zinnen bestaat. De tekst is overigens geheel conform en onverkort.

Voetnoten zijn aanvullend op het origineel. Hierin zijn plaatsverwijzingen uit de tekst nader verduidelijkt naar de huidige situatie

Inhoud

Dit document kent geen hoofdstukindeling. De serie publicaties werden destijds op feuilleton-achtige wijze als separate artikelen in het dagblad geplaatst, waarin wel een tijdsvolgorde is aangehouden. De artikelen concentreren zich enerzijds rondom de tachtigjarige oorlog, en anderzijds het jaar 1747, waarin de stad werd ingenomen door het Franse leger.

Opkomst en bloei van Bergen op Zoom	6
De ondergang van Bergen op Zoom als handelsstad	10
Hoe het Spaansche Bergen overging naar de zijde van de Staten Generaal	17
Het geslacht Bacx	25
De eerste wapenfeiten van Paul en Marcelis Bacx	29
Hernieuwde strooptochten bij 's Hertogenbosch	33
Biron — Boboca — Bervoets	37
Enkele Bergsche gouverneurs	42
Enkele staaltjes van de bedrijven der gebroeders Bacx	47
De gebeurtenissen van 1588	53
Het beleg van Bergen in 1588	58
Bergens bevolking wenscht de wapenen niet te dragen	66
Hoe Bergens bevolking zich aan de schansarbeid onttrok	70
De uitval der ruiters op 25 september 1588	76
Een mislukte aanval op Tholen	82
Drury contra Morgan	85
Drury geeft zich niet gewonnen	91
Uitbreiding van het vijandelijke noordfront	97
Het verraad van den vaandrig Grimston	100

Een moeilijk probleem	103
Het einde van het beleg van 1588	105
Het beheer der stadsgelden	108
Parma's maatregelen tegen de strooptochten der Bacxen	115
Wien Neerlandsch bloed door d'adren vloeit van vreemde smetten vrij	120
De mislukte aanslagen op Bergen	127
De voorbereidingen van den vrede	144
Het Twaalfjarige bestand	149
Het einde van het Twaalfjarige bestand	154
Hernieuwde overgang van het markiezaat	160
De laatste dagen vóór het beleg	162
Bergen belegerd	169
Na het beleg	196
Het verraad van 1628	200
De zeeslag op het Slaak	213
Terugblik op de Tachtigjarige oorlog	219
De vrede van Munster	225
Coehoorn	230
De verbleekende glans van den markies	234
1747 Het voorspel van het beleg	237
De leiding bij den verdediger	242
Het operatieplan van Cronström	246
Het beleg	249
De stormaanval	256
Cronström voor de krijgstraad	263
Trouw aan den eenen, verraad aan den anderen	269
Na het beleg	272

De laatste markies	273
Van 1750 tot 1814	276
Slot	290
Biografie Th. A. Boeree	292

Opkomst en bloei van Bergen op Zoom

Eeuwenlang had het Scheldewater in zijn gang naar zee langs de Brabantsche kust gevloeid, eeuwenlang hadden ook de heerschende Westenwinden het zand van de Zeeuwsche banken opgewaaid en op de Brabantsche wal duinen doen ontstaan, die de afwatering van het daarachter liggende lage land beletten; achter die duinen waren poelen en moerassen gevormd en op een enkele plaats had het water zich na tijden van zware regenval een weg naar zee gebaand. Zoo was een slag gevormd, waardoor een onaanzienlijk stroompje kronkelde. Het was de aangewezen plaats voor een nederzetting, de hoge gronden waren een veilige woonplaats en het beekje was een haven voor de visschers, die hun broodwinning op de Schelde zochten. Op de zuidelijke helling van dit ravijntje was Bergen op Zoom ontstaan. Er was een kerk gebouwd gewijd aan St.Geertruydt, de dochter van Pepyn van Landen. Kleine huisjes hadden zich om een markt gegroepeerd, het dorpje was groter geworden en later had het zich uitgebreid over de andere oever van het beekje. Ook daar was een markt ontstaan tegen de helling van het noordelijke duin. Het plaatsje lag oorspronkelijk in het gebied van de Heeren van Stryen. Mannen, die in het grijze verleden de gelijken waren van de Graven van Holland.

In het jaar 1039 had Raginer van Stryen zijn gebied verdeeld onder zijn twee zonen; aan Lambert, den oudsten, had hij het noordelijke stuk, het eigenlijke Stryen gegeven, terwijl hij aan den anderen zoon het zuidelijke deel vermaakte, waarin Breda en Bergen op Zoom lagen: zoo was de heerlijkheid van Breda ontstaan.

Twee en een halve eeuw later was de laatste Vrouwe van Breda, Elisabeth, gestorven zonder kinderen na te laten. Zij was gehuwd

geweest met Heer Aernoudt van Loven en beider stoffelijk omhulsel was bijgezet in hun grafkelder in het klooster der Wilhelmiëten te Huybergen.

Na de dood had de Hertog van Brabant het land van Breda in twee gelijke deelen verdeeld. Hij had aan Raso van Gaveren Breda gegeven, terwijl hij het westelijk deel als leen schonk aan Gerard van Wesemale, die als eerste Heer van Bergen zijn stad omstreeks 1288 liet ommuren.

Uit deze tijd dateert de Lieve Vrouwepoort. Met de zware ronde torens vormt het machtige bouwwerk samen met de Korenmarktspoort te Kampen een laatste herinnering aan de zware bevestigingswijze der steden uit dit deel der middeleeuwen.

Door een louter toeval is deze poort blijven bestaan. Toen ongeveer in 1500 de stad werd uitgebreid en het havenkwartier in de veste werd opgenomen, was een deel der stadswallen, waarin de Lieve Vrouwepoort lag, buiten gebruik gekomen, men had dit deel der wallen geslecht, doch de poort was te massaal en te goed bruikbaar om gesloopt te worden, het bouwwerk bleef als gevangenis en woning tot heden bewaard, terwijl de andere poorten (de Wouwsche poort, Boschpoort, Steenbergsepoort en Verloren Costpoort) in de loop der eeuwen werden opgeofferd aan de moderniseering van de vestingwerken.

De jaren verliepen, Gerard van Wesemale en de mannen van zijn geslacht waren gestorven. Na hem was het geslacht Voorne en daarna Boutershem gekomen. In 1418 was Johanna van Boutershem, Vrouwe van Bergen, getrouwd met Jan van Glymes.

Johanna's vader had met tegenzin in dit huwelijk toegestemd. Hij was niet gesteld geweest op dezen vreemden edelman, die juist uit Engelsche krijgsgevangenschap was ontslagen.

Het geslacht Glymes was ontstaan door bastaardij van de Brabantsche hertogen. De dragers van dezen naam hadden zich door hun tijdgenooten weten te doen eerbiedigen. Zij hadden de hooge gunst van de hertogen verworven, en door dit huwelijk was voor Bergen een nieuwe periode aangebroken. De stad werd uit het isolement verlost. Er ontstond een innig contact tusschen het schitterende Brusselsche Hof en de eenvoudige heerlijkheid.

Jan van Glymes werd een van de voornaamste edelen aan het hof van den Hertog. In vele veldslagen wapperde zijn banier, die wegens zijn afstamming van de Hertogen de gouden leeuw op het veld van sabel voerde, en daarover als hartschild het eigen wapen van Glymes. Herhaalde malen was hij gewond en in 1425 stierf hij buitenslands. Onder het geslacht Glymes zag het kleine stadje voor het eerst de grooten des lands binnen zijn muren zoals Jacoba van Beieren, de Hertogin-moeder. Karel de Stoute was soms weken achtereen een welkome gast op het Bergsche Hof.

Onder de Heeren van Glymes neemt Jan II (bijgenaamd “met de Lippen”) de belangrijkste plaats in.

Hij was de leelijkste man van zijn tijd, getrouwd met Marguerite de Saint Simon, de vrouw die door de dichters van haar tijd onder alle schoone vrouwen van het Bourgondische Hof als de allerschoonste “la belle Blanche de St.Simon” werd bezongen.

Jan was een mengeling van ruwe zeden en moderne beschaving geweest. Hij stelde groote sommen beschikbaar voor de verfraaiing van de St.Geertruytskerk, maar leefde in voortdurende strijd met den bisschop van Luik, die ten slotte over Bergen op Zoom de “cesse” uitsprak.

Hij liet door de beroemde bouwmeesters Keldermans het paleis bouwen, hij verzamelde een bibliotheek, doch toen er door de

verhooging der accijnsen oproer in de stad ontstond, greep hij met middeleeuwsche hand in. Het bloed der schuldigen stroomde over het marktplein en met één slag ontnam hij aan de gilden alle rechten.

Herhaaldelijk werden de heeren van Glymes begiftigd met de mooiste en meest winstgevende betrekkingen aan het Brusselsche Hof. Steeds nam de welvaart van de stad toe, dank zij de privilegiën, die de stad van den Hertog wist te verwerven. Van alle zijden stroomden de buitenlandsche kooplieden naar de Bergsche jaarmarkten. De Engelsche kooplieden hadden hier hun eigen huizen. In 1533 verhief keizer Karel V de heerlijkheid van Bergen tot een markiezaat als belooning voor de vele en trouwe diensten, die de Heeren van Bergen steeds als vazallen bewezen hadden.

Tegenover de stad lag de tol van Iersekeroord, die door de stad gepacht was. Geen schip kon naar Antwerpen de Schelde op- varen, zonder deze tol te passeeren. In oogenblikken van gevaar legden de Bergenaren daar hun zwaarbewapende schepen om de verplichting van tolbetaling kracht bij te zetten.

De ondergang van Bergen op Zoom als handelsstad

In 1533 had Karel V de heeren van Bergen tot markies verheven. Zij waren geklommen tot de hoogste en rijkst bezoldigde betrekkingen in den lande. Zij waren opperwarandameester van Brabant, Premier chambellan, souverain baljuw van het graafschap Namen geweest. Meerdere malen vergaderde het kapittel van de Ridders van het Gulden Vlies te Bergen. Slechts weinigen zullen in die dagen eenig vermoeden hebben gehad, dat de tijd van welvaart voorbij was. Men leefde op een vulkaan en in de komende vijftig jaren alles zou verloren gaan wat in drie eeuwen van hard werken en spaarzaamheid langzaam was opgebouwd.

In de eerste plaats hadden de steden zich steeds meer uitgebreid. Zij waren letterlijk maar ook geestelijk naar elkaar toe gegroeid. Zij wilden zich vrij maken van oude privilegiën en verbodsbepalingen, die zooals in Bergen een kunstmatige welvaart hadden geschapen, zoo zelfs, dat het kleine stadje het een tijdlang met succes had kunnen volhouden tegen het groeiende Antwerpen.

De groote steden hadden genoeg van de oude bepalingen, van de tollën en van een rechtspraak, die in elke stad anders was. Bovendien verplaatste de handel zich. Men had behoefte aan vrijhandel en vele landen, waaronder Engeland, kwamen tot een hooger peil van beschaving. Men voerde niet langer de ruwe wol uit, om het geweven laken weder in te koopen, men legde zichzelf op deze takken van nijverheid toe, zeer ten nadeele van Bergen, dat veel aan deze tusschenhandel verdiend had.

Bij dit alles kwamen de verschillen op godsdienstig gebied, die samenvielen met de wil der koningen om zich ten kosten van de bewoners het absolute gezag over hun landen te verschaffen. Voor Bergen had de watervloed van 1530 bovendien de groote tegenslag gebracht, dat de WesterSchelde was ontstaan, die aan Antwerpen een korte en rechtstreeksche weg naar zee opende, waardoor de tol van Iersekeroord alle reden van bestaan verloor. In 1550 was Jan IV als Markies van Bergen met groote praal gehuldigd. Evenals vele grooten in den lande had hij zich afkeerig betoond van de zeer strenge maatregelen, door den Spaanschen koning gelast. Hij was in 1566 door Philips tot Ridder van het Gulden Vlies geslagen, maar had te veel vertrouwen in de gunst van zijn koning gesteld. Samen met Montigny was Jan IV, die in de geschiedenis steeds als "Bergen" vermeld wordt, op 1 Juni 1566 naar Spanje gezonden om den koning een beeld te geven van de toestand in deze landen. Geen van beide edelen zou deze streken terugzien. Nadat Jan zijn taak te Madrid vervuld had, verzocht hij naar zijn land terug te keeren. Onder allerlei voorwendsels weigerde Philips hem die vergunning. Jan werd ziek en stierf 21 Mei 1567 in Spanje. Montigny werd eenige tijd later op last van Philips in een Spaansche gevangenis gewurgd, waarbij alle maatregelen voor geheimhouden waren genomen. Aan het volk werd bekend gemaakt dat hij zijn natuurlijke dood gestorven was. Acht dagen na de dood van Jan, was zijn overlijden reeds bekend aan de landvoogdes te Brussel. Blijkbaar was zij op deze tijding voorbereid. Zij liet onmiddellijk een vaan ruiters en een vendel voetvolk naar Bergen zenden, om de orde aldaar te handhaven. De koning vergunde, het stoffelijk overschot van Jan IV naar Bergen over te brengen. Met groote praal werd hij in St.Geertruydskerk begraven. Alva zelf kwam voor de begrafenis over en... bracht daarop

den overleden markies voor de bloedraad. Het schuldig werd uitgesproken, zijn goederen werden verbeurdverklaard. Zij werden kroondomein van den Spaanschen koning, die een superintendent zond om deze landen te beheeren, terwijl tevens zeer strenge instructiën voor dezen ambtenaar werden opgemaakt, voor het uitvoeren der placaten. Arm Bergen! Wat door een samenloop van ongunstige omstandigheden was begonnen werd in vier jaren door de Spaansche bezetting van het kleine stadje voltooid.

Het is bekend, dat Alva hooge belastingen hief. In het stadje, welks handel en bedrijf stillagen en welks bewoners voor een deel naar Holland en Zeeland waren gevlucht, heerschte armoede en gebrek. Hoe werden de belastingen geïnd? Alva had hiervoor een methode bedacht, die nimmer faalde. De stad kreeg de verplichting, de soldij van de troepen voor te schieten. Zij mocht dit bedrag aftrekken van de te betalen belasting. Alva kende dit probate middel. Indien de stad de troepen niet tijdig betaalde, ontstond muiterij, die nimmer door de officieren werd tegengegaan, daar zij op dezelfde wijze als de troep hun betaling verkregen.

Dit laatste vereischt eenige toelichting. De commandant van een vaan ruiters of van een vendel voetknechten had met de staat een contract. Hij kreeg een bepaald bedrag per maand, en was verplicht, daarvoor een zeker aantal bruikbare manschappen te onderhouden, die zelf hun wapenen en kleeding aanschafte. Om te controleeren, of werkelijk het volledige aantal soldaten aanwezig was, kwam op onverwachte oogenblikken de commissaris van monsterring, die de troep inspecteerde. Bleek het aantal niet volledig te zijn, dan werd de bezoldiging van het vendel verminderd. Dikwijls bedroog men in het garnizoen den monstercommissaris door enkele mannen snel van

wapens te voorzien en hen voor soldaten te laten doorgaan, zoogenaamde „passe-volanten”.

Werd dit bemerkt, dan werden deze mannen gegeeseld en zwaar gestraft. Het misbruik was echter zoo algemeen dat men herhaaldelijk leest, dat een veldheer o.a. Maurits vóór het begin van een gevecht een wapenschouwing hield. Dit was niet een bloote traditie zooals in onze dagen, maar een middel om na te gaan, of de vendels werkelijk op sterkte waren. Immers te velde kon men niet evenals in het garnizoen eenige passe-volanten vertoonen.

De stad kreeg de verplichting, het bovengenoemde maandelijksche bedrag aan de commandanten van de vendels af te dragen. Bleef de stad in verzuim, dan waren de officieren en het kader evengoed als de soldaten daarvan de dupe. Er bestond voor hen eerder aanleiding, tot muiterij aan te zetten, dan deze tegen te gaan.

Al spoedig wisten de burgers, wat het beteekende, muiterij der Spaansche soldaten. Liever brachten zij hun laatste penningen bijeen, dan een herhaling van deze muiterij door te maken. De vraag was nu voor de vroedschap: Wat kunnen wij belasten?

Er was, behalve de accijns op de sterke drank niet veel over. Wel bezat de stad erfrenten op verschillende huizen. maar een deel der woningen stond leeg, daar de inwoners gevlucht waren. Alles wat in deze huizen achtergebleven was, was door de soldaten geroofd. Van andere huizen waren de bewoners in staat de huur zoo min als de erfrenten te betalen.

Vroeger verhuurde de stad de wallen aan de beenhouwers. Deze lieten daar hun vee grazen, maar thans werd voortdurend aan de wallen gewerkt, ze werden verhoogd en verzwaard en er werden nieuwe hoornwerken aangelegd.

Daarbij kwam, dat de soldaat in die dagen alleen bereid was om te vechten, schanswerk achtte hij beneden zijn waardigheid. Prins Maurits is de eerste die hierin verandering heeft gebracht.

Alle werkzaamheden moesten dus door arbeiders verricht worden en de stad moest voor de betaling zorgen.

De meeste huizen en boerderijen buiten de wallen waren gesloopt en met den grond gelijk gemaakt, om bij een beleg den aanvaller te verhinderen, zich daarin te nestelen. Alle bosschen en boomgaarden waren omgekap, om aan den vijand een ongeziene nadering te beletten.

In 1570 was de dijk van het Zuidland doorgebroken. Reeds lang had men uit geldgebrek verzuimd, daartegen de noodige voorzieningen te treffen, en als gevolg daarvan stroomden de zoute golven over de vruchtbare landerijen, die voor jaren onbruikbaar gemaakt werden. Eenigen tijd later werd uit defensieoogpunt ook de dijk van het Noordland doorgestoken, ook hier verdween de vruchtbare polder onder het zeewater.

Als twee pieren staken de havendijken, thans aan beide zijden door de golven gebeukt ver in zee, en telkens moesten kostbare herstellingen verricht worden om te voorkomen, dat deze dijken zouden doorbreken en de haven verzanden. De stadsgebouwen, de scholen en de kademuren stonden op instorten, er was geen geld over om de meest noodzakelijke herstellingen te verrichten.

Ook de houwerdijk eischte voorziening.

Ter toelichting diene het volgende. Aan de zuidzijde van de stad had men een groot bassin, door een dijk van de Zuidpolder afgesloten. Bij vloed liep het water door de haven in dit bassin en deed daardoor een waterrad draaien, waardoor een graanmolen in beweging werd

gebracht. die eigendom van den markies was. Bij eb liep het bassin (of houer) leeg en bracht het rad opnieuw in beweging. Toen het zuidland was ondergelopen spoelden de golven van de Schelde tegen de houwerdijk en het is geen wonder, dat de superintendent, die de inkomsten van deze molen beheerde, eischte, dat de dijk grondig hersteld werd.

Ten gevolge van alle tegenspoeden ontbrak dikwijls het geld om de troepen te betalen. Dan trachtte de magistraat geld op te nemen, doch niemand wilde aan de insolvente stad geld voorschieten. Wel aan de bestuursleden persoonlijk, die dit deden om erger te voorkomen. Zoo verviel niet alleen de stad tot armoede, maar ook de weinige inwoners, die iets bezaten, geraakten tot de bedelstaf.

Steeds kwamen er extra onkosten bij. Nu eens kreeg men kortstondige inkwartiering van troepen, die aan alles gebrek hadden, dan weer moest men geld voorschieten aan commissarissen, die op doorreis waren. Steeds met de belofte, dat men het mocht afhouden van de af te dragen belastingpenningen.

De stedelijke resolutiën geven daarvan een somber en getrouw beeld. Men was niet alleen verplicht te zorgen voor de soldaten, maar ook voor de in die dagen zoo groote legertros van soldatenvrouwen en kinderen.

In 1574 toen Alva reeds was heengegaan en door Requesens opgevolgd, legde de stad een overzicht over van de verstrekte gelden: aan de compagnie van Jean de Palme bijna 8000 gld., aan de ruiters van Don Lope Catapa 11000 gld., aan de compagniën van Vilain en van Couriaul ruim 47000 gld., aan verschillende kapiteins voorgeschoten 36000 gld., aan brand, vuur, licht, kaarsen en voorschotten aan doorreisende troepen ruim 25000 gld. (alles precies met namen en

getallen vermeld) aan de fortificatiën had men 3300 gld besteed, aan de inundatiën en aan de havenhoofden 10.000 gld. Op last van Alva had men aan allerlei commissarissen 123000 gld. moeten verstrekken, voor vernieling van eigendommen, afbreken van huizen, kappen van boomgaarden enz. werd een verlies van 72000 gld. becijferd, totaal ongeveer 272000 gld., terwijl door het stellen der inundatiën aan land zeker voor 160.000 gld. verloren was gegaan.

Het stadsbestuur zond den burgemeester IJzerman met drie leden van de magistraat naar Requesens. Zij smeekten hem, de stad ter wille te zijn. Alles was geheel geruïneerd, mocht hij de stad niet kunnen helpen, dan verzocht het stadsbestuur, van zijn eed ontslagen te worden en de vergunning te verkrijgen met vrouwen en kinderen heen te gaan en elders een nieuw vaderland te zoeken.

Hoe het Spaansche Bergen overging naar de zijde van de Staten Generaal

Vrij onverwacht waren de slecht betaalde Spaansche troepen in de Zuidelijke Nederlanden aan het muiten geslagen. In Juli 1576 was het oproer begonnen, bekend als de Spaansche furie. Spaansche, Bourgondische en Italiaansche troepen hadden oproer gemaakt. 25 Juli maakten hun ruitersbenden zich meester van Aalst, uit deze plaats bedreigden zij geheel Brabant en Vlaanderen. De Staten dier gewesten hadden onverwijld Duitsche troepen in dienst genomen, om zich tegen dit onheil te beschermen.

5 September 1576 had te Brussel een omwenteling plaats, waarbij alle Spaanschgezinden uit de Raad van State werden verdreven.

8 November 1576 was de Pacificatie van Gent gesloten, de uitvoering der placaten werd opgeschort., Antwerpen kwam in handen van de Staten Generaal. De Duitsche troepen (in Spaansche dienst) die daar hadden gelegen, hadden in de laatste oogenblikken geroofd en geplunderd, zooveel zij konden.

De beide Duitsche bevelhebbers aldaar, Frondsberg en Fugger waren naar het Noorden getrokken, Frondsberg stelde zich in veiligheid binnen Breda. Fugger trok zich met een vendel terug binnen de muren van Bergen op Zoom, binnen welke stad reeds twee Duitsche vendels lagen. Met angst en schrik zag de totaal verarmde bevolking deze invasie van muiters. Fugger eischte van de burgerij onverwijld betaling van de achterstallige soldij van zijn troep.

De Staten Generaal lieten de tijd niet ongebruikt voorbijgaan en eind Juli 1577 kreeg Frederick de Perenot, Heer van Champagne (die op dat oogenblik de zijde van de Staten Generaal had gekozen) opdracht om zich van Wouw en daarna van Bergen op Zoom meester te maken.

Op 4 Augustus werd Wouw veroverd. Eén enkele man ontkwam slechts; hij berichtte aan Fugger de nadering der Staatsche troepen. Champagny eischte daarop Bergen op. Fugger was niet ongenegen, hieraan gevolg te geven, maar zijn oproerige troepen schoven hun commandant ter zijde. Zij onderhandelden zelf over de overgave van de vesting en beloofden daarbij hun commandant in handen van Champagny te leveren.

Zonder eenige strijd trokken de troepen van Champagny Bergen op Zoom binnen. Fugger werd gevangen genomen en werd ter verantwoording geroepen voor de plundering van Antwerpen, Het was een tijd van verwarring en verraad. Nog in het voorjaar had de Spaansche Overste Caspar de Robles, heer van Billy met zijn Duitsche troepen in Groningen gelegen. Toen alle troepen aan de Spaansche furie deelnamen, verlieten zij hun commandant en gingen naar de zijde der Staten Generaal over. Dit regiment van Billy was onder de bevelen van Champagny gesteld.

Gelukkig voor de bewoners van Bergen bleven de miltzieke Duitschers niet in de vesting; zij werden weer naar andere gevechtsterreinen gezonden. Het volgend jaar pleegde Champagny verraad, toen hij tevergeefs trachtte de stad Brussel, wier bezit aan hem was toevertrouwd, wederom de Spanjaarden in handen te spelen.

Het was geen wonder, dat dergelijke feiten geschiedden. De legers bestonden voor het overgrootste deel uit vreemdelingen, aangevoerd door avonturiers van allerlei slag. Het begrip trouw bestond bij slechts enkelen en vaderlandsliefde bij geen hunner. Zij gingen daar, waar het gewin het grootst was. Zonder eenige gewetensbezwaar verrieden zij de bevolking, die op hun trouw steunde.

Bergen bleef dus voorloopig zonder eenige militaire bezetting, de burgerij moest in de wachtdienst voorzien.

Voor de bewoners van de stad had de Pacificatie van Gent en de daarop volgende overgang naar de zijde van de Staten Generaal groote gevolgen gehad. In de eerste plaats waren de placaten tijdelijk geschorst, maar bovendien gaf men het markiezaat terug aan de nakomelingen van Jan IV van Glymes. De erfgename was de minderjarige Margaretha van Merode, dochter van een zuster van Jan IV.

Voorloopig werd een regentschap gevormd maar toen de jonge Margaretha op 4 Februari 1578 trouwde met Jan van Withem, heer van Beersel, verviel het regentschap.

Jan van Withem werd dadelijk feestelijk als Markies van Bergen gehuldigd. Zij die meenden, in dezen jongen edelman een aanhanger van de nieuwe zaak te vinden vergisten zich deerlijk. Te meer was dit voor hen een teleurstelling, omdat de terugkeer van het markiezaat in het oude geslacht een lijnrecht gevolg was van de overgang naar de zijde van de Staten Generaal. Immers indien de stad in Spaansche handen was gebleven, zou de koning zeker niet bereid zijn bevonden, dit groote stuk gebied af te staan.

De eerste strijd met het stadsbestuur begon reeds bij de inhuldiging, toen Jan van Withem weigerde de eed op de privilegiën af te leggen. Het was een traditie, die reeds dagteekende van Hendrik van Boutershem (9 Mei 1398).

Voortdurend drong het stadsbestuur op deze eedsaflegging aan. Opgemerkt zij, dat zoowel Katholieken als Protestanten in die dagen samengingen in hun ernstige wil, de Spaansche troepen buiten hun gebied te houden.

Drie dagen na Jans huwelijk, dat door den pastoor Steven Lancriet werd ingezegend in de kapel van het markiezenhof, werd door de

Brede Raad der stad in tegenwoordigheid van de militaire bevelhebbers besloten, dat men eendrachtig samenwerkend, met lijf en goed zou strijden tegen de macht van Don Juan en diens Spaansche krijgsknechten.

Het was of velen van het begin af argwaan koesterden tegen den nieuwen markies. Reeds op 26 Februari besloot men aan Prins Willem te vragen, een paar vendels in de stad te leggen, uit Holland of Zeeland. Het besluit werd genomen in spijt van de tegenstand, door den markies geboden.

De vraag om Hollandsche of Zeeuwsche vendels vereischt een toelichting. Er bestond geen nationaal leger, er bestond evenmin een gemeenschappelijke krijgskas.

Elk gewest verklaarde zich bereid een zeker aantal troepen in dienst te houden en te betalen. Dit waren dus troepen, die zich ondergeschikt achtten aan het betalende gewest. De gewesten gebruikten die troepen in de eerste plaats om het eigen landsgedeelte te verdedigen, zij stonden die mannen slechts noode af. Toch had men voor algemeen gebruik nog soldaten noodig, en de generaliteit wierf dus troepen aan, wier betaling op de een of andere provincie werd gesteld.

Nu verkeerden de provinciën vrijwel doorlopend in geldgebrek en zij betaalden in de eerste plaats de troepen, die in de eigen provincie lagen, dit laatste natuurlijk om muiterij te voorkomen. Pas in de tweede plaats kwamen de troepen, die door de generaliteit - tegen de zin van het gewest - op de rekening van die provincie waren gezet. Deze troepen dienden meestal te velde of in de grensvestingen zooals Bergen op Zoom. Indien deze troepen aan het muiten sloegen, had het gewest daarvan geen rechtstreeksche overlast.

Nu waren zoowel Holland als Zeeland de beste betaalsheeren. De troepen dier gewesten waren dus het best gedisciplineerd. Vandaar dat het stadsbestuur van Bergen verzocht een paar Zeeuwsche of Hollandsche vendels te mogen ontvangen.

Het is echter te begrijpen, dat de betrokken gewesten niet dadelijk bereid waren die troepen af te staan, zoodat de zaak slepende bleef tot Parma 29 Juni 1579 bezit nam van Maastricht. In die dagen was Bergen op Zoom tot zekere hoogte de sleutel tot Zeeland. Men kon in de haven troepen inschepen voor elke gewenschte onderneming tegen de Zeeuwsche eilanden. Het is dan ook begrijpelijk, dat enkele dagen na de val van Maastricht, de stad Bergen het aanbod kreeg van kosteloze toezending van twee Zeeuwsche vendels.

Voorloopig werd 22 Juli 1579 één vendel gezonden onder het bevel van Alexander de Haultain, gouverneur van Walcheren. Op 28 October gevolgd door een tweede vendel onder bevel van kapitein Vincent, Intusschen waren in de Raad van Bergen gedurende de vergadering van 15 Juni hooge woorden gevallen tusschen den markies en den ouden burgemeester Jan d'Ayala. De laatste had den markies voor een melkmuil en leugenaar uitgemaakt. De markies was boos heengegaan, maar toch hadden de woorden doel getroffen. Jan van Withem legde, na ruim een jaar talmen, de eed op de privilegiën der stad af.

In Augustus 1580 hadden de protestanten ongeregeldheden verwekt en in October van dat jaar had Jan van Withem zich teruggetrokken op zijn kasteel te Wouw. Verzoeken van de magistraat om zich weder in de stad te vestigen, werden met uitvluchten beantwoord.

In October hadden opnieuw ongeregeldheden plaats, waarbij de St.Geertruydskerk geplunderd werd en zelfs de grafkelder der markiezen werd opengebroken en leeggeroofd.

Toen 28 Juni 1581 Claude de Barlaymont, heer van Haultepenne zich (in Spaansche dienst) had meester gemaakt van Breda, was de Prins zoo bevreesd voor het behoud van Bergen op Zoom dat hij 10 Juli daar aan volgende plotseling den Franschen kolonel Antoine de la Garde met acht vendels Franschen naar Bergen zond.

Het waren grootendeels Hugenoten, door Sonoy in Oost Friesland aangeworven en daarna gebruikt in de Zuidelijke Nederlanden. Door de voortdurende vorderingen van Parma waren deze troepen uit Diest naar het Noorden gedrongen, waarop zij door den Prins in Bergen werden gelegerd.

Voor de burgerij was dit geen voordeel. Het waren troepen die door de Staten Generaal geworven waren. De betaling was gesteld op het een of andere gewest, dat zich daarvan vermoedelijk zeer slecht zou kwijten.

Zeer waarschijnlijk heeft La Garde argwaan gekoesterd tegen den markies, want zijn eerste maatregelen waren het opeischen van de sleutels der stad en het innemen der wapens van de burgerij.

Deze maatregelen verwekten weliswaar groote ontstemming doch blijkbaar heeft Jan van Withem die gevoelens verre overschat.

In strijd met de gemaakte plechtige afspraak om met lijf en goed de Spaansche krijgsknechten te weerstaan, in strijd met de eed, die hij bovendien als troepencommandant aan de Staten Generaal gezworen had, nam hij contact op met Parma, die hem twee honderd man zond.

Deze Spanjaarden trokken in den zeer vroegen morgen van 5 Dec.

1581 door een duiker, door welke de moeregreb in de stad stroomde, en waarvan de schuif op bevel van den markies door den stadstimmerman was omhooggedraaid, de stad binnen.

Volgens de overlevering kwamen deze mannen, die in het stadje met zijn bochtige straten de weg niet kenden, een patrouille van de

troepen van la Garde tegen. Zij hadden opdracht om naar de Houtpoort te gaan, waarbuiten Jan van Withem met zijn ruiters zou wachten. Zij zouden zich van de poortwacht meester maken en Jan van Withem met zijn mannen binnen laten.

Aan de patrouille vroegen zij dus de weg naar de Houtpoort, doch de Franschman, die hen te woord stond, verstond hen verkeerd en wees hen de weg naar de Wouwpoort. Daar was de wacht waakzaam, er ontstond aldaar een schermutseling. De aanvallers werden teruggeslagen, de troepen werden gealarmeerd, het verraad was mislukt. Jan ging met zijn ruiters onverrichterzake naar Wouw terug, waarna hij openlijk de zijde van Parma koos.

Ter toelichting diene, dat in dien tijd reeds het havenkwartier bij de stad was aangetrokken. Er lagen aan het eind van dit kwartier drie poorten ¹⁾, de noordelijkste ter hoogte van de tegenwoordige kazerne Groot Arsenaal gelegen, heette St.Nicolaaspoort of Houtpoort. De poort was niet van hout, doch buiten deze poort werden meestal de schepen, welke met hout bevracht waren, gelost.

Op de landtong, die thans nog de Ham heet, stond de Hampoort, terwijl ten zuiden van de haven de St.Jacobspoort stond, die oorspronkelijk twee torens had gehad en die in die dagen tot buskruitbewaarplaats diende en daarom meestal de poiertoren werd genoemd.

Het verraad van Jan van Withem had ten gevolge, dat de Staten Generaal hem vervallen verklaarden van het bezit van het markiezaat. Dit gebied werd door de Staten Generaal aangeboden aan Prins Willem van Oranje, als dank voor de groote offers, die hij zich voor het vaderland had getroost.

¹ Voor een schematische weergave zie pag 133

Een ander gevolg was, dat velen in de stad de maatregelen van La Garde met andere oogen aanzagen en dat zij van oordeel waren, dat hij met de zijnen door zijn snelle optreden de stad van de Spaansche heerschappij had gered.

Het heeft geduurd tot 13 November 1582. Toen verscheen in de stad Jonker Arent van Dorp, die namens den Prins bezit van het markiezaat nam en eveneens uit naam van den Prins de eed op de privilegiën aflegde.

Het geslacht Bacx

Indien men de militaire geschiedenis van Bergen uit de stedelijke archieven opdelft, stuit men telkens op de namen van Paul en Marcelis Bacx en een enkele maal ook op die van Johan Bacx.

Het waren drie ruiteraanvoerders, zonen uit een zelfde gezin. De predikant Baselis, die als tijdgenoot zich voor de krijgsbedrijven en lotgevallen van deze mannen interesseerde, heeft aan hen een boek gewijd, waarin hij geheel onopgesmukt van hun daden vertelt ²). Wanneer we de moeite nemen de gegevens van Baselis elders te controleren, dan blijkt de juistheid daarvan reeds.

Van de drie broeders is Johan, de oudste voor ons de minst belangrijke, slechts in 1601 en 1605 vertoefde hij met zijn ruiters in onze stad. Paul, de daar op volgende broeder was van 1592 tot 1606 gouverneur van Bergen, toen hij stierf werd hij opgevolgd door de jongste broeder Marcelis, die deze functie behield tot aan zijn dood in 1617. Het is dus geen wonder, dat de krijgsbedrijven der broeders zeer nauw samenhangen met de geschiedenis der stad en het is dus evenmin te verwonderen, dat de stad een straat heeft genoemd naar Paul Bacx.

Als er iets is dat ons wel verwondert, dan is het dat deze mannen, die aan de meest brutale ruitersstukjes deelnamen, die niet alleen in Bergen op Zoom en omstreken opereerden, maar hun tochten uitstrekten door alle doelen van ons land, door de zuidelijke Nederlanden tot voor de muren van Luik en Brussel, die met een handvol mannen steden innamen en zich met de buit uit de voeten

² [Historisch verhael inhoudende sekere notable explooten van Oorloge in de Nederlanden](#) uitg 1615 bij Isaac Schilders te Breda.

maakten voordat de tegenpartij met een voldoende aantal soldeniers te hulp snelde, tenslotte hun natuurlijke dood zijn gestorven.

Het geslacht Bacx is afkomstig uit 'sHertogenbosch, en er zijn misschien weinig geslachten wier geschiedenis zoozeer samenhangt met de geschiedenis des lands, als dit met de familie Bacx het geval is. Bij het begin van de tachtigjarige oorlog had dit geslacht reeds gedurende meerdere eeuwen in deze stad gewoond en was er opgeklommen tot aanzienlijke betrekkingen.

De grootvader van de ruiteraanvoerders, Jan Bacx, getrouwd met Heylwich van den Hove was Raad en Rentmeester Generaal van de Domeinen in Brabant.

Een van zijn zonen, Jacob Bacx was in 1560 kapitein van het schuttersgilde van de oude voetboog, hetgeen zeker als bewijs kan dienen, dat hij tot de voornaamste familiën van de stad behoorde. Geboren in het jaar, waarin Luther zijn stellingen aanplakte aan de slotkerk te Wittenberg, stond hij gedurende zijn geheele leven midden in de felle geloofsstrijd.

Deze strijd heeft op hem geen vat gehad, hij was een man van de oude stempel, hij was de deftige patricier en toen in 1167 na het onderdrukken van de godsdiensttwisten te 's-Hertogenbosch de landvoogdes een commissie zond tot onderzoek, luidde het oordeel: *Jacques Bacx, receveur des aydes au quartier de ladicte ville, personne digne de foy, bon catholique et de la foy et église romaine.*

Maar al moge de persoon van Jacob Bacx ook onaantastbaar in dezen strijd hebben gestaan, toch heeft hij ruimschoots zijn deel gehad van de angst en de ellende, die deze strijd heeft teweeggebracht.

Evenals elders in den lande vielen ook hier de appels ver van de stam, de kinderen van Jacob Bacx werden de trouwe aanhangers van den Prins van Oranje en van de nieuwe leer, zij verlieten het ouderlijk huis,

zij gordden het zwaard aan en namen een zeer werkzaam aandeel aan den strijd voor de onafhankelijkheid dezer gewesten.

Johan Bacx, de oudste zoon van den bovengenoemden Jacob, in 1540 geboren en getrouwd met Maria van Huchtenbroek, van een Stichtsche edelman, onderteekenaar van het smeekschrift, had reeds vrij spoedig de stad verlaten en daadwerkelijk aan de strijd deelgenomen. Ook zijn jongere broeders Paul en Marcelis hadden als ruiters dienstgenomen in het vendel van Engelbert van Ymmerzele, Heer van Boshoven, toen dit vendel in 1576 na de Spaansche furie was opgericht om het land te bevrijden van de muitende en roovende Spaansche benden.

Wellicht heeft Johan ook gediend in deze vaan, die uit geldgebrek reeds in 1577 werd ontbonden.

Toen in dat jaar het stadje Heusden onder het gezag van den Prins kwam, werd Johan er tot commandant benoemd, hij kreeg opdracht, het kasteel met 50 man te bezetten. Dit garnizoen werd bij besluit van de Staten van Holland van 14 Oct. 1578 op 113 man gebracht.

Zijn broeder Simon had intusschen in 1577 te 's-Hertogenbosch opgericht het St.Michielsghilde of gilde der schermers, dat zich ijverig in de wapenhandel oefende onder voorwendsel de stad tegen troebelen te kunnen beschermen. Wel trok het de aandacht, dat tot dit gilde zoovelen toetraden, die reeds onder den Prins van Oranje hadden gestreden, maar men vond daarin geen aanleiding hiertegen op te treden.

Op 11 Sept. 1578 probeerde Johan echter zijn ruiters uit Heusden binnen 's-Hertogenbosch te brengen, daarbij gesteund door de mannen van het St.Michielsghilde. De toeleg mislukte en de Spaanschgezinden waren voortaan zeer waakzaam.

In 1579 kreeg Johan de titel van Drost [.....] eens de stad te verrassen. De Spaanschgezinde inwoners waren echter op hun hoede, het kwam tot een gewapend treffen, waardoor ook deze poging schipbreuk leed.

Evenmin gelukte een poging van het gilde om op 1 Juli van dat jaar de Unie van Utrecht te 'sHertogenbosch af te kondigen. Van beide zijden greep men naar de wapenen, de Spaanschgezinden waren het sterkst. de Prinsgezinden, waaronder Simon Bacx waren genoodzaakt, de stad te ontvluchten. Simon ging naar Antwerpen, waar hij spoedig daarna stierf.

De dochter van Jacob Bacx, naar haar grootmoeder Heylwich genaamd, trouwde met Goyaart van Eyck, die eveneens de zijde van den Prins koos en later werd benoemd tot rentmeester van de contributiën in Brabant en commissaris van monstering.

4 Augustus 1580 verscheen Johan Bacx met een deel van de bezetting van Heusden te Vught, welk dorp door hem werd geplunderd.

In Mei 1581 plunderde hij St.Oedenrode. Ook Marcelis was hier bij. Hij werd door de Bossche schutterij gevangen genomen, doch blijkbaar daarna weder vrij gelaten.

De Bossche schutters, versterkt door het garnizoen van Eindhoven waren te hulp gesnel en hadden Johan en zijn mannen uit St.Oedenrode verjaagd.

De eerste wapenfeiten van Paul en Marcelis Bacx

In 1581 hadden de Staten Generaal de hulp van Frankrijk ingeroepen en de Hertog van Anjou was met een leger gekomen om de strijd tegen Spanje op te nemen.

Van alle zijden stroomden de vrijwilligers toe. Ook Marcelis Bacx had van Anjou de vergunning gekregen om een ruitervaan op te richten, die te Bergen op Zoom verblijf zou houden en wier betaling zou geschieden uit de contributiën van Brabant.

Deze mooie term eischt eenige uitleg. Oorlog voeren kost geld en dit geld moet door de inwoners van een staat worden opgebracht.

Moeilijk wordt het in de grensgebieden, waar nu eens de eene, dan weer de andere partij succes in den strijd heeft en voorwaarts trekt.

Beide partijen trachtten in deze landstreek hun belasting of contributie te innen. Het volk van het platteland gevoelde daar weinig voor, want men haalde wel de contributie op, maar beschermde de bevolking verder niet tegen daden van geweld van de tegenpartij. Van beide zijden had men dus de gewoonte aangenomen, de contributie met groote snelheid te innen.

Een ruitertroep verscheen op het kleine dorpje, eischte onverwijld betaling, onder bedreiging dat anders de plaats in brand zou worden gestoken en paarden en vee zouden worden gedood of meegevoerd.

Voor de bevolking bleef niets anders over, dan te betalen, om erger te voorkomen.

Zoodra men het geld geïnd had, maakten de ruiters zich uit de voeten. Men moest in veiligheid zijn voordat de tegenpartij met grooter troep verscheen om de inwoners te helpen.

Het was dus de eerste taak van Marcelis Bacx, deze contributiën te innen. Uit de opbrengst werd hij zelf en zijn manschappen bezoldigd. In die tijden van zeer ruwe zeden werd het tot een sport, die gelden te innen, en zich desnoods met de wapenen heen te slaan door een overmachtige vijand, als deze tijdig te hulp kwam. Basilis beschrijft zeer veel van deze staaltjes.

Marcelis, die dus aanstelling had, kwam te Bergen waar hij zijn oudere broeder vond, aan wien hij zijn benoeming mededeelde. Achteraf vond hij het jammer. Hij wilde er liever afstand van doen. De broeders kwamen overeen dat Paul naar Gent zou gaan, waar zich Anjou en de Prins van Oranje bevonden. Hij zou vragen, de aanstelling op zijn naam over te schrijven, terwijl Marcelis er de voorkeur aan gaf, in de ruitervaan van Paul te dienen.

Marcelis besloot intusschen te Bergen zijn mannen bijeen te brengen. Wanneer we de monsterrol van deze ruitertroep uit die dagen doorbladeren, dan vinden we daarin op een enkele uitzondering na alleen Hollandsche ³⁾ namen. Zelfs jonge mannen uit Bergen op Zoom, uit Halsteren en verdere naaste omgeving. Het moge gelden als een bewijs van de groote armoede, gevolg van de stilstand van alle handel en bedrijf, dat de vrijwilligers toestroomden, zoodra de werftrouwen geroerd werd.

In een paar dagen had Marcelis zestien man bijeen. Een goed geoefende troep kan het niet geweest zijn, want elke ruiter bracht zijn eigen paard en een willekeurig stel wapens mede. Uniform bestond in die dagen niet, en zoo trok men den vijand tegemoet om in het handgemeen zijn overwicht in lichaamskracht te toonen.

Toen hij vernam, dat Philips van Hohenlohe opdracht had om op te rukken tot ontzet van Lochem, dat door Verdugo belegerd was, kon hij

³ Lees: Nederlandse

zijn ongeduld niet langer bedwingen. Hij wachtte de verdere werving van vrijwilligers noch de terugkomst van zijn broer Paul af, doch zadelde op en trok met zijn mannen naar Lochem, tot steun van Hohenlohe.

Hohenlohe staat in de geschiedenis bekend als een dapper en onbesuisd man, wien vrijwel alle veldheersgaven ontbraken. Hij beschikte slechts over ruitery in de aanstaande strijd tegen Verdugo, de man, die in den krijg vergrijsd was. Dat terwijl Verdugo bovendien over voetvolk beschikte, dat door de invoering der vuurwapenen reeds een krachtige steun voor de ruitery begon te worden.

De kansen stonden er van der aanvang af reeds ongunstig voor.

Hohenlohe en de haastig bijeengeraapte mannen van Marcelis Bacx zullen hem niet van groot nut zijn geweest.

In spijt van zijn minderheid waagde Hohenlohe de strijd en Marcelis reed met zijn mannen de charge mede. Al spoedig was hij in het handgemeen, de lans was gebroken, hij trok het zwaard en sloeg om zich heen.

Zwaar kwamen ook de slagen der Spanjaarden op zijn wapenrusting neer. Het was hem onmogelijk zijn paard te houden, in pijlsnelle vaart vloog het dier verder, het was niet mogelijk keert te maken.

Ver van de strijdende troepen kwam het tot staan, een spies van een voetknecht stak diep in het achterbeen van het gemartelde dier, dat daardoor niet in staat was geweest te wenden.

Ook Marcelis was gewond. Het bloed uit een wonde in de dij kleurde zijn wapenrusting, de ijzeren stormhoed was hem van het hoofd geslagen, evenals een der brassaeten (armdekking). Hij steeg af en trok de speer uit de wond van het paard, hij verbond zichzelf zoo goed mogelijk en wilde weder naar het terrein van den strijd terugkeeren. Maar het was doelloos, Hohenlohe was verslagen, de mannen van

Marcelis waren dood of gevangen genomen en hij trok naar Zutphen, waar hij verblijf hield tot zijn wond genezen was.

Toen ging hij naar Bergen terug, waar hij Paul vond, op wiens naam de commissie (aanstelling) was overgeschreven, en samen wierven zij daarop de mannen voor het volledige ruitervaan.

Hernieuwde strooptochten bij 'sHertogenbosch

In December 1581 hadden de Staten van Holland bepaald, dat Johan Bacx, Brabander zijnde, niet langer drost van Heusden mocht blijven. Maar zooals het in die dagen van verwarring dikwijls ging, de order was niet uitgevoerd, en daar men geen vervanger had gezonden, was Jan Bacx gebleven.

Paul en Marcelis waren intusschen te Bergen op Zoom, waar zij stonden onder de bevelen van Antoine de la Garde, die daar als hoogste troepencommandant gouverneur was.

In overleg met la Garde en met hun broer Johan maakten de broeders een nieuw krijgsplan op.

13 Juli 1582 trokken zij uit, gevolgd door een deel der Fransche troepen van La Garde. Zij stroopten tot onder de rook van 's-Hertogenbosch, zij plunderden Helmond en Vught, maar stuitten daarbij op de troepen, die uit 's-Hertogenbosch tot bescherming van de bevolking waren uitgezonden.

Deze troepen stonden onder het bevel van Adolf van Cortenbach, Heer van Helmond, die te 's-Hertogenbosch als gouverneur het bevel voerde.

De gebroeders Bacx met hun mannen werden door Cortenbach verslagen en verjaagd, maar de gemoederen der Bosschenaren waren door het gebeurde ten zeerste verhit.

Drie dagen later kwam de vroedschap bijeen met het plan, krachtige maatregelen te nemen om voorgoed een eind aan deze strooptochten te maken.

De stemming was uiterst geprikkeld, zooals het altijd gaat wanneer het persoonlijk belang in het gedrang komt. Vele rijke Bosschenaars

hadden boerderijen en bezittingen buiten de stad liggen, zij vonden slechts de rookende puinhoopen terug.

De gematigden wilden liever niet optreden tegen den ouden vader, wiens goede trouw boven alle bedenking verheven was en die zelf ongetwijfeld veel verdriet had van de daden van zijn strijdlustige zonen.

Een deel van de vroedschapsleden was voor krachtige maatregelen. Zij eischten de gevangenneming van den ouden Bacx, van diens vrouw en van het kind van Goyart van Eyck, dat blijkbaar door hen werd opgevoed.

De militanten wonnen het pleit. Wel werd het gezin niet naar de gevangenis verwezen, maar de woning kwam onder bewaking van de stadssoldaten, terwijl Adolf van Cortenbach werd aangewezen om de papieren te verzegelen.

De vroedschap besliste, dat de vader brieven zou schrijven aan zijn zoons, hen vermanend op te houden met hun rooverijen en brandstichtingen, en hen opdragend dat zij onverwijld de schade zouden vergoeden, daar het anders zou verhaald worden aan lijf en goed van hun ouden vader.

De volgende dag leverde Bacx de brief bij de vroedschap in. Men was er niet tevreden over. De president-schepen eischte zelfs, dat hij in de brief zou zetten, dat als aan de eisch niet voldaan werd, de oude Bacx zou onthoofd worden en men het hoofd in een zak naar Heusden zou zenden.

Dit was de anderen toch te kras, maar wel was men het er eenstemmig over eens, dat de brief in krachtiger termen gesteld moest worden.

De nieuwe brief werd opgesteld, en Roelof de Mulder werd naar Heusden gezonden, om de brief af te leveren. Twee dagen later bracht

hij het antwoord hetwelk de heeren van de vroedschap allerminst bevredigde.

Men dwong den vader opnieuw te schrijven, thans met krachtiger termen dan in de voorgaande brief. Toen deze brief verstuurd was, verzocht Bacx, van de last der stadssoldaten ontslagen te worden. Zijn verzoek werd afgewezen, zijn papieren bleven verzegeld.

Na eenigen tijd kwam men tot de overtuiging, dat de vader gedaan had wat hij kon. Hij moest dit nog eens onder eede verklaren. Hij moest een borgtocht teekenen, hij moest zich verplichten, de stad niet te verlaten. Toen dit alles ten genoegen van de vroedschap was geschied, werd op 14 Augustus de bewaking opgeheven en ook de papieren werden vrijgegeven; men vergunde aan Jacob Bacx zijn werkzaamheden te hervatten. Hij stierf in 1591, door zijn medeburgers geheel in genade aangenomen. Zijn vrouw stierf dertien jaar later. Van de werkzaamheden van Goyart van Eyck heb ik niets kunnen terugvinden. Ik vond twee kinderen, een zoon Caspar van Eyck die later drost van Heusden werd, waaruit blijkt, dat hij de partij zijns vaders heeft gekozen en een dochter Catharina van Eyck, die later trouwt met Martinus Fierlands, Raad en ontvanger des konings over stad en meyerij van de Bosch. Deze Fierlands was zeker geen aanhanger van de nieuwe partij anders zou de koning van Spanje hem deze functie niet hebben toevertrouwd. Wellicht is deze Catharina het kind, dat blijkens het voorgaande de gevangenschap der grootouders deelde. In dat geval ligt de verklaring voor de hand dat deze dochter door de grootouders katholiek is opgevoed.

Hoewel er geen verdere bescheiden zijn te vinden over strooptochten der gebroeders Bacx in de buurt van 's-Hertogenbosch, kan uit de feiten worden afgeleid, dat het krachtdadig optreden van de vroedschap doel heeft getroffen. De kinderen hebben het niet

aangedurfd, hun ouden vader de dupe te laten worden van hun kriegsbedrijven.

Blijkbaar hebben ze verder de omgeving van de stad gemeden. Er bleef voor hen gelegenheid genoeg over, om hun moed te toonen, want zeer veel steden waren in handen van den vijand. De bezettingen moesten van alles voorzien worden, wapenen en buskruit, levensmiddelen voor de manschappen, haver en hooi voor de paarden. Voortdurend doorkruisten de transporten het land, beschermd door gewapende troepen.

Het was nu de eerste taak van de ruitertroepen, zich van de loop dier transporten op de hoogte te stellen, hinderlagen te leggen en de begeleidende troepen te verslaan, waarna de transporten in hun handen vielen.

Op dit gebied hebben de Bacxen de meest stoute stukjes uitgehaald en vele transporten gevangen, paarden en levensmiddelen zijn in de loop der jaren te Bergen binnen gebracht.

Biron — Boboca — Bervoets

Toen de Hertog van Anjou 19 Januari 1582 zijn intocht in Antwerpen deed, stond een deel van zijn leger onder de bevelen van Armand de Gontauld Hertog van Biron. Deze officier was sedert 1577 maarschalk van Frankrijk.

Na het mislukte verraad van Anjou, dat met de mantel der liefde bedekt werd uit vrees dat de troepen zich anders aan de zijde van Parma zouden scharen, werd een deel dier troepen in Staatschen dienst genomen. Anjou zelf zou met een klein leger naar Duinkerken gaan, het grootste deel werd bij Willebroek verzameld, het kwam onder bevel van Biron en kreeg tot taak op te rukken tot ontzet van Eindhoven.

De poging om Eindhoven te ontzetten kwam te laat, de stad gaf zich 23 April 1583 aan Parma over. Hierop legerde Biron met zijn troepen in Roosendaal en omgeving. Hij veroverde het kasteel van Wouw, dat door 150 Italianen bezet was.

Zooals bekend, behoorde de heerlijkheid van Borchvliet niet tot het markiezaat. Het was een afzonderlijk bezit van Jan van Withem, en daar deze de zijde van Parma gekozen had, achtte Biron het een nuttige daad, het kasteel van Borchvliet in brand te steken en te verwoesten.

Deze twee wapenfeiten zijn de eenige waarop Biron met zijn groote troepenmacht zich kan beroemen. Door Parma opgejaagd verliet hij Roosendaal, met de bedoeling zich binnen Bergen op Zoom in veiligheid te stellen. Zijn toleg mislukte. Hij werd naar het noorden gedreven in de richting van Steenberghe, waar zijn troepen in spijt van de hulp, door de gebroeders Bacx met hun ruiters verschaft, werden

verslagen. Biron vluchtte naar Zeeland, waar zijn manschappen in Augustus werden afgedankt.

In die dagen was Steenberg in Spaansche handen. Gouverneur was aldaar Stemborn, luitenant-kolonel in het regiment van Houltepenne, den gouverneur van Breda. De kleine vesting Steenberg was het mikpunt van de aanvallen van de gebroeders Bacx. Telkens werden er hinderlagen gelegd, waarna men de bezetting van Steenberg tot een uitval verlokte. Een middel daartoe was, eenige ruiters te zenden, die zich meester maakten van het vee, dat buiten de stadswallen graasde. De bezetting, ziende dat deze streek door slechts enkele mannen werd uitgehaald, waagde een uitval. De ruiters lieten het vee in de steek en loodsten de achtervolgers door de hinderlaag. Dan maakten zij keert waarop de achtervolgers van twee kanten tegelijk werden aangevallen. Bij deze schermutselingen hadden de Bacxen de hand gelegd op den Italiaanschen kapitein Paul Boboca, die als krijgsgevangene binnen Bergen werd gebracht.

Kapitein Antoine de la Garde was in 1582 opgeroepen om zich met zijn mannen bij het veldleger te voegen. Hij was als gouverneur van Bergen opgevolgd door Jonker Roelof Bervoets, een man, op wiens trouw men meende zich geheel te kunnen verlaten. In 1580 had hij bij de tocht in Friesland reeds het bevel gevoerd over zes vendels. Hij was daarop gouverneur van Loevenstein geworden en 1 October 1583 was hij eveneens met zes vendels voetvolk naar Bergen gezonden, waar hij als hoogste troepencommandant tevens gouverneur werd.

Zijn taak was niet gemakkelijk, de mannen. van La Garde hadden telkens gemuit en de soldeniers van Bervoets waren niet beter, Eigenlijk was het hun schuld niet. Steeds liet hun toch al geringe

betaling op zich wachten. De resoluties van de Staten van Holland geven een trouw beeld van de muiterijen van 1583 en 1584.

Toen Bervoets kennis maakte met den gevangen kapitein Boboca, die een man met aangename en hoofsche manieren was, vroeg hij hem meerdere malen te gast, waardoor tusschen hen beiden en de nicht van Bervoets een vriendschappelijke verhouding ontstond.

Bervoets, moedeloos door de voortdurende muiterij van zijn troepen, klaagde zijn nood en de slimme Italiaan begreep al spoedig, dat hier de bodem rijp was voor verraad. Geholpen door Bervoets' nicht, kwam hij met zijn voorstellen voor den dag, waarbij het succes niet uitbleef.

Toen na eenige tijd het losgeld van Boboca betaald was, en deze in vrijheid was gesteld, kreeg hij van Bervoets de belofte mede, dat hij de stad aan Parma zou overleveren.

Nu was dit niet eenvoudig, want in de stad lagen verschillende officieren van onwankelbare trouw. In de eerste plaats de twee broeders Bacx met hun ruiters en ten tweede hopman Hans van Valckenburgh, die het commando voerde in de Waterschans (dit is niet het tegenwoordige kreeftenpark ⁴), doch de eerste schans, die iets dichterbij de stad lag, aan de latere Waterschans grensde en meestal door de Bergenaren de Schans Valkenburg werd genoemd naar den bouwer en eerste commandant).

Om het belang van deze schans te begrijpen diene het volgende.

⁴ Ofschoon de vesting Bergen op Zoom werd geslecht, is de Waterschans de dans ontsprongen. In de eerste decennia van de twintigste eeuw werden de grachten van de Waterschans gebruikt voor het kweken en verwateren van oesters, en later Oosterscheldekreeft. De contouren van de Waterschans zijn tijdens een wandeling nog heel goed te bekijken. Ook een kaart en een luchtfoto laten het grote fort aan het eind van de Havendijk goed zien. Na een ingrijpende restauratie is de Waterschans in 2018 opnieuw als fort aanwezig in het landschap.

Het Noordland zoowel als het Zuidland waren door de Schelde overstroomd. Een vijand kon de stad dus niet omsingelen, hij kon troepen leggen in het Noorden op de Noordgeest en Rijsselberg, verder nabij de Wouwsche weg en in het zuiden op de Raayberg, die genoemd was naar het rad, dat daar geplaatst was, dienend voor het radbraken der misdadigers.

Aan de westzijde bleef de stad echter open, hetgeen ten gevolge had, dat men uit Holland en uit Zeeland steeds troepen, wapenen, krijgsvoorraden en levensmiddelen in de belegerde stad kon brengen. Door deze situatie is de belegering van Parma in 1588 en van Spinola in 1622 dan ook niet gelukt. Het geschut droeg niet ver genoeg om van de hoge landen (Noordgeest en Raayberg) de haven te beschieten. Voor de bezetting zou het echter een groote slag zijn, als de schans die aan het uiteinde van de haven lag, in 's vijands handen geraakte. Hierop was het plan van Bervoets gebaseerd en hij deed alle moeite, om Hans van Valckenburgh te bewegen om binnen de stad, in plaats van op de schans verblijf te houden. Valckenburgh, die waarschijnlijk het verraad voorzag, liet zich niet bepraten, hij verliet zijn schans niet. Toen probeerde Bervoets de gebroeders Bax te verlokken tot een ruitertocht ver buiten de stad, doch zij weigerden, zeggend, dat het in strijd met hun taak was.

Ten slotte bedacht hij een ander plan; hij gaf voor, dat het dorp Etten moest getuchtigd worden en dat daarvoor een groote troep moest worden uitgezonden.

Daar hij als gouverneur de sleutels der stad in bezit had, was het voor hem zeer eenvoudig om na het vertrek van de troepen, de poort voor de mannen van Parma te openen. Volgens den predikant Baselis, heeft hij dit plan uitgevoerd, nadat hij de mannen van Parma had gewaarschuwd. De troepen die uit Bergen vertrokken, stuitten echter

nabij Roosendaal op vijandelijke ruitery; zij doorzagen de truc en keerden in strijd met de bevelen van Bervoets ijlings naar hun garnizoen terug.

De gouverneur deed zeer verbaasd, toen hij van de ontdekking van vijandelijke ruitery hoorde, maar kon niet anders, dan zich in het gebeurde schikken.

Het spreekt vanzelf dat zijn collega's verder zijn gangen nauwkeurig volgden en toen eenige tijd daarna een der officieren, de kapitein Famars, een brief in handen kreeg, die voor Bervoets bestemd was, zond hij deze op naar Den Haag. Onmiddellijk daarop werd Bervoets naar 's Gravenhage ontboden. Hij durfde niet langer in Bergen te blijven. Hij gaf aan een schipper last, hem naar Den Haag te brengen maar nabij Tholen gekomen, gaf hij order, de steven te wenden en naar Lillo te varen. Toen de schipper weigerde, wel wetend dat Lillo in Spaansche handen was, bedreigde Bervoets hem met een pistool, waarop het schip van koers veranderde en Bervoets inderdaad bij Lillo aan land gezet werd, waar hij zich aan de zijde van Parma begaf.

Het is een van de vele gevallen van verraad uit die dagen, maar het is zooveel erger dan de andere gevallen, daar men hier niet te maken heeft met een buitenlandsch avonturier, doch met een Nederlander, die aan het hoofd van Nederlandsche troepen stond.

Enkele Bergsche gouverneurs

De Heer van Champagny had zeer korten tijd het gouvernement waargenomen. Hij was opgevolgd door Antoine de la Garde, die naar het veldleger overgaand, was opgevolgd door Roelof Bervoets. Na diens verraad en vlucht werd het gouvernement opgedragen aan den Heer van Marquette. Er waren toen in Bergen vijf vendels voetvolk. Er was geen geld om hen volledig te betalen, hun soldij werd uitbetaald over twee maanden in geld, over de derde maand in laken, om daarvan hun kleeding te laten maken.

Verder lagen er de twee ruitervanen van Paul en Marcelis Bacx. Zooals vermeld werd had Paul Bacx in 1582 de vergunning gekregen om een vaan op te richten, terwijl Marcelis in deze troep zou dienen. Eenige jaren later hebben de broeders elk een eigen ruitervaan. Het is niet meer na te gaan, wanneer deze verandering heeft plaats gehad.

Op 1 Dec. 1584 was Marquette benoemd tot gouverneur van Bergen. Hij was uit de Zuidelijke Nederlanden gekomen nadat hij 9 April van dat jaar de stad Yperen aan de troepen van Parma had moeten overgeven.

Zijn regiment dat uit zeven vendels had bestaan, werd daarop tot drie teruggebracht (Marquette, Brant en Ridder). Deze troepen werden naar Rynberk gezonden, terwijl Marquette 8 Juni het commando over een nieuw regiment kreeg, waarmede hij naar Brussel werd gezonden. Toen hij in December tot gouverneur van Bergen werd benoemd, liet men hem de functie van kolonel behouden.

Het bovenstaande is een illustratie van den toestand in die dagen. Men had vendels voetvolk, die nu en dan onder een kolonel werden gesteld. Het was geen regimentsverband, zooals wij dat tegenwoordig kennen. De kolonel had geen regimentsstaf, hij gaf alleen zijn bevelen aan de

commandanten van de andere vendels. Hij was tevens commandant van één dier vendels, waardoor hij zoowel het tractement van kolonel als van kapitein genoot.

Had men geen kolonel meer noodig, dan keerde de betrokken persoon terug tot de functie van kapitein. Soms kreeg hij in het geheel geen commando en mocht hij als volontair in het een of ander vendel meevechten. Hij moest dan wachten, tot er weer een plaats open kwam.

Marquette was ziekelijk en niet in staat zijn functie van gouverneur behoorlijk te vervullen. Onder hem muitten de troepen evenals onder zijn voorgangers. Toen zijn ziekte verergerde werd hij 26 Aug. 1586 als gouverneur vervangen door Bartholomew Balfour, kolonel van een regiment Schotten, terwijl het toezicht op de vestingwerken werd opgedragen aan den kapitein Elias de Lion. Deze laatste had een weinig schitterende militaire loopbaan achter zich. In 1577 had hij het bevel gekregen over een vaen van 50 harquebusiers. Begin 1580 was deze troep door den vijand volledig vernietigd.

Hij kreeg vergunning om een nieuwe vaen aan te werven, maar zijn recruten bedreven zooveel losbandige daden in de omstreken van Zevenbergen, dat ze op last van de Staten gewapenderhand uiteen gejaagd waren.

Daarop heeft hij opnieuw een vaen gecommandeerd, die in Bergen in garnizoen gelegd werd. Hij kreeg echter order het bevel over te geven aan Joost van Cranevelt, waarmede zijn loopbaan als ruiter-officier eindigde. Prins Maurits, (als markies van Bergen) benoemde hem tot drossaard, terwijl hem tevens het toezicht op de vestingwerken werd opgedragen. Door deze beide functiën is hij in Bergen een zeer bekend persoon geworden.

We zijn thans genaderd tot het tijdperk van Leycester.

Bergen was voortdurend bezet door Engelsche en Schotsche troepen en er werden dus slechts Britsche gouverneurs aangewezen.

Balfour heeft zeer kort dienst gedaan, waarop het gouvernement overging op Philips Sidney, zoon van den onderkoning van Ierland. Hij was tevens Gouverneur van Vlissingen en kolonel-commandant van een regiment Zeeuwen.

Eenige tijd later deed hij mede aan de krijgsbedrijven in de Geldersche Achterhoek, waar hij in de omstreken van Zutphen stuitte op een Spaansche troep onder bevel van den markies del Guasto. Hij werd ernstig gewond en stierf spoedig daarop.

10 Februari 1587 werd hij als gouverneur opgevolgd door Thomas Morgan, een gunsteling van Leycester.

Zijn verblijf te Bergen was slechts zeer kort, hij werd op zijn beurt opgevolgd door Read. Toen deze als commandant afstand deed, werd John Winckfield tot zijn opvolger aangewezen. Toen deze gouverneur van Geertruydenberg werd, verscheen te Bergen als gouverneur Willem Drury.

Later zouden groote moeilijkheden ontstaan tusschen Morgan en Drury, en voor een juist oordeel daarover zij hier het volgende vermeld.

Wij hebben reeds gezien, dat door de benarde tijden de belastingen nagenoeg niets meer opbrachten. Slechts één belasting maakte daarop een uitzondering, dat was de accijns op de sterke drank. Uit twee bronnen kunnen wij besluiten, dat er in die tijden zeer veel gedronken werd. In de eerste plaats uit het hooge bedrag, waarvoor de accijns jaarlijks verpacht werd. In de tweede plaats uit de dagboeken, die verschillende Spaansche soldaten in die tijd hebben aangehouden.

Dagboeken waarvan juist in deze dagen een samenvatting in vertaling is verschenen ⁵).

Volgens het algemeen oordeel dier Spanjaarden bracht de Nederlander een groot deel van den dag in de kroeg door, terwijl zijn vrouw niet alleen de huishouding, maar ook de nering dreef.

De bevolking moest een hooge accijns op wijn, bier en sterke drank betalen maar... de soldaat was vrij van accijns. Zoodra hier of daar troepen werden verzameld, gaven de Staten het bericht "Vry leger" uit. Dit beteekende dat op die plaats aan den soldaat (en dus ook aan de officieren met hun gezinnen) accijnsvrije drank werd verstrekt. Nu bestonden er in die dagen geen kazernes, de stad was in acht kwartieren verdeeld en de honderden en nog eens honderden soldaten waren over die kwartieren verdeeld. Het ging heel eenvoudig, twee soldaten moesten genoeg nemen met één bed, had men twee bedden ter beschikking, dan kon men zes soldaten logeeren, omdat een derde deel steeds op wacht was.

En nu begon de fraude. Als het "Vry leger" werd uitgegeven, stroomden van alle zijden de zoetelaars toe. Zij vestigden zich in een kelder of in een verlaten huis en richtten daar hun nering in. Hier haalde de soldaat zijn drank, die hij meenam naar zijn kwartier, waar natuurlijk de burger kwartiergever mededronk van deze goedkope drank. Wilde een commandant de gunst van het stadsbestuur verwerven, dan moest hij medewerken om deze fraude tegen te gaan. Er was bovendien nog een andere grief tegen de militairen. Veel soldaten leden armoede, vooral als de soldij niet tijdig betaald en het gezin groot was. Enkelen begonnen dan een burgernering, hetgeen door de ingezetenen als een oneerlijke concurrentie werd aangemerkt.

⁵ Een verwijzing naar de betreffende publicatie ontbreekt helaas echter.

Ook tegen dit euvel wenschte de vroedschap, dat de gouverneur zou optreden.

Morgan was een vooruitziend man. Hij was een gunsteling van Leycester, aan wien hij dan ook de plaats in Bergen dankte. Hij verheugde zich echter allermint in de gunst van Peregrin de Barty, Baron van Willoughby (later Lord Willoughby of Eresby), de hoogste functionaris na Leycester. Morgan kon op zijn vingers natellen, dat als Leycester eens mocht vervangen worden, zijn dagen te Bergen geteld zouden zijn.

Vandaar dat hij zich gedurende zijn verblijf te Bergen geheel naar de wensch van de vroedschap gedroeg, nauwkeurig lette op de accijns en op de burgerneringen en zelfs van de vroedschap een soort getuigschrift daarvoor kreeg. Ook van de Staten wist hij een dergelijk attest te verkrijgen.

Nauwelijks was Leycester naar Engeland teruggeroepen en Willoughby in zijn plaats aangewezen als algemeen bevelhebber over de Engelsche troepen in Nederland, of Morgan werd door hem ontslagen en vervangen door den eigen gunsteling William Drury.

Enkele staaltjes van de bedrijven der gebroeders Bacx

Voortdurend hadden de Spanjaarden overlast van de strooptochten. ondernomen door Paul en Marcelis Bacx.

Daarom kreeg Phijppe de l'Espine, die toen nog aan de zijde der Spanjaarden streed en later in Staatsche dienst overging, opdracht de ruiters van Bacx op te zoeken en te overvallen. Daar in de omstreken van Antwerpen steeds zeer veel transporten plaats hadden, die door gewapende troepen beschermd werden, vond men de Bacxen meer in de buurt van Calmpthout en Eekeren dan in hun garnizoen. In die omgeving hoopte l'Espine hen dan ook te vinden; hij had onder zijn bevelen zijn eigen troep harquebusiers en omtrent 50 lancers van Claude de Rye, graaf van Varax, Baron van Balanson.

Ter hoogte van Calmpthout bevonden zich inderdaad achttien ruiters van Bacx, die den vijand ziende zich in een hinderlaag opstelden. Rustig lieten zij den vijand voorbijgaan en door het dorp trekken. Hoewel de Spanjaarden een groote overmacht hadden, besloot Johan van Huchtenbroek, die de leiding had, toch tot de aanval. In razend tempo viel hij den niets vermoedenden vijand met zijn handvol mannen in de rug aan. Voor dat deze wist wat er gaande was, was de geheele Spaansche troep op de vlucht geslagen, velen werden door de mannen van Huchtenbroek neergesabeld, anderen gevangen genomen en medegevoerd naar Bergen.

Deze Johan van Huchtenbroek was een zwager van Johan Bacx. Hij heeft langen tijd als ruiter en kornet gediend in de vaan van Paul Bacx. Hij voerde van 1593 tot 1595 een eigen vaan ruiters aan, trok zich daarna uit de militaire dienst terug en werd burgemeester van Utrecht. In 1599 werd hij commandant van het Utrechtsche regiment en werd

daarmede naar Ostende gezonden. Als gouverneur van Ostende sneuvelde hij 22 September 1601. Hij was getrouwd met Maria van Zuylen van de Haar.

Niet altijd was de fortuin de gebroeders Bacx welgezind, zooals uit het volgende moge blijken.

Gedurende de belegering van Antwerpen lagen drie Spaansche ruitervanen ter hoogte van Stabroek. De Bacxen, die dit uit spionnenberichten vernomen hadden, besloten hen uit te lokken en in een hinderlaag te vangen.

Het ging in die dagen met het beramen van krijgsbedrijven soms min of meer huiselijk toe. In de krijgsraad te Bergen hadden de gebroeders Bacx het plan opgeworpen. Sommigen waren er enthousiast voor, anderen vonden het te gevaarlijk. Het gevolg was, dat een gedeelte medeging, terwijl anderen thuis bleven. Met ongeveer 120 ruiters trokken men naar Stabroek. De krijgslist was eenvoudig, men zou ter hoogte van de zwarte duinen een hinderlaag leggen. Johan van Huchtenbroek, die steeds werd aangewezen voor de meest gevaarlijke ondernemingen zou met dertig ruiters verder gaan. Hij zou met veel alarm de aandacht op zijn kleine troepje vestigen. Vermoedelijk zou men hem wel achtervolgen, hij zou dan terugrijden door de hinderlaag, om een tijd later plotseling halt te houden, keert te maken en den vijand het hoofd te bieden. Dit zou bij den vijand een moment van besluiteloosheid verwekken en op hetzelfde oogenblik zou de troep uit de hinderlaag den vijand in de rug aanvallen.

Geheel volgens dit plan gln g Huchtenbroek vooruit, en stuitte nabij Stabroek op een troep Duitschers, die daar bezig waren met het kappen van boomen waarmede men de wegen zou versperren. De mannen overleefden de ontmoeting met Huchtenbroek niet.

Aangemoedigd door dit succes trok Huchtenbroek verder. Volgens afspraak maakte zijn troep veel lawaai, wat helaas werd ogemerkt door een zeer sterke en overmachtige ruitertroep. Het toeval wilde namelijk, dat daar aan de rand van de weg stonden te rusten dertien vanen ruiters onder bevel van en markies del Guasto. Deze mannen, die het platteland van Mechelen hadden afgestroopt, waren van plan naar de omstreken van Bergen te gaan, in de hoop daar slaags te raken met de ruiters van Bacx en deze eens een gevoelig verlies toe te brengen.

In een ommezien zat een deel der Spaansche ruiters te paard en achtervoigde Huchtenbroek met zijn handvol mannen. Deze had geen andere keus, dan haastig terug te gaan, waarbij hij de weg door de hinderlaag koos.

Tot zijn verbazing zag Paul Bacx, die op een hoog duin het terrein verkende, deze achtervolging. Hij bedacht zich geen seconde. Het plan werd gevolgd, zooals het was opgesteld. De ruiters van Camillo del Monte, staande onder bevel van den luitenant Galoupe werden in de rug aangegrepen en onder de voet gereden. Velen werden gevangen genomen, anderen sneuvelden. De troep van Bacx had zooveel gevangenen en paarden te bewaken, dat er nauwelijks twintig strijdbare mannen overbleven. Met deze troep werd de terugtocht naar Bergen aanvaard. Het bleek echter, dat del Guasto slechts een deel van zijn troep had uitgezonden om het kleine troepje van Huchtenbroek te verjagen. Toen de vervolgers niet terugkeerden, besloot del Guasto een sterke troep van ruim twee honderd lancers uit te zenden. Deze macht stuitte na een half uur rijden op de troep van Paul Bacx, die gevangen genomen werd.

Marcelis trachtte intusschen zich te redden, maar zijn paard was jong en vermoeid. Hij werd achtervolgd door een Italiaan van de compagnie

van Camillo del Monte, die hem toeriep, zich over te geven. Marcelis was daartoe niet bereid, doch zijn paard was zoo vermoeid, dat hij de strijd met den Italiaan niet aandurfde. Deze waagde het evenmin zijn tegenstander aan te grijpen, maar aan het fluweelen buis, met zilver afgezet, zag hij wel, dat hij een voornaam persoon tegenover zich had en hij wilde zich de buit niet laten ontgaan. Hij ging heen om hulp te zoeken, terwijl Marcelis het paard met lange teugel verder liet stappen.

Na eenige tijd verscheen de Italiaan opnieuw, ditmaal met een ander soldaat en eischte weder, dat Marcelis zich gevangen zou geven. Deze begreep, dat de strijd nutteloos zou zijn en trachtte met zijn vervolgers tot een accoord te komen, hetgeen hem gelukte. Voor zes honderd gulden, die hij zou deponeeren op de plaats, die zij wenschten, zou hij de vergunning krijgen vrij heen te gaan, mits hij zijn wapens afstond. Hij legde zijn zwaard af, maar nauwelijks was hij ongewapend, of de kerels grepen hem aan en brachten hem naar den markies del Guasto, bij wien ook Paul zich bevond, die aan de hand gekwetst was. De markies liet hen naar Beveren brengen, waar zij zeer goed behandeld werden. Het merkwaardige van dit treffen was, dat de beide Bacxen medegerekend, de vijand dertien gevangenen had, terwijl van den vijand veertig gevangenen te Bergen werden binnengebracht. Blijkbaar waren dit degenen, die dadelijk na het eerste treffen waren afgemarcheerd. Reden waarom de troep van Paul Bacx zoo klein was geworden, dat het uitgesloten was, om eenige weerstand te bieden. Lang heeft de gevangenschap van de beide broeders niet geduurd. Zeer spoedig daarop werden zij uitgewisseld. Marcelis tegen Alexander van Veelen, uit het regiment van den graaf van Aremberg en Paul tegen den Spaanschen kapitein Castellanin.

De werkzaamheden der Bacxen beperkten zich allerminst tot de omstreken van Bergen, want spoedig na hun invrijheidstelling waren zij in de omstreken van Zutphen. waar zij twee compagniën Schotten redden, die door de mannen van Verdugo waren aangevallen.

Leycester had namelijk Zutphen belegerd, dat door Verdugo bezet was. Rondom de stad had men schansen aangelegd, ook een schans op de weg van Zutphen naar Lochem.

Deze schans bestond eigenlijk slechts uit een borstwering, die front maakte naar de zijde van het belegerde Zutphen. Aan de buitenzijde was de schans open.

Nu was deze schans steeds bezet, en de vijand, wetend dat de schans aan de andere zijde open was, deed een uitval. Marcheerde langs de schans, alsof hij niet het minste plan had deze aan te vallen, maakte daarna keert en greep de twee compagniën Schotten aan, die daardoor als in een muizenval waren opgesloten. Zoodra Paul Bacx, die met zijn broeder en ongeveer 80 man in de buurt was dit zag, chargeerde hij onverwijld op de Spanjaarden, die verspreid werden. Waarna de Schotten zich in het vrije veld konden opstellen, om den vijand te weerstaan, die echter geen verdere aanval waagde.

Het bedrijf bij Zutphen had Leycester geen voordeelen opgeleverd en na eenigen tijd waren de broeders Bacx weder te Bergen terug.

Antwerpen was intusschen in handen van Parma gevallen. Het was zwaar met troepen belegd en de gebroeders Bacx waren te weten gekomen, dat er telkens transporten rogge en andere levensmiddelen uit 's-Hertogenbosch naar Antwerpen vervoerd werden. De rogge was toen buitengewoon duur en het was dus de moeite waard tegen deze convooien op te treden. Door spionage vernam Paul Bacx dat het transport op zekeren dag zou loopen en St.Antheuniscapelle zou passeeren. In den vroegen morgen wachtte hij het convooi aldaar op.

Het was mistig en daardoor onmogelijk de sterkte van de begeleidende troep te verkennen. Maar Paul greep dadelijk aan, versloeg de soldaten van het convooi. Het geheele transport, vijf honderd wagens sterk, viel in zijn handen, veel gevangenen en alle paarden werden als buit mede naar Bergen gevoerd.

De gebeurtenissen van 1588

Het jaar 1587 was heengegaan en de toekomst van de jonge republiek was hoogst ongunstig.

De koning van Frankrijk had tot nu toe geholpen, doch geleidelijk was bij hem de gedachte opgekomen, dat de Nederlanden eigenlijk beter een stuk van Frankrijk konden worden. Met groote reserve zag de republiek dus uit naar de daden van dezen ouden bondgenoot.

De koningin van Engeland, ontevreden over de behandeling die haar gunsteling Leycester in deze gewesten had ondervonden, neigde tot eene afzonderlijke vrede met Spanje. De Spaansche veldheer Parma had de oorlog zeer fortuinlijk gevoerd. Het scheen, alsof de volledige onderwerping dezer landen nog slechts een kwestie van enkele maanden zou zijn. Waarheen moesten de Staten zich om hulp wenden? Anjou had verraad gepleegd. Van alle vreemde potentaten tot wie men zich om hulp had vervoegd, had men weinig plezier beleefd. Het was toen, in het begin van 1588, dat men tot het besluit kwam, — hoe dan ook, — alleen op eigen krachten te vertrouwen en de strijd door te zetten tot men zou ondergaan of overwinnen.

Daarom is het jaar 1588 het belangrijkste jaar en het keerpunt in de strijd om de onafhankelijkheid.

Eén gebeurtenis kwam de republiek te hulp: Paus Sixtus V sprak de banvloek uit over koningin Elisabeth van Engeland. Hij keurde haar onwaardig de kroon van dat rijk te dragen en droeg deze over aan Philips II van Spanje.

Toen besloot Philips met één slag Engeland en de Nederlanden te treffen. Hij bracht een vloot bijeen, zooals de landen nog nooit aanschouwd hadden. 21 Juli 1588 verliet deze Armada de haven van Corunna, onder bevel van den hertog van Medina, Sidonia.

Parma had opdracht gekregen zijn troepen in Vlaanderen samen te trekken. In de haven van Duinkerken en Nieuwpoort zouden deze troepen worden ingescheept in transportschepen, die beschermd door oorlogsschepen naar Engeland zouden varen. Op deze wijze dacht men het eilandenrijk te veroveren.

Het lot van de Armada is bekend. De Hollandsche vloot onder Justinus van Nassau blokkeerde de havens, zodat de transportschepen niet konden uitvaren. 31 Juli versloeg de Engelsche admiraal Charles Howard in een driedaagsche slag deze trotsche vloot, die daarop naar het noorden vluchtte, en welks povere resten om Schotland en Ierland heenvarend pas in October in Spanje wederkeerden.

Het rechtstreeksche gevaar dat Engeland dreigde, had koningin Elisabeth de oude veete betreffende Leycester doen vergeten. Zij was als vanouds de bondgenoot der Staten Generaal geworden.

Werkeloos hadden de troepen van Parma in de Zuidelijke Nederlanden gelegen. Baselis vertelt, dat Parma door deze samenloop van omstandigheden, geheel buiten zijn schuld een groot gedeelte van de gunst van het Hof te Madrid had ingeboet. Hij moest thans door daden die gunst terugwinnen.

Velen smeekten hem, zijn leger te gebruiken om af te rekenen met het roofnest van Bergen op Zoom. Was die stad eenmaal in zijn handen, dan lag de weg naar Zeeland voor hem open. Dan kon ook met dit belangrijke gewest worden afgerekend.

Baselis verhaalt hoe de bewoners van Brabant en Vlaanderen dachten over de bezetting van Bergen. Hij geeft hun woorden als volgt weer:

„Terwijl hij (= Parma) eenighe weken tot Duynkerken de wedercomste van de Spaensche vlote verwachtte, werden dagelycx de clachten bij die van Brabant aen hem aldaer gedaen.

Zij riepen dat, daer alle de steden van Brabant onder de gehoorzaamheydt van den Coninck waren gebracht, Berghen opten Zoom alleene overschoot. Eenen rechtsinnighen roofnest, ende schuyelhoek van een deel straetschenders, dat van hier alle daghen menichte van ruyteren ende knechten uytgesonden werden om de arme coopluyden te vangen ende te spannen, die alle nootelycke dinghen haeren steden aenbrachten, dat tselفة ongeluck haeren borgeren ende huyslieden steeds overquaem, die door groote rantsoenen uytgemergelt werden, boven alle het verdriet dat sulcke gevanckenissen andersints medebrenghen. Dat het noch eenigsints te verdraghen ware, indien men binnen de steden selve voor dese gerust ende seecker mochte wonen, maer dat Beeringen, Vilvoorden, ende Geldernaken wel anders konden getuyghen, doordien sy waren ingenomen geweest ende geplundert. Dat alle dorpen ende gehuchten door die stadt onder contributie werden gebracht, tot grooten voordeele van de rebellen: Indien eenighe de contributiën ende brandschat weygherden te betalen daerop sy gestelt werden, dat derselver dorpen verbrant, de beesten genomen, de hoeven berooft ende de inwoonderen ghevanckelyck werden gevoert.

Dat sy in bosschen ende heggen verborgen lagen meer met listen dan met openbaar geweld haer saecken verrichtende. Ist dat iemant sich tegen haer stellen wil, dat de vijant te soecken ende niet te vinden is. Indien hij synen victorieusen legher, dat soo vele steden overwonnen ende veroverft hadde, voor Berghen nu brachte, dat alle de vreucht, die de vijant uyt het vertreck van de Spaensche vlote verkregen hadde, wel haest in droefheyt soude veranderen”.

Baselis geeft ons een onopgesmukt verhaal van de tochten, door de ruitervanen ondernomen, nu eens het land brandschattend, dan weer

transporten oplichtend, of kooplieden gevangen nemend, die na het betalen van een hoog losgeld werden vrijgelaten.

Bij het lezen van deze beschrijvingen zij men indachtig, dat de krijg door beide partijen op de zelfde ruwe wijze werd gevoerd, waarvan wij hier een staaltje laten volgen, dat eenigen tijd later is geschied.

De Heer Serraets, markies van Antwerpen, had aan Paul Bacx een brief geschreven, waarin hij hem de raad gaf, naar de zijde van den vijand over te gaan, daar diegenen, die het eerst kwamen, daarvoor het best beloond zouden worden. Bacx zond van deze poging tot omkoopning direct bericht aan de Staten en liet de brief aan de galg spijkeren, waarbij hij een lantaren en een bril liet hangen. De lantaren, opdat men nacht en dag ervan kennis zou kunnen nemen, een bril opdat ook zij die slecht van gezicht waren, het stuk ook zouden kunnen lezen. Beide voorwerpen waren daar dus, naar de geest van de tijd als zinnebeelden opgehangen. Daarop liet hij Serraets berichten wat hij gedaan had.

Serraets was hierover zoo boos, dat hij zocht naar een middel om zich op Bacx te wreken. Toen kort daarna de Spaansche ruiters een negental Bergsche voetknechten hadden gevangen genomen, kocht Serraets deze mannen van de Antwerpsche vroedschap af. Toen Bacx vernam, dat Serraets aan deze onschuldige mannen zijn haat tegen hem wilde koelen, liet hij onmiddellijk zijn ruiters opzadelen, die onder de muren van Antwerpen eenige soldaten gevangen namen en medevoerden naar Bergen. Hij liet daarop aan Serraets weten, dat de behandeling der Bergenaars aan de Antwerpsche soldaten zou gewroken worden. Serraets hoonde de Nederlanders door te antwoorden, dat de Geuzen nooit iemand ophingen, als zij een losgeld konden bedingen.

Vervolgens koos hij uit de negen gevangenen twee man, die hij een kleed liet aantrekken, dat in was gedrenkt was. Hij liet hen op een wip binden, die boven een vuur was aangebracht, en zoo werden de ongelukkige slachtoffers beurtelings omhoog gehaald en in de vlammen neergelaten, waarbij hun met was gedrenkte kleederen tot één vuurzee werden. Van de zeven anderen werden de Duitschers onthoofd en de Nederlanders opgehangen.

Zeer tegen zijn zin liet Paul Bacx toen te Bergen ook eenige van de gevangenen executeeren.

Het beleg van Bergen in 1588

Van verschillende zijden had men berichten gekregen, dat inderdaad een beleg aanstaande was. 27 Augustus 1588 zond Engeland nog een waarschuwing uit Greenwich. Kort daarna stuitte een ruiterpatrouille der Bacxen op twee mannen. De eene een officier der artillerie, de andere een munitiemeester. Zij behoorden tot het leger van Parma. Zij waren zeer verbaasd te bemerken, dat dit leger de stad nog niet omsingeld had. Men had hen naar dat leger gezonden en nu vielen zij in handen van de tegenpartij. Beide mannen werden gevangen naar Bergen gevoerd, waar zij later nog een rol speelden, die hun dood ten gevolge zou hebben.

Zij deelden mede, dat het leger van Parma in aantocht was en dat het aan ruiters en voetvolk samen zes en dertig duizend man telde.

De kleine vesting kon slechts zeer weinig troepen daartegenover stellen. Er lagen vier ruitervanen, de Hollandsche van Paul en Marcelis Bacx, en twee Engelsche vanen van Parcker en Pauly; deze laatste voerde als luitenant de vaan van Willoughby aan. Er lagen verder twaalf vendels voetvolk, negen in de stad en drie op de schansen.

Deze schansen lagen aan de haven. Als men van den Ham naar buiten ging vond men eerst aan de noordzijde van de haven het “cleyn schansen” daarna kwam de noordschans, en ten slotte aan de zuidpunt van de haven de Waterschans. Ten zuiden van de haven had men een tweede haven gegraven, die evenwijdig aan de oude lag. Tusschen beide grachten was daardoor een polder ontstaan.

Deze polder was het eigendom van den markies, behoorde dus niet tot het rechtsgebied van de stad, zoodat ook daar accijnsvrije drank door ieder kon worden gedronken.

Het spreekt vanzelf, dat de stad dit zeer ongewenscht vond, reden waarom men aan Prins Maurits vroeg deze polder als stadsuitbreiding te mogen ontvangen.

Op dit verzoek werd gunstig beschikt, maar nooit is deze polder tot werkelijk stadsdeel geworden. In die dagen, toen het gevaar aan alle zijden dreigde, wachtten de Staten Generaal steeds met het zenden van de noodzakelijke strijdmiddelen totdat men precies wist, waar deze nodig waren; tot zoolang hield men de troepen in reserve. Toen de toestand te Bergen werkelijk critiek werd, grepen de Staten in. Van alle zijden stroomden de hulptroepen toe.

Merkwaardig is een brief, in het Fransch gesteld, die de Raad van State 16 September 1588 schreef en waarvan de vertaling luidt als volgt:

„Mijn Heeren, de griffier van Bergen is hier aangekomen met een brief en heeft rapport uitgebracht over de toestand van de stad en over de nadering van den vijand. En omdat ook wij over de toestand waren ingelicht, hebben wij niet verzuimd voor alles te zorgen wat noodig kon zijn, troepen, munitie en levensmiddelen, zoodat van hier onderweg zijn de compagniën Marez, Prop, Dalachy, Hay, Berendrecht, en ook die van de garde van den graaf Maurits van Nassau, met nog drie honderd goede soldaten uit Bommel, Heusden, Woudrichem, Gorinchem, en Woerden. Ook hebben wij nog in overleg met den Graaf een goede compagnie uit Utrecht en twee uit Friesland gezonden, die ongetwijfeld spoedig zullen aankomen. Verder houden wij voor zeker, dat de Engelsche compagniën, die ten dienst van Hare Majesteit de stad kort geleden hebben verlaten, daar spoedig terug zullen zijn, naar wij hebben vernomen. Wij hebben ook order gegeven voor een goede voorraad levensmiddelen, haver, hooi, munitie, wapenen, materialen,

gereedschappen en andere noodige zaken, die met spoed worden gezonden, naar brenger dezes U nader zal toelichten”.

31 Augustus waren de eerste hulptroepen per schip aan het hoofd aangekomen. Het waren drie compagniën Hollandsche voetknechten onder Cornelis van Achthoven, Charles de Hartaing en Greve. Reeds voordat de mannen ontscheept waren, verspreidde zich het gerucht, dat zij klaagden, dat zij in tijden geen soldij hadden ontvangen. De magistraat, die jarenlang de muiterij van nabij had medegemaakt trachtte de ontscheeping te voorkomen. Maar dit gelukte niet, de troepen moesten worden ontvangen. Ook om een andere reden wenschte het stadsbestuur deze troepen niet; bij voorgaande gelegenheden hadden deze Hollandsche troepen zich ver verheven geacht boven de buitenlanders, hetgeen tot ongeregelheden aanleiding had gegeven.

Het was 13 September 1588. Er werd druk gearbeid aan de vestingwerken, die nog lang niet in orde waren. Plotseling blies de torenwachter op St.Geertruydstoren alarm, en dra ging de alarmklok over één kant. Drury, de nieuwe gouverneur, vernam nauwelijks dat zich eenige vijandelijke ruiters op de Wouwsche weg hadden vertoond, of hij liet de geheele ruitermacht verzamelen. Onverwijld zette hij uit de Wouwpoort de enkele vijandelijke verkenner na. Hij gaf zelfs aan de vendels voetknechten bevel, de ruiterij zoo spoedig mogelijk te volgen.

Het spreekt vanzelf, dat de Spaansche verkenner, die zeer klein in aantal waren alleen gekomen waren om te verspieden en zeker niet om te vechten. Die namen het niet tegen de overmacht op. Zij vluchtten naar Wouw, dat blijkbaar reeds door den vijand bezet was. De westuitgang van het dorp bij het kerkhof was goed bezet en Drury

werd met zulk een goed onderhouden musketvuur ontvangen, dat hij haastig terugtrok.

In de stad teruggekeerd vielen er in de krijgsraad harde woorden. De ervaren bevelhebbers konden zich allerminst vereenigen met een dergelijk onbesuisd optreden van hun hoogste chef. Zonder eenige orde op zaken te stellen was hij met alle troepen uitgerukt. Indien de vijand dit geweten had en uit Wouw was uitgevallen, dan was de kans groot geweest, dat de Bergsche bezetting een gevoelige nederlaag had geleden en dat vriend en vijand tegelijk de stad waren binnengetrokken.

De bezetting van Wouw eischt eenige uitleg. In het dorp en op het kasteel hadden twee Fransche officieren, in Staatschen dienst, het bevel gevoerd, Marchant en Fremin. De laatste wantrouwde de handelingen van zijn medecommandant en hij achtte zich verplicht, naar Den Haag te gaan, om de Staten op de hoogte te brengen en te verzoeken hem beter te voorzien van krijgsvoorraden, kogels, buskruit, enz. De Staten besloten hem te helpen; hij werd inderdaad van alles voorzien en ging tevreden naar Wouw terug.

Marchant had echter van de afwezigheid van zijn collega gebruik gemaakt, om alle mannen van Fremin buiten het kasteel te zetten, dat hij daarop aan Parma had verraden. Marchant was reeds met een behoorlijke som gelds op zak naar Frankrijk onderweg en de vlag der Spanjaarden wapperde van de toren van het Wouwsch kasteel, toen Fremin kwam om nauwkeurig toezicht te houden op de verraderlijke oogmerken van Marchant. Hij kwam dus te laat en bleef voorloopig te Bergen in afwachting van een nieuwe betrekking.

Op een der eerste dagen van het beleg was er een relletje aan de haven. Kolonel Fremin had van de Staten Generaal een eervol ontslag gekregen, hij had zijn inboedel ingeladen en wilde wegvaren. De soldaten hadden evenwel bemerkt, dat hij stilletjes de krijgsvoorraden meenam, die de Staten Generaal hem hadden toevertrouwd. Zij beklommen het schip en haalden kogels en buskruit uit het ruim, waarbij tevens eenige stukken van Fremin's inboedel verdwenen. Onnoodig te zeggen, dat men van beide zijden het gebeurde bedekte met de mantel van een welwillend stilzwijgen.

Niet alleen de krijgsraad was ontevreden geweest over Drury. Ook het stadsbestuur had veel grieven. In de eerste plaats dat hij niet lette op fraudes bij de drank-accijns, waarvoor men altijd erg gevoelig was. In de tweede plaats dat hij toeliet dat de slecht bezoldigde soldaten allerlei beroepen uitoefenden. Maar dan waren er nog twee grieven. die ook diep gingen, maar waar over men niet zoo luid kon praten. Wanneer we de bescheiden uit die dagen rauwkeurig bekijken, dan krijgen we heel sterk de indruk, dat zoowel magistraat als bevolking na twintig oorlogsjaren de strijd moede waren, en dat men zich zooveel mogelijk onttrok aan de verplichtingen.

Nu was Drury met twee eischen voor den dag gekomen. In de eerste plaats moesten allen aan de vestingwerken arbeiden, en in de tweede plaats moesten de bewoners de wapenen dragen, mede de wachtdienst verrichten en zoo noodig schouder aan schouder met de soldaten de wallen verdedigen.

Het viel niet gemakkelijk, zich aan beide eischen, die rechtmatig waren, te onttrekken, maar we zullen straks zien, hoe het de burgerij toch gelukte.

Wij kunnen de toestand en de mentaliteit der bevolking vermoedelijk het best als volgt samenvatten:

Holland had een groot belang bij het bezit van Bergen op Zoom, dat de zuidelijke hoekpunt was van de driehoek, die met een zijde aan het Hollandsch Diep liggend, ver naar het zuiden uitstak. Zoolang men die driehoek in bezit had, kon men veilig troepen over het Hollandsch diep brengen om den vijand tot diep in Brabant aan te tasten. Was de vijand echter meester van de zuidelijke oever van het breede water, dan was elke mogelijkheid daartoe uitgesloten. Geleidelijk is deze driehoek versterkt. De stad Willemstad was gesticht, langs de Eendracht werden schansen aangelegd. Ook de oostelijke zijde van die driehoek werd later versterkt door de aanleg van de forten Moermont, Pinsen en Roovere, die aansloten aan de lage terreinen, die tot de vesting Steenberg doorliepen. Zelfs is men er later toe overgegaan, deze forten door een doorlopende wal, de “Ligne”, te vereenigen. Voor hen, die zich ervoor interesseeren, de overblijfselen der geschiedenis der stad in het terrein op te zoeken, kunnen wij het volgende mededeelen. Wanneer men Bergen verlaat en de Zandstraat en Moerstraatsche baan volgt, krijgt men aan de linkerzijde het huis genaamd “de Moerkes”. Tusschen dit huis en Vrederust lag het fort Moermont ⁶). Van de linie aldaar is nauwelijks meer iets terug te vinden, doch als men daar rechts van de weg nauwkeurig het terrein bekijkt, vindt men een zeer lange akker, die naar het oosten zwak afhelt, en die doorloopt in de richting van de spoorbaan. Deze akker buigt daar naar het westen om, en loopt naar de stad terug ⁷). Het is een stuk van de oude linie.

Het fort Pinsen is in het terrein nog zeer goed te herkennen, het ligt iets noordelijker het heeft aan de oostzijde nog twee bastions; de

⁶ Thans bedrijvenpark Moermont, benoorden de weg Fort Moermont.

⁷ Thans woonwagenterrein De Linie, voetbalterrein Dosko en volkstuintencomplex De Bommese.

gracht, die om het fort liep is thans weiland. Voor dit fort is nog het oude beloop te zien van de werken, die de schans aan de Oostkant beschermden. Van het fort Pinsen noordwaarts gaande, kan men een landweg volgen, die ook thans nog “de Ligne” heet. Deze heeft aan de oostzijde uit springende driehoeken, hetgeen in vroeger tijden wapenplaatsen waren. Verder noordwaarts gaande vindt men zelfs nog de oude gracht voor deze linie terug, tot men komt aan het fort Roovere, dat met zijn hooge bastions direct de aandacht trekt. Ook de gracht voor dit fort is thans weiland ⁸). Voor het fort langs loopt een pad. Aan de andere zijde van dit pad liggen boschjes, waarin men nog de oude voorgelegen werken vindt, die tot in de terreinen van Vrederust lopen. Er bevindt zich daar ook nog een deel van de oude grachten. Tenslotte was dit fort door een zware aarden wal verbonden met een gedetacheerd bastion, dat iets verder noordelijk lag, als een uiterste wachtpost achter de moerassen van het Laag. Van dit laatste bastion is niets dan een met masthout begroeide heuvel terug te vinden; de verbindingswal is thans doorgegraven, de landweg snijdt deze wal en laat duidelijk het oude profiel daarvan zien.

Wij keeren thans tot het beleg terug. De gedachte van de bevolking was blijikbaar: Als Holland zooveel belang heeft bij het behoud van Bergen, moet het maar voor de verdediging van onze stad zorgen. Ook Zeeland had alle belang bij het behoud van de veste en zoodra dus het gevaar dreigde, werden de vroedschapsleden uitgezonden naar Holland en naar Zeeland en inderdaad hadden zij altijd succes: van alle zijden stroomden dan de krijgsvorraden, levensmiddelen, enz. toe.

⁸ Na restauratie van het Fort de Roovere en het daar zuidelijk van liggende gedeelte van de linie (Linieweg) is dit gedeelte van het toenmalige verdedigingswerk weer geheel zichtbaar. De moeite waard om te bezoeken.

Baselis zegt omtrent het uitsuren van deze boden:

„..... dat de magistraet van Bergen haere Edele dienstlyck was biddende ende versoeckende, ten eynde het de selfde believen wilde, haer bontgenooten ende gebuyren in desen noodt de hant te bieden ende by te staen. Dat het een gemeene saecke sy, ende indien Bergen komt 't onder te gaen dat d'eylanden van Zeelandt niet en sullen sonder noodt zyn”.

Baselis verhaalt dan verder, dat er reeds de volgende dag een schip uit Zeeland kwam en dat men in de volgende weken alles zond, zooals:

„Koorn, Boter, Kaes, Sout, Haring, Aberdaen, Haver, Hoy, Stroy, Buscruyt, Delen, Sarren, Barkoenen, Naghels, Loodt, Koghels, Lonten, Spyse, Rys om schantscorven te maken, Schuppen, Spaden, Hauweelen, Manden, Kruywaghens”, enz.

Inderdaad heeft het de belegerden gedurende deze maanden aan niets ontbroken. Ook de troepen werden voortdurend aangevuld. Was dit niet het geval geweest, dan zou de stad de strijd zeker niet tot een goed einde hebben gebracht. Want zooals we uit het vervolg zullen zien, de bevolking heeft *niet* medegewerkt aan de verdediging der stad en evenmin kan men roemen op de eensgezindheid, die in het opperbevel zoo dringend noodzakelijk was.

Bergens bevolking wenscht de wapenen niet te dragen

De resolutiën van de Bergsche vroedschap geven een verrassend duidelijk beeld van de wijze, waarop men getracht heeft zich aan de verdediging van de stad te onttrekken, en hoe dit leelijke verzet ten slotte tot een volledig succes is geworden.

Op 12 September 1588 verscheen de burgemeester in de vergadering van de vroedschap en deelde mede, dat de generaal Willoughby die morgen op het stadhuis was gekomen en verschillende eischen had gesteld. Een daarvan was

“dat daer beneffens de borgerye heur souden stellen in wapens met capteynen ende bevelhebberen in tyde van noode geemployeert te worden”.

De burgemeester deelde aan de heeren mede, dat hij de voorstellen daarom aan hun beslissing onderwierp. De heeren delibereerden over de andere eischen en lieten de kwestie van het dragen der wapenen onbesproken. Zij konden dit veilig doen, daar Willoughby de stad intusschen weder verlaten had.

24 September kwam Willoughby terug en zijn eerste werk was, den burgemeester bij zich te ontbieden. Hij eischte thans opnieuw:

“dat men den borgeren soude stellen in wapenen tot meerdere versekertheyt ende defensie der stad, alsoo de viant dese rontsomme hadde belegert”.

De burgemeester had daarop de heeren van de vroedschap voor de volgende dag bijeengeroepen, maar deze vonden, dat de zaak te belangrijk was om door hen beslist te worden. Zij besloten, dat men nog een dag zou wachten en dat men tegen den volgenden dag de breede raad zou bijeenroepen, namelijk „de oude raedsluyden metten

dekens van de gilden ende ambachten omme te weten hun eyntelycke resolutie”.

De heeren kwamen er rond voor uit, dat ze de zaak op de lange baan schoven, want zij voegden eraan toe: *“Alsoo men tselve zeer qualyck langher sal connen excuseren”*

Op 26 September kwamen dus allen bijeen waarop de heer burgemeester aan de vergadering mededeelde, dat de generaal Willoughby eischte, dat men de burgerij zou indeelen in vier vendels, *„ende begeven onder de wapenen ende samentlyck met gemeene accoorde ende eendrachtigheyt denselven viant te weerstaen soe int wercken als het waken”.*

Terwijl men het voorstel besprak, verscheen plotseling de generaal Willoughby samen met den gouverneur in de vergadering. De notulen van deze bijeenkomst geven daarvan een zoo merkwaardig beeld, dat we het hier woordelijk laten volgen:

„.... zijn de voors. generaal ende den gouverneur mede binnen gecomen ende deselve propositie wel heftich ende andermael verhaelt, begerende op alles sonder uytstel oft en minsten tusschen dit ende een uyre henlieden resolutie of soo men tselve nyet en soude willen doen, hy soude het crychsvolck in wapenen stellen ende bedwingen de borgers daertoe de noot soude vereyschen. Ende is by myn heeren geresolveert dat de vier dekens elck op hunne cameran sullen compareren met hunne suppoesten ende tusschen dit ende een uyre hunlieden opinie ende resolutie inbrengen”.

Men zou denken, dat nu onmiddellijk de beslissing zou vallen, dat men zou zwichten voor de bedreigingen van Willoughby en dat men het hoofd in de schoot zou leggen. Niets is minder waar dan dat, maar... de notulen vermelden verder met geen woord, welke beslissing men dan wel genomen heeft. Het was de gewoonte van die dagen, dat men de

beslissingen, waarvan men later last zou kunnen ondervinden, niet te boek stelde, het was dan na eenigen tijd niet meer te bewijzen. Wij zouden geheel in 't duister tasten, als Baselis ons niet te hulp kwam. Hij vertelt, dat men de zaak nog een tijdje slepende had gehouden. Men had zelfs de officieren van de verschillende vendels benoemd, maar daarop had men zich beleefd geëxcuseerd met de mededeeling, dat men de wapenen niet kon dragen omdat men die niet had. Ze waren namelijk jaren geleden ingenomen door den kolonel Antoine de la Garde. Duidelijker konden de heeren hun onwil niet toonen. Immers in het magazijn te Bergen lagen musketten, spiessen, enz. in groote getalen opgelegd. Zij waren bestemd om bij de verdediging van de stad gebruikt te worden.

Kort daarna bleek dat die wapens er niet meer waren. Waar waren ze gebleven? Het stadsbestuur had ze in overleg met den magazijnsbeheerder Joris Diertens in strijd met alle bepalingen uitgereikt aan de Schotsche recruten, die zonder wapenen uit hun land waren overgekomen. Deze wapenen had men toch zeker kunnen gebruiken voor de verdediging van de stad.

En waarom heeft Drury, die eerst zo krachtig zijn eischen stelde met dit alles genoeg genomen? In een der volgende stukken zullen wij zien hoe Drury's optreden veranderde toen zijn particuliere belangen dit gewenscht maakten. Daarbij kwam, dat men geleidelijk van verschillende zijden troepen toezond, zoodat men de hulp der burgerij, die natuurlijk militair niet geschoold was, gerust kon missen.

Alleen aan het eind van het beleg is daarin eenige verandering gekomen.

De resolutie van 29 October vermeldt, dat de drossaard had geëischt „datter alle avonden aen vander poortclocke opterstadthuyse alhier inde nedercamere aldaer souden compareren zes guldebroeders met

*een uyten weth respectieve met het zijdgeweer om aldaer die wacht
ende hen gereet te houden den noot vereyschende, dat deselve
gouverneur bij hun acces mochte hebben ende voorts te raedslagen
naer behooren onder geloeft dat hy denselven wethouder telcken het
woort zal geven”.*

Men besloot schoorvoetend, hieraan gevolg te geven, “*naerdye men
tselve nyet en had connen excuseren.”*

Hoe Bergens bevolking zich aan de schansarbeid onttrok

Bergen had oorspronkelijk een middeleeuwse omwalling. Het was een rondgaande steenen muur, waarin van afstand tot afstand poorten lagen. Tusschen die poorten waren ronde torens aangebracht, die buiten de lijn der wal uitstaken, zooals de erkers aan de tegenwoordige huizen. Indien de vijand probeerde een stad te veroveren, werd eerst bres geschoten. Geleidelijk brokkelde de steenen muur af. De stukken kwamen in de gracht terecht. De aarde, niet meer door de muur tegengehouden stortte na en dan kwam de vijand met takkebosschen en aarde en vulde daarmee de gracht verder aan. Tenslotte kwam de stormaanval, waarbij de aanvaller in een gevecht van man tegen man trachtte de bres te beklimmen. Verdedigers, in de toren opgesteld, moesten de aanvallers in de flank beschieten.

Naarmate het geschut beter werd, trachtte men de stad te beveiligen door de vesting te omringen met vooruitgeschoven werken, bastions of bolwerken, ravelijnen of halve manen, (tusschen deze bastions gelegen) soms ver vooruitspringende hoornwerken. Wilde de vijand een stad aanvallen, dan moest hij eerst de strijd aanbinden met de hoornwerken. Deze lagen vrij laag, zoodat een vijand, als hij eenmaal een hoornwerk had veroverd, open en bloot lag tegenover den verdediger, die boven op het hooge bastion stond.

Aanval en verdediging van vestingen werd een kunst, het bouwen van vestingen heette versterkingskunst.

Het was een werk van vele jaren om een oude middeleeuwse stad te moderniseeren. Er moest zeer veel grond verplaatst worden. Er moesten natte grachten gegraven worden, of in hooge terreinen droge

grachten met eindeloos lange rijen palissaden. Velen, die van die nieuwe snufjes van de zestiende eeuw niets wilden weten klaagden, dat al die werken steeds meer troepen eischten, en dat ten slotte een vesting zulk een groot garnizoen verslond, dat men den vijand met die troep beter in het vrije veld tegemoet kon treden.

Ook het middeleeuwsche Bergen was in een overgangstoestand, die ten gevolge had dat sommige doelen van de vesting vrijwel open lagen, terwijl men wist, dat de vijand het plan had opgevat de stad te belegeren. Het is dan ook haast ondenkbaar, dat men onder dergelijke omstandigheden het spelletje van lijdelijk verzet speelde, speculerend op het groote belang dat Holland en Zeeland bij het behoud hadden.

Toch is dit in werkelijkheid het geval geweest. In de vergadering van 29 Maart was de kwestie al ter sprake gekomen. Het bleek toen dat Zeeland het vorig jaar een vrij groot bedrag had voorgeschooten en dat de vroedschap van Bergen, rekenend op verdere steun, de arbeid aan de schansen had laten voortzetten. Men had daarop bij Zeeland op betaling aangedrongen, maar dit gewest had geweigerd verdere steun te verleen.

Cornelis Jansz Crudenier en de griffier van der Perre waren zoo juist met dit sombere bericht uit Middelburg teruggekeerd. Men besloot toen, een deel van de met 1 April binnenkomende belastingen voor de fortificatiën te gebruiken en in de eerste plaats voor de Waterschans, die het belangrijkste punt was.

Het was inderdaad voor de stad een moeilijk geval. Men had twintig jaar oorlog gevoerd en had al dien tijd geld moeten voorschieten voor de troepen en voor de vestingwerken. In de vergadering van 15 April was men met een overzicht gekomen, dat zeker niet hoopvol stemde. Men had reeds f 5000 gulden loopende schuld aan deze fortificatiën,

men was zelf f 3900 ten achter doordat de erfrenten niet betaald werden, het hoofd, de havendijken, de haven, de kerken, het stadhuis, de scholen en de stadsschuur waren in deplorabele toestand. Als men wilde voorkomen dat alles spoedig totaal in puin zou vallen, moesten in ieder geval de meest noodzakelijke reparatiën plaats hebben. Men had door de gezworen timmerlieden, dijkmeesters en metselaars een begroting laten opmaken. Alleen de reparatie van hoofd, haven en havendijken, was op f 24.000 geraamd en het was onmogelijk dit bedrag bijeen te brengen. Men had dit ter kennis gebracht van den waarnemenden gouverneur John Winckfield, doch deze was ruw uitgevaren en had *“met grooter importunitet”* gezegd, dat men „alle de stadts incomsten alleen aen de fortificatiën soude hangen.” Toen hadden zij den gouverneur verzocht, de zoetelaars ook een deel van de accijns te taten betalen, maar Winckfield had gezegd, dat daarvan nooit sprake kon zijn.

Met dezen gouverneur kon men trouwens toch niet goed opschieten, hij had ook voor zichzelf met de vroedschap een appeltje te schillen. Hij had namelijk teruggaaf geëischt van de accijns van 17 aem Rynwyn, die hij volgens zijn zeggen had laten halen bij den waard Lucas de Gheet en bij den wijnhandelaar Duchesne. Men had deze heeren ondervraagd en was tot de overtuiging gekomen, dat de gouverneur een veel grooter bedrag opgaf, dan hij in werkelijkheid gebruikt had. Men kende dergelijke trucs, men riep hem ook niet ter verantwoording, doch antwoordde alleen dat men hem de accijns zou terugbetalen van de wijn die de beide wijnhandelaars onder eede zouden verklaren hem geleverd te hebben.

Winckfield, dit vernomen hebbende, werd zeer boos, en zond eenige van zijn manschappen naar de vergadering met ernstige bedreigingen. De heeren verzochten daarop den gouverneur bij hen in de

vergadering te willen komen waaraan hij onverwijld gevolg gaf. Met zachte termen legde men hem uit dat men, als men zijn eisch verhoorde, een gevoelig verlies zou lijden, maar hij bleef zeer boos waarop de heeren *“uyt seeckere redenen henluyden daertoe mouveerende ende om alle beters wille tsaemen”* besloten hem f 200 te betalen. Met groot genoegen vernamen de leden van de vroedschap dat deze waarnemende Gouverneur kort daarop bevel kreeg met zijn troep af te marcheeren naar Ostende. Hij werd vervangen door William Drury.

8 Mei 1588 gaf de vroedschap een ordonnantie uit, waarin aan alle eigenaars van paarden en karren wordt gelast op den volgenden morgen bij het slaan van de poortklok met paard, kar en voerman op de markt te komen om aan de schansen te werken. Men voorzag blijkbaar, dat een deel der eigenaars niet zou komen, want men bepaalde tevens, dat het verboden was, zijn karren te verbergen of onbruikbaar te maken. Zij die niet kwamen zouden gestraft worden met f 25 boete, op de gebruikelijke wijze te verdeelen in drie gelijke deelen, een derde voor den markies, een derde voor de stad en een derde voor den aanbrenger.

15 Juni bracht de burgemeester ter kennis van de vroedschap, dat de gouverneur erop gewezen had, dat verschillende werken nog niet gereed waren. Hij had geischt dat deze binnen veertien dagen afgeleverd zouden worden, hetzij de stad daartoe het geld wilde verschaffen, hetzij de burgers zelf daaraan zouden werken.

De vroedschap besloot, dat men den gouverneur zou berichten, dat er geen geld was, om verder iets te laten doen. Men zou hem verzoeken, middelen te bedenken om de stad aan geld te helpen. De mogelijkheid om zelf aan de wallen te werken liet men blijkbaar in het midden.

Een paar dagen daarna bleek, dat de gouverneur er geen genoeg mede nam en men besloot dat men ongeveer zes stuiver per inwoner per week zou innen, en dat men de rest zou bijpassen uit de overigens geringe ontvangst van de accijns. Spijtig voegden de heeren hieraan toe *“dat dese wegens den grooten vrijdom vande capiteynen, officieren ende soetelaers seer sober waere.”*

Het is onmogelijk in dit bestek het geheele verloop van zaken te volgen. Men had dus eerst een *“capitale schattinge”* gehouden, een soort van hoofdelijke omslag. Toen de werkzaamheden echter zeer lang duurden, en men niemand kon vinden, die dit bedrag aan de stad wilde teruggeven, besloot men, zelf te gaan werken, maar ook dit viel niet mede. Velen bleven weg en toen de gouverneur de lijsten van de werkers opeischte, besloot men hem de inzage te weigeren.

Allerlei jongens en meiden verschenen op het werk, er werd pret gemaakt en gestoeid. De leden van de vroedschap zagen geen kans om onder deze bende orde te houden. Ten slotte kwam men weer terug tot het oude middel, de hoofdelijke omslag, maar onmiddellijk trachtte men ook weder rechts en links geld te leenen, om de hoofdelijke omslag te kunnen verminderen of opheffen.

Zoo is het gegaan tot het einde van het beleg. Een enkel voorval zij hier nog vermeld.

Gedurende het beleg kreeg men de indruk, dat de vijand op de doorgebroken zuidlandsche dijk een batterij wilde oprichten om de havenmond te kunnen beschieten. Het was daarom noodig dat in het droogliggende deel van het zuidland een schans werd opgericht.

De burgerij had geen zin, zich daartoe te laten gebruiken. Men was hij die werkzaamheden blootgesteld aan het vuur van den vijand. Toch besloot de vroedschap door te zetten, en nadat op Zondag de predikant Baselis de gemeente had toegesproken en op

gehoorzaamheid had aangedrongen, gaf hij zelf het voorbeeld, door met een schop naar de wallen te gaan. Enkele vroedschapsleden hadden zich bij hem gevoegd, velen werden door zijn voorbeeld opgewekt. Toen de trom roffelde om de werklieden bijeen te roepen, marcheerden allen onder dekking van een paar vendels musketiers de poort uit, om de schans te gaan graven. De Italianen, die aan het zuidfront lagen, meenden dat de belegerden een uitval deden. Zij sloegen en bliezen alarm, zij bezetten met man en macht de loopgraven, maar de werklieden kwamen niet verder dan de plaats, waar de schans gelegd zou worden. Toen bleek, dat men verzuimd had, instrumenten en gereedschappen mede te nemen om de platte grond van de schans op den grond uit te zetten, en men keerde onverrichterzake binnen de vesting terug.

De uitval der ruiters op 25 september 1588

Nadat de vijandelijke ruiters Wouw hadden bezet, begonnen zij de verkenning van de vesting.

Op 23 September zag men een groote troep ruiters uit de richting van Wouw langs de groote weg naderen. Onverwijld werd alarm geslagen en men besloot hem met ruiters en voetvolk tegemoet te trekken.

Men had in die dagen, om de grachten van meer water te voorzien, de Zoom afgesloten. Geleidelijk was het peil in de grachten gestegen en ook het lage land ten noorden van de Wouwsche weg was ondergelopen.

De vijand, die niet van plan was, naar de Wouwsche poort te marcheerden, sloeg bij het Bergsche baantje rechtsaf, zoodat hij achter de ondergelopen landen kwam. De troep kon hem daar niet meer aanvallen, men trok binnen de vesting terug.

Toen men zag, dat de vijand naar het noorden trok en zich opstelde op Hooge Noordgeest en Rysselberg, besloot men een tweede uitval te doen uit de Steenbergse poort. Doch de vijand was zeer talrijk en zoodanig opgesteld, dat het onmogelijk was hem met eenige kans op succes aan te vallen. Men trok dus weder binnen de vesting terug. De volgende dag had de vijand ook de hooge terreinen ten zuiden van de stad bezet.

Men vraagt zich af, wat men in een vesting, die zoowel in het noorden als in het zuiden was ingesloten, met ruitery moest beginnen. Deze vraag kwam ook ter sprake in de krijgsraad, die dagelijks in de belegerde stad gehouden werd. De gebroeders Bacx, de mannen van de daad, stelden voor uitvallen te doen.

Wartoe konden deze dienen? Zooals we zagen, verrichtte de soldaat geen schanswerk. De commandant moest dit werk door burgers laten

doen, en evenals in volle vreedetijd wendde men zich daarvoor tot een aannemer. Deze liet loopgraven aanleggen, bouwde wapenplaatsen, batterij en en schansen. Dit kostte veel geld, want het werk was zeer gevaarlijk. Indien men zulk een loopgraaf of batterij nu bij een uitval overmeesterde en weder deed verdwijnen, dan bezorgde men den aanvaller daarmede tijdverlies en geldverlies.

Het eerste kon ten gevolge hebben, dat er meer tijd beschikbaar kwam om een ontzettingsleger te sturen, waarmede men den aanvaller kon dwingen, het beleg op te breken. Het kon ook ten gevolge hebben, dat het telkens terugkeerende tijdverlies het beleg zoo lang rekte dat de winter aanbrak, die steeds een eind maakte aan alle veldtochten. Veel geldverlies kon ten gevolge hebben, dat de aanvaller ten slotte uit gebrek aan geld van het beleg afzag.

Wanneer een vijand een stad belegerde begon hij zijn schansen zoover van de stad te leggen, dat ze buiten het bereik vielen van het geschut, dat op de wallen stond. Tusschen aanvaller en verdediger lag dus een breede strook grond. Daarop begon de aanvaller zijn naderingsloopgraven te maken, die weer door dwarse loopgraven verbonden werden. Deze laatste loopgraven vormden dus een cirkel om de stad.

Nu was de taak van den aanvaller, telkens een nieuwe cirkel te trekken, elke volgende cirkel dichter bij de stad, tot men eindelijk tot het bresschieten en de stormaanval kon overgaan. Met elke volgende cirkel werd de vrije ruimte buiten de stad dus kleiner.

In het begin kon de ruitery dus wel degelijk een taak vervullen. Zij moest onverwacht uitvallen, op een bepaald punt een overmacht aan troepen brengen, zich van de naderingsloopgraven meester maken en alles met de grond gelijk maken. Als het kon snel eenige gevangenen maken die men kon verhooren, en die men tegen losgeld kon vrijlaten,

of tegen andere gevangenen inwisselen. Maar steeds moest men bij dergelijke uitvallen zorgen, tijdig het gevecht af te breken, voordat de aanvaller, die dadelijk bij de uitval alarm sloeg, zijn troepen in slagorde had geschaard, want uit den aard der zaak was de aanvaller steeds veel talrijker dan de verdediger. Was hij dit niet, dan kon hij niet aan een belegering denken.

In de krijgsraad kwamen de verschillende stroomingen aan het woord. De bedachtzamen voelden niets voor uitvallen, men kon den vijand toch niet weggagen. Men zou steeds verliezen lijden, ook al behaalde men kleine successen, en men had bij de belegering zijn mannen dringend noodig. Bovendien moest men niet vergeten, dat men hier te maken had met de uitgelezen troepen van Parma. Met verbeteren woede hadden de Bacxen deze redeneering aangehoord. Toen stond Paul Bacx op en zeide dat de redeneering geheel onjuist was. Immers Bergen was niet ingesloten. Langs de haven kon men steeds nieuwe troepen in de stad brengen, alle verliezen konden worden aangevuld. Als men thans talmde, zou de vijand zijn eene parallel na de andere om de stad leggen, steeds nauwer zou men worden ingesloten, tot er van uitvallen geen sprake meer was, totdat ten slotte de vijand zelf de heeren bij de haren uit de vesting zou trekken. Wat de troepen van Parma betreft, zei Bacx, dat men hem niet behoefde te vertellen, wat voor mannen dit waren. Hij had ze op vele slagvelden reeds ontmoet. Als de heeren er echter zoo over dachten, dan was zijn taak afgelopen, dan kon hij rustig naar huis gaan.

Daarop stond Drury op, hij hield Bacx terug en zei: Gij hebt gelijk, het kan tot behoud van de stad dienen, ik zal mij er niet langer tegen verzetten.

Dadelijk maakte men zich gereed. In alle stilte werden de troepen achter de Steenbergse poort bijeen gebracht. Natuurlijk werd Johan

van Huchtenbroek, de kornet van Paul Bacx aangewezen om voorop te gaan. Om deze daad goed te begrijpen diene het volgende. Als men de Steenbergsche poort uitging, dan lag aan de overzijde van de gracht de Varibogaertsberg ⁹), waarover de weg naar Halsteren liep.

Deze berg strekte zich iets naar het westen uit, evenals iets noordelijker de Hooge Noordgeest. Tusschen beide hoogten lag het lage polderterrein. Dadelijk buiten de Steenbergsche poort kon men links afslaan en gedekt achter de Varibogaertsberg, in de polder komen, men kon dan ongezien om de berg heenrijden en in de Lage Noordgeest verschijnen.

Huchtenbroek kreeg de opdracht om met een klein troepje lansen, gevolgd door veertien harquebusiers dit stukje te volbrengen. De vijand, dit kleine troepje ziende, zou geen groot alarm maken, doch de eigen musketiers of misschien ruiters uitzenden om hen te verjagen. Er zou dan een schermutseling ontstaan, waarbij de rest van de uitvallende troepen den vijand op het lijf zouden vallen.

Na de mannen van Huchtenbroek volgde de vaan van Willoughby, gecommandeerd door Pauli en die van Bacx, terwijl Parcker met zijn mannen de achterhoede vormde. De taak van de achterhoede was, niet aan het gevecht deel te nemen, maar de troepen indien deze teruggeslagen werden op te nemen en hun terugtocht te dekken. De lansen van Huchtenbroek, met de lans omlaag om niet gezien te worden, reden achter de Varibogaertsberg om. De harquebusiers volgden en stelden zich met hun vuurwapenen achter de heggen op. De lansen gingen alleen verder, waarop de vijandelijke musketiers, het kleine troepje ziende, voorwaarts kwamen. Dit werd gezien door de hoofdmacht, die met gespannen aandacht de gebeurtenissen volgde.

⁹ Burg. Stulemeijerlaan en omgeving.

In galop kwamen Bacx en Pauli met hun mannen om de hoek van de berg. De musketiers konden niet snel genoeg wegkomen, zij sneuvelen of werden gevangen genomen.

Toen men daarop binnen de poort wilde terugtrekken, bleek het dat Parcker zich niet aan zijn opdracht had gehouden. Hij was met de achterhoede de Hooge Noordgeest opgereden en had daar de vijandelijke ruiters aangevallen. Hij was met enkele mannen door een overmacht omsingeld en kon niet meer terug.

Men had het juiste moment voor de terugtocht laten voorbijgaan. Men kon niet terug zonder Parcker in de steek te laten. Allen chargeerden daarom, de vijand kwam intusschen met meer troepen opzetten. Hoe langer de strijd duurde, hoe hachelijker de toestand voor de uitvallers werd.

Juist op dit moment kwam generaal Willoughby, die naar Holland was geweest om steun voor de belegerden te vragen, in de stad terug. Hij overzag in een oogenblik de toestand en wierp zich met al het beschikbare voetvolk onder de strijdenden.

Hierdoor ontstond bij den vijand een oogenblik van weifelen, waarvan men snel gebruik maakte om binnen de veilige omwalling terug te keeren.

Parcker, die een schootsvrij harnas droeg, had meerdere deuken van musketkogels, maar was niet gewond. Van de ruiters waren slechts enkele gesneuveld. Door het vuur der vijandelijke musketten waren veel paarden op het slagveld gebleven. Volgens latere berichten van overloopers, had de vijand op dien dag twee honderd dooden.

Omtrent het gebruik van dit soort harnassen zij het volgende vermeld. Oorspronkelijk diende het harnas in de strijd van man tegen man met lans, zwaard of strijdkolf. Toen de vuurwapenen kwamen, bleek het

harnas daartegen niet bestand. Men probeerde toen zwaardere, zoogenaamde schootvrije harnessen te maken, die voorloopig voldeden. Maar naar gelang de vuurwapenen beter werden moesten de harnessen verzwaard worden. Ze werden door hun gewicht ten slotte onbruikbaar. Evenals overal legde het pantser het af in de strijd tegen het projectiel.

Een mislukte aanval op Tholen

Na de eerste groote uitval uit de Steenbergische poort, was de bezetting weder tot rust gekomen. Die nacht was de Zuid-Oostelijke hemel rood gekleurd van het schijnsel der bivakvuren tusschen Calmphout en Roosendaal. Men vroeg zich af, wat dit kon beteekenen. De stad was aan beide zijden ingesloten, de troepen waren ter plaatse ondergebracht, waartoe diende dan die groote toevoer van versche troepen? De volgende dag ging voorbij, zonder dat er iets geschiedde, maar toen de volgende avond het duister was gevallen, klonk uit de richting van Tholen het geknetter der musketten. Pas later zou men vernemen, wat er die nacht gebeurd was. De Spaansche troepen onder bevel van den heer de Montigny waren, Bergen in het noorden omtrekkend, iangs de Mattenburger dijk tegenover Tholen gekomen. Zij hadden opdracht om zich bij verrassing van stad en eiland meester te maken. Indien dit gelukte. was alle toevoer uit Holland voor Bergen afgesloten. Het beleg van de aan zich zelf overgelaten stad zou slechts een questie van tijd zijn geweest.

De Zeeuwsche troepen, staande onder Graaf George Everhard van Solms, Overste Generaal van het krijgsvolk binnen Zeeland, moesten het eiland verdedigen. Daartoe had men het vaarwater van de Eendracht nauwkeurig verkend en op de gevaarlijke plekken drie schansen opgericht, Botshoofd, Papemuts en Nieuwe veer. Bovendien was de geheele westelijke dijk van de Eendracht van een doorlopende borstwering voor schutters voorzien. Van afstand tot afstand had men achter die dijk kleine troepen voetvolk gelegerd. In Tholen zelf werd het bevel gevoerd door hopman Lagro, die slechts één vendel tot zijn beschikking had.

De aanvallers waren van plan van de lage eb gebruik te maken om de Eendracht door te trekken. Zij waren echter iets te vroeg. Het water had nog niet de laagste stand bereikt, en er ging nog een vrij sterke stroom. Montigny die de kracht van de Zeeuwsche stroomen onderschatte en die bang was, dat met te lang talmen zijn mannen ontdekt zouden worden, waardoor de gehele verrassing zou mislukken, besloot de troepen dadelijk te water te zenden.

Ter verduidelijking diene het volgende. De musketiers en harquebusiers hadden een geweer, dat werd afgeschoten door middel van een lont, waarmede men het losse kruut, dat op de pan was gestort deed ontbranden. Voordat men aanviel moesten de lonten dus alle branden. In de eerste plaats was het moeilijk al die glimmende puntjes in de duisternis geheel verborgen te houden, maar bovendien verspreidde de brandende lont een eigenaardige lucht, waarvan nog heden ten dage de uitdrukking “lont ruiken” afkomstig is. De nachtelijke aanval diende zich dus aan, zoowel door de glans van de lichtpuntjes als door de reuk en het was dus niet gemakkelijk dit alles ongemerkt te doen geschieden.

Montigny zond zijn mannen te water, doch een deel verdronk reeds dadelijk in de diepere plaatsen of werd door de sterke stroom medegevoerd. Slechts enkelen bereikten de andere oever. Evenwel niet ongemerkt, want spoedig hoorde men van alle zijden de alarmroep der Zeeuwsche troepen. In alle haast rukte hopman Lagro met zijn mannen uit en bezette de bedreigde borstwering. De mannen, die de Zeeuwsche oever bereikt hadden, drukten zich plat tegen de grond, om niet getroffen te worden door de musketkogels, die over hun hoofden heen floten.

Montigny beraadde zich, wat hem thans te doen stond. Het laagste punt van de eb was intusschen reeds voorbij, het water begon te stijgen, elk volgend oogenblik werd de overtocht gevaarlijker. Het duurde dan ook niet lang, of hij besloot de onderneming op te geven. De enkelen die Tholen bereikt hadden, hadden de keus, zich gevangen te geven, of terug te keeren en in de Eendracht te verdrinken. Montigny noch Parma heeft een tweede poging gewaagd om deze sleutel van Zeeland te bemachtigen, en voor den Graaf van Solms was het een waarschuwing, aan dit stukje van zijn gebied de grootste aandacht te schenken, en er een sterker bezetting in te leggen. Voor Bergen had deze poging tot gevolg, dat het de geleende Zeeuwsche vendels moest afstaan, terwijl spoedig daarop ook de Hollandsche vendels van Achthoven, Hertang en Grave daarheen werden gezonden.

Drury contra Morgan

Wanneer men de verschillende gebeurtenissen, die in het beleg plaats hadden alle zou willen beschrijven, zouden ze een lijvig boekdeel vullen. Ze zouden niet interessant zijn voor den lezer. Ze zouden evenmin leerrijk zijn voor den militair, daar de omstandigheden, waaronder men vocht in die tijden zoo geheel anders waren dan thans. Voor ons is het slechts interessant te zien, hoe de verschillende vooraanstaande personen in die dagen zich gedroegen. Wij kunnen dus gerust de gang van het beleg laten rusten om even onze aandacht te concentreeren op de twee personen, die we in de voorgaande stukken hebben leeren kennen, Morgan en Drury.

Morgan, de gunsteling van Leycester was als gouverneur in Bergen geplaatst. Hij was echter allermint de gunsteling van Willoughby, die na het heengaan van Leycester het bevel over de Engelsche troepen kreeg. Deze had als gunsteling Drury, en nauwelijks was Leycester naar zijn vaderland teruggekeerd en het bestuur in handen van Willoughby gekomen, of Morgan werd van zijn functie ontheven en vervangen door Drury. Morgan had dit zien aankomen. Hij had voor dit spel zijn troeven verzameld, hij had zich ingedrongen in de gunst der burgerij en in die van de Staten. Hij had van beiden een attest van goed gedrag gekregen. Met deze bewijzen in handen was hij naar Engeland teruggekeerd, terwijl Drury, steunend op de gunst van Willoughby zich weinig aantrok van de wenschen van het stadsbestuur. Wij zien hem in het begin met hooge toon en met bedreigingen optreden. Hij had daarbij echter te veel vertrouwd op de bodem, waarop hij stond. Een bodem, die geleidelijk steeds meer werd ondergraven, zoowel door het stadsbestuur als door den verdreven mededinger.

3 Mei was Drury voor de vroedschap verschenen om zijn aanstelling tot gouverneur van Bergen te toonen. Reeds onder datum van 29 Juni vinden we twee rekeningen. De eene voor reis- en verblijfkosten van den burgemeester François Manteau, die naar Den Haag was geweest om te spreken over “de instructie” van den gouverneur. De tweede voor den griffier van der Perre, die samen met Manteau naar Den Haag was gezonden *“omme aldaer te beslichten sekere swaricheden tusschen den gouverneur Sr. Willem Drury ende deze stadt geresen, mitsgaders oock aen te houden dat deselve gouverneur soude syn commissie gelimiteert worden op sekere instructie volgende tbeworp daerop gemaect.”*

Beide heeren waren toen reeds twintig dagen in Den Haag geweest om deze zaak tot een goed einde te brengen.

Men wilde blijkbaar, dat de Staten Generaal aan Drury een instructie zouden verstrekken, waarin hem nauwkeurig werd opgedragen, dat hij toezicht moest houden op de fraudes met de accijns en op het uitoefenen van een bedrijf door de soldaten.

De heeren waren nog niet lang terug, toen dit ter kennis kwam van Drury, die de vroedschap ter verantwoording riep. In de middag van 2 Augustus zaten de heeren bijeen op het stadhuis, de gouverneur had een klacht ingediend. Hij had gehoord, dat de heeren zich bij de Staten Generaal, bij de Raad van State en bij Prins Maurits beklagd hadden over hem. Ze hadden verteld, dat door zijn toedoen de accijns veel minder had opgebracht, en nu eischt de gouverneur dat men hem zou overleggen de last, die die beide heeren van den drossaard, van den schout en van de magistraat hadden gekregen, om zich in Den Haag over hem te beklagen. De gouverneur had zelfs gezegd, dat hij naar den Haag zou gaan en zijn beklag over de stad indienen. Men besloot, den gouverneur geen inzage te geven van de verstrekte last. Men zou

iemand uit de vroedschap naar hem toezenden en hem uitleggen, dat men niets tegen zijn persoon had, men wilde alleen dat er een instructie zou worden opgemaakt, waaraan ieder zich in de toekomst zou moeten houden. Als de gouverneur naar Den Haag wilde gaan, dan zou men den burgemeester en den griffier mede zenden, met opdracht om hun uiterste krachten in te spannen opdat het gouvernement, de privilegiën en de gerechtigheid van de stad in geen enkel opzicht zouden worden geschonden.

En nogmaals gaven ze 27 Augustus schriftelijk de verzekering dat zij geen enkele eigenlijke klacht tegen hem hadden ingebracht, maar dat het noodig was, dat men zoo spoedig mogelijk een instructie verkreeg. Men had bij den Prins nog eens op een spoedige toezending van die instructie aangedrongen. Inderdaad hadden de heeren op dien dag een dergelijke brief verzonden, waarvan zij afschrift aan Drury overlegden.

Veertien dagen later verscheen Drury in het college van de vroedschap. Hij was een geheel ander mensch geworden, zijn dreigende toon was verdwenen, en hij vroeg, of de heeren eigenlijk niet heel tevreden waren over de wijze, waarop hij zijn functie had waargenomen.

Van waar die plotselinge ommekeer? Drury wist toen reeds, dat Morgan het spel gewonnen had, dat hij met de beste aanbevelingen van Elisabeth naar Holland was teruggekomen en dat hij spoedig opnieuw als gouverneur voor de Bergsche vroedschap zou verschijnen. Willoughby is hiervan op de hoogte geweest, en natuurlijk heeft hij Drury gewaarschuwd.

Maar ook het stadsbestuur had het oor in Den Haag te luisteren gelegd en was ingelicht omtrent de gebeurtenissen van de naaste toekomst.

De burgemeester was dan ook allesbehalve onderdanig tegenover Drury, hij had bij voorbaat alle grieven, die men tegen den gouverneur had op schrift gesteld en overhandigde dat stuk in de volle vroedschapsvergadering aan Drury.

De notulen vermelden, dat de burgemeester als eenig antwoord den gouverneur *“hadde voorgehouden diversche puncten ..dienende tot redrechement van eenige ..swarigheden ende abusen tegens tgemeene ..welvaren vander stadt, versoeckende dat deselve gouverneur op alles goede orde soude willen stellen op datter voortaan tusschen hem ende de stadt egeen misverstanden ofte dachten en mochte gerisen, hem te dyen eynde deselve puncten by geschrifte overgevende.”*

Als een bestraft kind stond Drury met het stuk papier in zijn handen en toen kwam het hooge woord er uit. Hij zou zoo graag ook een attestatie van het stadsbestuur hebben. Weggaande zeide hij nog, dat hij niet kon begrijpen, dat men niet tevreden over hem was.

Vervolgens zeide hij tot afscheid de volgende woorden, waarbij hij wees op het stuk papier dat men hem in de hand had gedrukt: Eh bien, messieurs, je vous donne le bon soir, quand vous me ferez cela, je vous ferai ceci. (Welaan heeren, ik wensch U goedenavond, als gij mijn wensch vervult, dat zal ik dit doen).

Toen de gouverneur de vergadering verlaten had, staken de heeren de koppen bijeen. Vermoedelijk gleed er een slimme glimlach over hun gezicht, want ze waren meesters in het bedenken van uitstel, en ze besloten, dat men aan den griffier zou opdragen een attest voor den gouverneur te ontwerpen.

Wanneer we ten slotte de lijst van klachten bestudeeren, die de vroedschap aan Drury had overgereikt, dan blijkt dat dit stuk inderdaad de grieven bevatte, die reeds meermalen zijn vermeld.

De heeren schoven de zaak intusschen op de lange baan en 22 September had Drury opnieuw een onderhoud met den burgemeester. Nadat men allerlei zaken had afgehandeld, vroeg Drury hoe het nu

eigenlijk stond met de attestatie, die men hem toch beloofd had. De burgemeester had daarop een ontwijkend antwoord gegeven, en die zelfde middag verscheen Drury weder in de vergadering. Hij zei, dat er allerlei praatjes in omloop waren, men zou zelfs gezegd hebben, dat door zijn optreden verschillende burgers de stad zouden hebben verlaten. Hij wilde zich tegen die vertelsels verweren, omdat zijn eer daarmee gemoeid was. Nogmaals vroeg hij, en deze keer mede uit naam van den generaal Willoughby, om hem het getuigschrift eindelijk te verstrekken.

Daar de vijand intusschen op de stad aanmarcheerde en men den gouverneur als militaire commandant erg noodig had, besloot men hem te beloven, dat hij zijn getuigschrift zou krijgen, hoewel de heeren erbij voegden *“dat hy oock geloeft (= beloofd) hadde, op alle dachten ende doleantien hem punctelick overgegeven te remedieren, hoewel men tselve tot nochtot nyet en heeft van hem connen gecryghen”*.

Eindelijk gaf men op 25 September aan Drury het lang gevraagde attest, doch bij lezing bemerkten wij, dat de heeren in het geheel niet gaven, wat hij vroeg. Zij verklaarden in het attest, dat zij het afgaven op uitdrukkelijk verlangen van Drury en van Willoughby, als commandant van de vereenigde strijdkrachten van koningin Elisabeth, en dat de praatjes, die zoowel in Engeland als in Nederland verspreid waren, vermeldend dat personen de stad zouden verlaten hebben wegens het slechte gedrag van den gouverneur, onwaar waren. Verder verklaarden zij, dat hij zich als een heer en edelman had gedragen, dat hij de versterkingen van de stad had beschermd tegen de pogingen van den vijand.

Met geen woord spraken zij over de eigenlijke grieven, ze wachtten er zich wel voor te verklaren, dat die grieven onjuist zouden zijn geweest.

Meesterlijk hadden de heeren van het stadsbestuur de zaak slepende gehouden, zij verstrekten het stuk pas, toen voor Drury elke mogelijkheid verdwenen was, om het te zijnen gunste te gebruiken. Het stuk is gedateerd op 25 September en drie dagen later stond de nieuwe gouverneur Thomas Morgan op het stadhuis voor de vroede vaders, hij legde zijn aanstelling over die dateerde van 24 September.

Drury geeft zich niet gewonnen

Inderdaad wisten de heeren van de Bergsche vroedschap dat het pleit voor Drury verloren was, want eenige dagen te voren was de commissaris van monstering Lancelot Parasys te Bergen aangekomen. Hij had opdracht om namens de Staten Generaal aan het stadsbestuur en aan de krijgsraad bekend te maken, dat koningin Elisabeth reeds eenige tijd geleden aan haar hoogste militaire vertegenwoordiger Willoughby had laten weten, dat het haar wil was, dat Morgan tot gouverneur zou benoemd worden. Als bewijs werd de brief van de koningin overgelegd. Verder verklaarden de Staten, dat zij zich gaarne voegden naar de wensch van Hare Majesteit en dat dus Drury de plaats moest afstaan aan Morgan.

De brief die de koningin reeds eerder aan Willoughby had geschreven bevatte de mededeeling, dat zij vernomen had, dat Parma van plan was de stad te belegeren, dat zij daarom het bevel over de stad wilde leggen in handen van Morgan, die haar nog onlangs door de Staten was aanbevolen. Verder schreef zij, dat zij allerminst twijfelde aan de trouw en dapperheid van Drury, maar dat de groote ervaring in krijgsg zaken, die Morgan bezat en de genegenheid van het gemeene volk redenen waren voor deze beslissing.

Uit die brief blijkt duidelijk het resultaat van de beide aanbevelingen, die Morgan te juister tijd had weten te bemachtigen. Tevens blijkt daaruit, dat Willoughby reeds vrij lang van te voren wist, dat Morgan zou komen om zijn gunsteling Drury te verdrijven.

En nu geschiedde het ongelooflijke. Drury, in het geheim gesteund door Willoughby weigerde zijn betrekking neer te leggen, in strijd met de uitdrukkelijke wil van zijn koningin, in strijd ook met de bevelen van de Staten.

Baselis vertelt, dat de aanstelling van Morgan alleen bevatte, dat hij tot gouverneur van Bergen was benoemd, en dat in die aanstelling de schansen niet genoemd waren. Dat Drury daaruit had geconcludeerd, dat hij het bevel over de schansen mocht houden. Dit is onjuist, letterlijk vermeldt de aanstelling

„..... hebben gesteld ende gecommitteert, stellen ende committeeren hem bij desen tot het gouvernement ende gebiedt der voors. stadt van Bergen op Zoom metten forten der selver ende over de garnisoenen zoo te peerde als te voete, die daerinne althans liggen oft namaels geleyt sullen worden gevende hem volcomen macht ende auctoriteyt omme in cracht van dese te gouverneren, commanderen ende ordonneren over de voors. garnisoenen, de ritmeesters, capiteynen, ende andere soldaten ende volcke van oorloge die daerinne sullen wesen ende voords in alle die saecken die tot diffentie, bewaringhe ende versekeringe der voors. stadt ende forten... enz.”

Maar al is het argument van Drury onjuist, zijn daden zijn daarmee geheel in overeenstemming. Hij trok zich terug op de schansen, en verscheen verder slechts zelden in de stad, waar Morgan het bevel op zich nam.

Door zijn handeling ontstonden er twee partijen. De Schotten en Nederlanders hielden het met Morgan en met het stadsbestuur. De Engelschen trokken partij voor Drury, en zij bezetten daarom met hem de schansen. Als Drury een enkele maal in de stad moest zijn, en zaken moest bespreken met Morgan, dan leidde dit steeds tot de heftigste woordenwisselingen.

Het behoeft geen betoog, dat een dergelijke toestand ontoelaatbaar was en zeker onduldbaar in een vesting, die door den vijand was belegerd.

En nu zien we het wonderlijke gebeuren, dat niemand in staat was, hieraan een eind te maken. De graaf van Solms, die van het gebeurde hoorde, kwam samen met den heer Joost de Zoete, heer van Villers, uit Tholen over, doch het gelukte hun niet, Drury tot heengaan te dwingen. 14 October kwam Prins Maurits in de stad. Ook hem was het onmogelijk een eind te maken aan de strijd tusschen twee vreemdelingen in deze door Staatsche troepen bezette en door den vijand belegerde vesting. Dank zij de geheime steun van Willoughby die commandant was van alle Engelsche troepen, heeft deze toestand voortgeduurd tot het eind van het beleg.

De vroedschap was intusschen dankbaar dat Morgan in de stad het bevel voerde. Reeds vier weken later besloot men hem een bewijs van dankbaarheid te geven om dat hij zijn best had gedaan om de inning van de accijns en van de verdere impost te doen slagen. Gezien de slechte toestand van de geldmiddelen zou men hem thans een gift van 100 gl. doen toekomen. De burgemeester zou hem de gift overreiken en daarbij de wensch uitspreken, dat Morgan de stadszaken en gerechtigheden zou *“mainteneren”* en de *“borgeren voor gerecommandeert houden”*. De bedoeling lag er dik op, Drury had de eisch gesteld, dat de burgers de wapenen zouden dragen en dat zij aan de stadsversterkingen zouden werken. Men had de zaak slepende gehouden tot Drury weg was. Nu was Morgan gekomen, die veel soepeler was en men begon hem persoonlijk een som gelds te geven, die hij nog nergens mede verdiend had. Inderdaad heeft Morgan de wenk begrepen en over het dragen der wapenen werd niet meer gesproken.

Op deze aarde zijn slechts weinig dingen bestendig, zoo is het ook gegaan met de innige verstandhouding tusschen stadsbestuur en Morgan.

Inderdaad heeft hij gedurende het beleg tot groote tevredenheid van de vroedschap met het stadsbestuur samengewerkt. Het volgende jaar zette echter slecht in. 18 Januari verscheen Morgan in de vergadering van de vroedschap en deelde mede, dat hij ging trouwen. Hij verzocht daarom het Hoff, zijnde het gebouw staande op de hoek van Blauwehandstraat en Wouwschestraat te willen nazien en de noodige reparaties te verrichten. Verder deelde hij mede, dat hij nu zou geallieerd zijn aan het huis van Bergen, en dat hij daarom de burgerij in goede recommandatie zou houden. Dat hij zorgen zou voor de handhaving van privilegiën en gerechtigheden. Hij verliet daarop de vergadering waar zijn luitenant alleen achterbleef, die daarop verzocht zijn heer 200 gl. te leenen. Men antwoordde hem, dat het nu te laat was om een beslissing te nemen, doch dat men de zaak de volgende dag zou bespreken. De volgende dag besloot men het geld te verstrekken, maar er was niets in kas, waarop enkele heeren uit de vroedschap particulier het geld bijeenbrachten onder belofte, dat zij het terug zouden krijgen, zoodra de drankaccijns weer wat had opgebracht. Toen het geld was afgedragen zaten de heeren met sombere gezichten bijeen, want het gedrag van Morgan beloofde moeilijkheden op te leveren.

Wat toch was gebeurd? In Dordrecht woonde Mevrouw de Merode met twee minderjarige dochters, Op deze kinderen hadden Morgan en zijn adjudant Knollyce hun oog laten vallen. De moeder had echter andere plannen. Op een avond hadden de beide meisjes het huis verlaten, Ze waren opgewacht door Morgan en Knollyce, ze hadden den commandant van de Vuylpoort overreed de poort te openen. Daar buiten lag een roeiboot, die hen naar een schip bracht dat op stroom lag, en zeer kort daarop waren de beide officieren met de twee meisjes te Bergen aangekomen.

De familie de Merode had deze zaak zeer ernstig opgevat. Ook de Staten Generaal, de Raad van State en de vroedschap van Dordrecht waren van plan de zaak zeer ernstig te behandelen.

Intusschen had de predikant Baselis te Bergen op Zoom reeds de eerste toebereidselen tot het huwelijk getroffen.

Op 30 Januari verscheen te Bergen een gezantschap, onder bevel van den heer Christiaan Huygens. Daar het een delicate zaak was, hadden zij hun intrek genomen in de Helm en verzochten zij eenige leden van de vroedschap daar te komen om vertrouwelijk met hen te beraadslagen.

In de eerste plaats liet men Morgan komen en gelastte hem, de meisjes dadelijk vrij te laten. Hij antwoordde, dat de meisjes geheel hun eigen baas waren, dat hij ze allerminst gevangen hield. De waarheid was, dat de ouders de meisjes tegen haar zin hadden willen uithuwelijken aan mannen, die nog wel in dienst van den vijand waren, en dat de kinderen hem dus te hulp hadden geroepen.

De meisjes, daarop geroepen, verklaarden dat zij geheel uit vrije wil waren gegaan, dat zij niet de wenschen van Morgan hadden opgevolgd, doch dat deze integendeel haar wil had uitgevoerd. Zelfs een geleerde als Christiaan Huygens stond machteloos tegenover dit geval.

Het stadsbestuur wilde de kool en de geit sparen. Men wilde gaarne Morgan ter wille zijn, maar wenschte daarvoor toch niet de goede verhouding op te offeren met de Staten en vooral ook niet met Dordrecht, welks pensionnaris Menin in deze commissie zitting had. Hij was dezelfde persoon, die enkele maanden geleden bij het beleg steeds gezorgd had voor toevoer van alles wat men in een belegerde stad zoo dringend behoefde. Daarom besloot de stad de vertering van de heeren in de Helm voor haar rekening te nemen. Onverrichterzake

gingen de afgezanten heen. Er volgde een uitgebreide correspondentie tusschen Staten en stadsbestuur, tusschen Morgan en de vroedschap van Dordrecht en aan den predikant Baselis werd verboden, het huwelijk in te zegenen. Morgan hakte echter spoedig de knoop door en liet het huwelijk afsluiten door den Engelschen predikant die bij de troepen was ingedeeld.

Met de goede verstandhouding was het echter gedaan. Morgan die geldgebrek had, begon over alles chichanes te maken. Hij vroeg een voorschot op zijn servitiegeld, dat diende tot afkoop van de verstrekking van turf en brandstoffen en toen hij het geld gekregen had, eischte hij de verstrekking van kaarsen en turf in natura. Toen men hierover zwarigheden maakte begon hij de burgers te verhinderen hun brandstoffen binnen de stad te brengen, en al spoedig had hij ieders vriendschap verbeurd.

Hij werd ten slotte door de Staten Generaal ontslagen, waarna hij naar Engeland terugkeerde, waar hij zijn zaak wist te bepleiten bij de koningin. Deze verzocht daar op aan de Staten hem een pensioen te verleen, hetgeen door de Staten werd toegestemd.

Zij meldden dit aan Elizabeth doch voegden eraan toe, dat hiermede niets vergeven of vergeten was van de slechte daden, die Morgan had uitgehaald en zij verzochten Hare Majesteit, hem nimmer meer voor eenige functie in de Nederlanden te willen bestemmen.

Kort daarop is Morgan gestorven, zijn weduwe kwam naar Holland terug, waar zij vrij spoedig daarop hertrouwde met Justinus van Nassau.

Uitbreiding van het vijandelijke noordfront

Blijkbaar verdroot het Parma, dat hij zoo langzaam opschoot met het beleg van Bergen. Het was al begin October, het koude jaargetijde stond voor de deur en dan werd onherroepelijk het beleg opgeheven om de winterkwartieren te betrekken. Hoeveel mannen er ook sneuvelen, hoevelen ook gewond werden, de schepen uit Holland en Zeeland voerden steeds nieuwe troepen aan.

Het is geen wonder, dat Parma een poging deed, het vrij in- en uitvaren van de haven onmogelijk te maken. Om zijn handeling duidelijk te maken, diene het volgende.

Ten westen van Halsteren lag in die dagen net als tegenwoordig de Beijmoerpolder. Deze polder grensde in het westen aan het Driejannenland. De gemeenschappelijke dijk heette Driejannenlandsche dijk. Deze laatste dijk liep ongeveer van noord naar zuid en kwam ten slotte uit op de Noordlandsche dijk, die de Noordelijke Scheldedijk was. Nu had indertijd de watergeus Rolle de Noordlandsche dijk doorgestoken, zoodat het water door 't Driejannenland stroomde. Voor het beleg had men ook de Driejannenlandsche dijk doorgestoken, waardoor ook het Noordland was ondergelopen. De zuidelijke dijk van Beijmoerpolder, de zoogenaamde Heesterdijk was ongeschonden gebleven, zoodat de Beijmoerpolder droog lag.

Begin October had Parma uit Antwerpen schuiten aangevoerd. Hij had daarmede een schipbrug gelegd in het gat van de Driejannenlandsche dijk en had daarop kanonnen langs de Heesterdijk en de driejannenlandsche dijk gebracht tot aan de samenkomst met de Noordlandsche dijk. Deze batterij lag gedekt achter de zware zeedijk, en kon alles onder vuur nemen, wat daar op de Schelde voer.

En Parma had succes. Hij opende het vuur op de twee houten oorlogsschepen van Joos de Moor, die bij de ingang van 't Tholensche gat lagen. Een paar kogels sloegen dwars door het scheepsruij heen. Er vielen enkele dooden. De schepen beantwoordden het vuur, maar konden de batterij die achter de dijk lag, niet bereiken. Zij waren gedwongen verder weg te varen en bij Reimerswaal te ankeren. Ook op de Mattenburger dijk had Parma geschut laten brengen waarmede hij juist de ingang van de Eendracht kon bereiken. Ook de vaart naar Holland werd op die manier onmogelijk. De enkele schepen, die het er op waagden, kregen treffers en gewonden. Het was jammer voor de schippers, dat er van Reimerswaal een zeer lange zandplaat liep tot aan de haven van Bergen, en dat het vaarwater tusschen die plaat en de Noordlandsche dijk lag, zoodat de schepen vlak voor de batterij langs moesten varen. De nood maakt echter vindingrijk en al spoedig bemerkte men, dat er ook een vaargeul was, die ten zuiden van de plaat liep, waardoor men buiten de dracht van het Spaansche geschut, de mond van de haven kon bereiken.

Er bleef echter de geblokkeerde ingang van de Eendracht. Nu lag daar aan de zuidpunt van Tholen een polder die sedert jaren overstroomd was, en die vermoedelijk daarom de Broodelooze polder, of in de volksmond de "broolooze" werd genoemd. Het gelukte de Tholenaars, dit schiereiland van hun land af te snijden door het graven van een nieuwe watergeul, die door hen de 'Nieuwe haven' ¹⁰⁾ werd genoemd en die nog altijd onder die naam op de tegenwoordige stafkaart voorkomt. Het resultaat van Parma's pogingen was dus niet groot meer. Bovendien had men intusschen aan de zijde van de verdediger ook eenige nieuwe batterijen opgericht, waarmede men de batterijen

¹⁰⁾ De invaart zuidoostelijk langs het eiland Tholen vanuit het Zoommeer heet nog steeds zo.

van Parma kon bevuren. Zoodra er schepen op komst waren en deze met de vloed naar binnen moesten komen, openden de Staatsche batterijen een overstelpend vuur op de Spaansche opstellingen, waardoor het gebruik van dat geschut vrijwel onmogelijk werd gemaakt.

Bovendien had men aan het Noordfront van de stad een paar nieuwe schansen opgericht, waarvan de grootste was Stavast of Barlebas welke schans groot en goed bezet was, waardoor het den vijand onmogelijk was, verdere batterijen dicht bij de stad op te richten. Toen de vijand daarop plannen maakte om in het zuidland batterijen te leggen, besloot men ook daar een schans te maken, waarover in een der vorige stukken reeds gesproken werd. Deze schans de “burgerschans” genaamd, is niet voltooid, daar het beleg reeds eerder was afgelopen.

Het verraad van den vaandrig Grimston

In het begin van het beleg hadden de mannen van Bacx twee Spanjaarden gevangen genomen, een officier der artillerie en een munitiemeester. Deze mannen mochten vrij door Bergen lopen. Zij hadden de gewoonte bij een der zoetelaars het middagmaal te gebruiken en hadden daar kennis gemaakt met den Engelschen vaandrig Grimston van het vendel van Basqueville.

Na een tijd kwamen de beide gevangenen met het voorstel, dat Grimston de noordschans aan den vijand zou overleveren. Grimston stelde Willoughby in kennis met deze poging tot omkoopning en men besloot, dat Grimston en de zoetelaar op het voorstel zouden ingaan. Grimston vertelde daarop aan de gevangenen, dat hij dikwijls het bevel over deze schans had en dat hij bereid was, de troepen van Parma binnen te laten. De beide gevangenen schreven daarop brieven aan Parma, en men liet toe, dat deze brieven uit de stad werden gebracht. Parma was dadelijk voor dit verraad te vinden. Als hij eenmaal vaste voet had in een of meer schansen dan was het lot van de stad bezegeld. De tijd drong, het was reeds in de tweede helft van October, en het weer was juist in dat najaar afschuwelijk. De troepen stonden in de open polder in de loopgraven die halverwege met het ijskoude water waren gevuld en dagelijks stroomde het water uit de loodgrauwe hemel neer.

In de nacht van 20 October zou de aanslag plaats hebben. Parma zelf was daarvoor naar de Lage Noordgeest gekomen, waar hij den vaandrig en den zoetelaar vond. Hier onderwierp hij de mannen aan een streng verhoor. Hij wilde precies de situatie van de schans en van de bezetting weten. Daarop liet hij de beide mannen zweren, dat zij volkomen te goeder trouw handelden. Toch was hij niet gerust, want

hij liet beide mannen de handen op de rug binden en een Spanjaard met ontbloote ponjaard zou naast hen lopen. Zoodra hun handelingen argwaan zouden verwekken, zou er een eind aan hun leven worden gemaakt.

Willoughby was op de komst van de Spanjaarden voorbereid. Hij had de schans van een zware ijzeren valdeur laten voorzien, die aan een touw was opgehangen. Binnen de schans stonden de mannen van de bezetting klaar om de Spanjaarden te ontvangen. Willoughby zelf stond met ontbloot zwaard bij de deur, hijzelf wilde de deur laten neervallen. Bovendien had men op de dijk een groot aantal musketiers gereed gezet.

Het was eb en zeer duister, en de Spanjaarden, geleid door den vaandrig en den zoetelaar, zochten voorzichtig hun weg over de glibberige bodem van het thans droog liggende land. Aan de poort komende, vonden zij deze open, terwijl een der mannen, die daar stond, hen in het Spaansch een welkom toefluisterde.

Parma had voor deze onderneming vrijwilligers gevraagd en zeer veel Spanjaarden van hoge geboorte hadden zich bereid verklaard mede te gaan. Toen ongeveer 50 Spanjaarden binnen de schans waren, hieuw Willoughby met een slag van zijn zwaard het touw door. Een seconde later was de zware deur gevallen, die de enkele mannen scheidde van hen, die buiten de schans waren. Van alle zijden vielen de mannen uit de schans op de Spanjaarden aan. Grimston en de zoetelaar maakten van dit moment van verwarring gebruik om aan de wraak van hun geleiders te ontkomen.

Van de mannen, die in de schans waren binnengedrongen, heeft niemand dit oogenblik overleefd. Zij die buiten waren, trachtten de zware deur omhoog te heffen, maar dit was onmogelijk. Zij trachtten de palissaden, die op de borstwering stonden uit te rukken, maar dit

gelukte niet. Bovendien kwamen zij onder het moorddadig vuur van de musketiers, die achter de palissaden opgesteld waren.

Het werd een wilde vlucht, thans over het polderland, dat reeds weer begon te overstroomen. Er was geen weg te ontdekken, en velen verdwenen in het nachtelijk duister in de diepere geulen, die door het zeewater waren uitgeschuurd.

De vijand telde drie honderd dooden en nog veel meer gekwetsten.

Onder de gewonden bevond zich de oude Juan de Mendoza , een van de voornaamste onderbevelhebbers van Parma. Hij stierf eenige dagen later in het gasthuis te Bergen. Ook waren verschillende andere hoge edelen gesneuveld, waaronder de jonge Juan de Mendoza, Gregorio Vites, Christophoro de Porres, Tristan Lignicabe, Alonzo Indiaques en nog anderen, wier namen niet zijn opgeteekend. De beide Spanjaarden, die den vaandig tot het verraad hadden aangezet, werden opgehangen.

Een moeilijk probleem

Baselis vertelt, dat gedurende het beleg eenige schepen binnenkwamen, geladen met Delftsch bier, boter, kaas, haring en olie. Zij waren uitgevaren met machtiging van de Staten en bestemd voor den vijand in Breda en Antwerpen. Deze schepen waren door de soldaten uit Geertruidenberg buit gemaakt. Zij hadden de kooplieden, die op die schepen waren, gevangen genomen en de vergunning van de Staten, die hun getoond werd, aan de galg gespijkerd.

De mannen uit Bergen wilden dit voorbeeld volgen, ook zij wilden schepen opbrengen, maar de Staten verboden het en zij verboden tevens de verkoop van de opgebrachte goederen. Toen het beleg was afgelopen moest alles aan de kooplieden worden teruggegeven. Men vraagt zich af, hoe het mogelijk was, dat de Staten toelieten, dat goederen uit Holland naar den vijand werden vervoerd. Toch is dit begrijpelijk; zooals men weet, was Brabant voor een groot deel in handen van den vijand, dit deel was zwaar met troepen belegd. Een ander deel was in Staatsche handen, het was soms ook met troepen belegd, en de bevolking had levensmiddelen noodig. In de streek zelf was niets meer te vinden, de akkers waren grondig door beide partijen verwoest en leeggeplunderd. Voor deze bewoners moesten de levensmiddelen dus uit Holland worden aangevoerd. Zoodra de vijand hiervan de lucht kreeg, eischte hij de goederen op, waarop de bewoners voor de keus stonden, óf de eetwaren goedschiks af te geven en daarop te verhongeren, óf de afgifte te weigeren, waarop de vijand zich toch daarvan in bezit stelde, wat met de noodige knevelarijen gepaard ging.

Er bleef dus voor de Staten niets anders over, dan goed te vinden, dat een gedeelte van de verstrekte goederen naar den vijand werd

doorgezonden. Van beide zijden was dit een stilzwijgende overeenkomst, en de Geertruidenbergsche soldaten hadden roet in het eten gegooit, toen zij deze waren hadden buitgemaakt.

Het einde van het beleg van 1588

Na het mislukte verraad van Grimston was de kans voor Parma om Bergen nog voor het invallen van den winter te veroveren tot een minimum gereduceerd. Hij zag dit zelf wel in en 30 October trok hij zijn troepen uit de polders van het Noordland terug. De bezetting van Barlebas, dit ziende, trok erop uit en vond slechts een slapende Duitscher, die vermoedelijk onder den invloed van den drank vergeten had, mede af te marcheeren. De man smeekte om het behoud van zijn leven, wat hem gelaten werd.

Op 11 en 12 November had men hooge gasten, de Hertog van Northumberland en de generaal Norris. De Engelsche troepen besloten aan deze heeren eens te laten zien wat zij konden, en deden een uitval uit het zuidfront. Er werd een beetje geschermt. Een der jonge Engelsche officieren sloeg met zijn paard op hol en kwam bij Borchvliet midden tusschen de vijanden terecht, maar de gelegenheid om uitvallen te doen was voorbij, de troepen lagen te dicht op elkaar. Opgemerkt zij, dat men dit trouwens beschouwde als een sportief spelletje, dat uitsluitend voor de Engelsche toeschouwers werd gespeeld en waaraan alleen Engelschen deelnamen. De beide gebroeders Bacx hadden zelfs geen uitnoodiging gekregen om mee te doen.

Het was alsof deze laatste daad van de belegerden den weifelenden Parma tot een beslissing had gebracht, want in den nacht stak hij zijn schansen en barakken in het noorden in brand. Toen de ochtend kwam, zag men van de wallen, dat 't noorderleger in volle aftocht was, maar de voorste loopgraven waren zwaar met troepen bezet, klaar om elke uitval te keeren.

De volgende nacht verliet de vijand ook 't zuiderkwartier. Dien morgen trok een groot deel van het garnizoen den vijand achterna, die in de richting van Antwerpen afmarcheerde, alles in uitstekende orde, gedekt door een achterhoede, die de kopjes van de duinen bezette en alle opdringen van den verdediger onmogelijk maakte. Marcelis Bacx was een der mannen, die met zijn ruiters de achterhoede volgde, terwijl Willoughby intusschen de Engelsche aanvoerders en Paul Bacx om zich vereenigde. Hij liet nog een tijd lang naar Marcelis zoeken, doch deze was niet te bereiken.

Toen nam Willoughby het woord en zeide, dat hij een oud gebruik in eere wilde houden. Een gebruik, dat slechts op 't slagveld mocht plaats hebben, en dat dus moest geschieden, terwijl de troepen des vijands nog in het zicht waren. Daarom kon hij tot zijn groote smart niet wachten tot ook Marcelis Bacx zou zijn teruggekeerd.

Hij wendde zich daarop tot Francis Vere, tot Knollyce, tot de Ritmeester Parcker en den luitenant Pauli, die Willoughby's vaan steeds had aangevoerd. Allen Engelsche officieren en tot Paul Bacx, de eenige Hollander, die aanwezig was en vervolgde: Het is een oude en prijselijke gewoonte, dat zij, die zich in den krijg kloek en manlijk hebben getoond, een herinnering aan hun vroomheid en moed genieten. Met eigen oogen heb ik gezien, dat in U vereenigd zijn de deugden, die in eerlijke ridders en kloeke soldaten vereischt zijn. Daarvan kan ik zelfs den vijand tot getuige roepen, die daar heen trekt, en die dikwijls tot zijn groote schade heeft ondervonden, wat krijgslieden gij waart. Onze doorluchtigste Vrouwe, Hare Majesteit van Engeland, (wiens bevel ik in deze als haar luitenant en stedenouder volvoer) vereert U allen te samen met het ridderschap.

Daarop raakte hij allen met het zwaard aan en zeide: Ontvang het gedenkteeken van de goede wil en de genegenheid van Hare Majesteit, gij hebt dit door Uw kloekheid verdiend.

Nu het gevaar geweken was, stroomden de burgers van Bergen naar buiten, zij doorzochten de achtergelaten vijandelijke legerplaatsen, en vonden nog zeer veel wat van hun gading was. Het stadsbestuur kwam bijeen, in de kerken verrichtte men een dankdienst voor het behoud van de stad en het stadsbestuur bepaalde, dat te eeuwigen dage de dertiende November een feestdag voor de stadsbevolking zou blijven. Hoeveel van dergelijke eeuwig blijvende feestdagen zijn reeds door het voorgeslacht vastgesteld en hoe weinige dier dagen zijn in de herinnering van het nageslacht bewaard gebleven.

Het beheer der stadsgelden

Uit de voorgaande schetsen blijkt, hoe gering de stedelijke inkomsten waren en hoe groot de uitgaven, die daartegen over stonden. Het gevolg van dit gebrekkige evenwicht was een chronisch geldgebrek. Wij zagen dat de noodzakelijke uitgaven achterwege moesten blijven. Wij vernamen dat er ook voor de verdediging van de stad geld tekort was. Als de gouverneur vroeg om enkele karren en paarden voor vervoer van grond naar de wallen, dan werd daarop bekibbeld of men schrapte de post geheel, omdat er niets in kas was.

Inderdaad vloeiden de gelden traag. Zeer zeker had men geld nodig voor allerlei uitgaven. Het was nu eenmaal de gewoonte, dat men eerst met een geschenk kwam aandragen, als men iemands medewerking of steun kwam inroepen. Maar... als men de geschiedenis aan de bron zelf bestudeert als men de stedelijke archieven napluist als men die vergeelde papieren doorwerkt, die driehonderd vijftig jaren en langer op de zolder van het stadhuis bewaard zijn, die papieren waarin het in die oude tijden ten strengste verboden was een onbescheiden blik te slaan, dan krijgt men een zonderlinge kijk op de zuinigheid van het stadsbestuur, dat in die dagen eigenlijk niet bezoldigd was en zoogenaamd “con amore” de functies waarnam, maar in werkelijkheid geen pas verzette, geen pen ter hand nam, zonder daarvoor betaling ter krijgen. Dat kleine troepje stadsbestuurders wierp elkaar de bal toe, en daar zij allen mede-aten uit d stadruif oefenden zij geen critiek uit op elkaars handelingen, en hun verantwoording van de verbruikte gelden ging niet verder, dan dat zij aan elkaar toonden, waar de duiten gebleven waren.

Wij zouden een geheel boekdeel kunnen vullen met het vermelden van de gegevens die in de archieven zijn terug te vinden. Wij zullen ons

beperken tot het jaar 1588, het beruchte jaar van het beleg van Parma, toen het zoo spande en men zich aan alle uitgaven voor de verdediging van de stad onttrok onder opgaaf, dat de stad "van gelde onversien was".

Om te beginnen kreeg ieder die tot het stadsbestuur in betrekking stond, jaarlijks een toelage voor het koopen van een laken tabbaard¹¹). Daar waren in de eerste plaats de drossaard, de schout, de twee burgemeesters, de schepenen, rentmeesters, weesmeesters, de secretaris en de griffier. Totaal 24 heeren, die elk 12 Andriesgulden kregen. Dan volgden de raadslieden, zeven in getal die ieder 4 gulden krijgen, vervolgens de vischkeurders en de broodwegers, elk 6 gulden, en ten slotte de 3 erfscheiders, die per man vier gulden krijgen.

Nu is er voor dit oude gebruik iets te zeggen. Deze mannen moesten bij verschillende gelegenheden de stad vertegenwoordigen. Zij liepen in de processiën mede, zij spanden de vierschaar om recht te spreken. Het verhoogde het aanzien van de stad als deze vertegenwoordigers van de stad netjes voor den dag komen. Maar hoe dan te verantwoorden, dat een schepen, die tevens erfscheider was, zonder blikken of blozen tweemaal het geld voor zijn tabbaard opstreek, zooals uit deze rekening blijkt?

Als de heeren op het stadhuis samenkwamen, hetzij om de rekeningen te controleeren, of voor verkiezingen, of voor wel ke bijzondere gelegenheid ook, dan vonden zij meestal wel een aanleiding om op stadskosten wijn en bier te laten halen.

Zoo vond ik 14 Maart een post van 18 gl. 19 st. voor wijn en bier op verschillende keeren gehaald bij Jan de Hase, den waard in de Helm. Op 6 April een rekening van 25 gl. 10 st. voor 24 Potten Rijnwijn, eveneens bij Jan de Hase gehaald. Eenige dagen daarna hadden de

¹¹ Toga.

burgemeesters, de rentmeesters, de fouriers en de quartiermeesters een bijeenkomst (blijkbaar voor bespreking van de inkwartiering der troepen). Gemakshalve hadden zij de vergadering in de Helm bij Jan de Hase gehouden en daar 218 gl. en 10 st. verteerd.

Een paar dagen later kwam men samen ten huize van den herbergier Lucas de Gheet, er moest beraadslaagd worden over aflossing van een rente. Men verteerde 8 gl. 13 st.

Iets later hielden eenige leden van de vroedschap een bespreking met den commissaris van monstering. Men moest hem gunstig stemmen en verteerde voor 50 gl. en 14 st. De Heeren zeiden, dat zij hem getracteerd hadden, *“op hope dat hy goet rapport soude doen ende dese stadt soude houden voor gerecommandeert”*.

Aan den kapitein Salsburg, die men om andere reden te vriend wilde houden stuurde men een aam wyn van 64 gl. Toen men een paar dagen later een bespreking had met den gouverneur Read, gaf men hem ook een aam wyn van 64 gl.

Toen men de verschillende accijnsen zou verpachten, hield men een bespreking ten huize van Lucas de Gheet. Men had vastgesteld, dat men daar een bepaald bedrag zou verteren, (wijselijk wordt de grootte van dat bedrag niet genoemd), wel staat vermeld dat het met 18 gl. en 12 st. overschreden werd.

Een paar dagen later kwam men weer bij Lucas bijeen. Drossaard, burgemeester en eenige schepenen hielden een bespreking met twee kapiteins over de inkwartiering. Er werd op stadskosten 48 gl. en 10 st. verbruikt.

Van 1 tot 16 Maart waren de Heeren bezig met het uitzoeken van de stadsrekening. In die dagen werden bij Lucas de Gheet gehaald 170 potten Rijnwijn en bovendien een vaatje rijnwijn van elf potten,

“dwelck opten stadhuyse is gedroncken bij de heeren” de kosten bedroegen 136 gl.

Doch er werd niet alleen gedronken. Ik vond een rekening van Cornelis Jans (kruidenier schepen) groot 23 gl. voor suiker en specerijen *“te synen huyse gehaelt ten behouwe vander stadt”*.

Verder volgt een uitschottenstaatje van den concierge van het stadhuis van 42 gl. en 5 st. die hij in die zelfde tijd van 1 tot 16 Maart had voorgesloten voor eetwaren, brood en andere onkosten.

Daarop volgt een uitschottenstaatje van den zelfden concierge van 32 gl. en 12 st. van een bijeenkomst op 17 en 18 Maart. Op die twee dagen had een andere kruidenier 18 gl. aan suiker en specerijen geleverd.

Ook bij Laureys Frans had men voor 18 gl. en 4 st. aan wijn gehaald.

Weer enkele dagen later kwam de zoon van den tesorier van Engeland om geld te brengen voor de Engelsche troepen. De stad had het een en ander voorgesloten en om dit terug te krijgen werd hem een maaltijd aangeboden, bij Jan de Hase in de Helm. Het kostte de stad 62 gl. en 10 st.

Uit vorige stukken hebben wij gezien, dat de stad dikwijls bedragen moest voorschieten. Nu eens soldij voor soldaten, dan weer inkwartieringsgelden of loon voor de pioniers, die aan de schansen werkten. Er was de stad veel aan gelegen, die gelden terug te krijgen. De landsgelden waren echter geheel ontoereikend om ALLES te betalen. Het kwam er dus op aan, de gunst te verwerven van de hoge ambtenaren, die over het verdeelen van deze gelden beslisten. Wie het meest bood, kreeg zijn zin, een ander vischte achter het net. Wij zullen hier slechts drie posten vermelden, die man en paard noemen en zoo voor zichzelf spreken, dat we ons van elke toevoeging kunnen onthouden.

“Item betaelt Thomas Rochussen, rentmeester van de Heeren Staten van Hollandt te Dordrecht volgende de slote vanden Breeden Rade van den 14e April is alsoo hy dese stadt behulpsaem hadde geweest int recouvreren van sekere penningen by de stadt verschoten ten behouwe van de soldaten warvoor hem in voorleden jaeren was toegeseght een aeme wyns ende hem tevreden gestelt met eenen silveren beker geschoncken aen syne huysvrouw, alsoo hy gheen gifte begeerde, wegende acht oncen drie quart bedragende tselve 24 gl. 10 st.”

“Item by gelycke resolutie geschoncken den secretaris vande Staten van Hollandt Coenraat de Rechtere voor seekere diensten, deser stadt gedaen int recouvreren inde voorl. jaere van 2350 gl. inde lest voorgaende rekening geprofiteert, waervoren hem aldoen toegeseght waren 100 gl. in gelde en een aeme wyns op 50 gl. derboven, ende denselven tevreden gestelt met een silvere schale wegende 16 oncen Engelschen comde op 57 gl. met noch ses dubbele pistoletten in selfde facit 83 gl, 14 st.”

“Item geschoncken Jan Willems, clerck van den comptoire ende Guillaume Ranits, agent van de Generale Staten de welcke elcx was toegeseyt 50 gl. ende henl. gecontenteert hebben elcx met 24 gl. komt 48 gl.”

Het was een oud gebruik om jaarlijks als de nieuwe vroedschap gekozen was, met oude en nieuwe vroedschap bijeen te komen en een gezellige maaltijd te houden, natuurlijk op stadskosten.

Ook in het moeilijke jaar 1588 besloot men deze gezellige bijeenkomst te houden. De post vermeldt daarvan dat gehaald was “... ..soo ten huysen van Lucas de Gheet ende Lowys Duchesne Rinschen ende Franschen wyn ende inden Wolsack Engels ende Dortsch bier”, hetgeen 112 gl. en 6 st. kostte.

Uit het voorgaande krijgen wij een somber beeld van de wijze, waarop de heeren groote sommen aan eet- en drinkwaren besteedden.

Dergelijke rekeningen vormen als het ware de schriftelijke toelichting op schilderstukken als de “schuttersmaaltijd” en verdere schuttersdoeken, die men in de musea en op menig stadhuis aantreft. Maar zij lieten zich -de bekommerde tijden ten spijt- voor alle werkzaamheden bovendien goed betalen.

In de eerste plaats kregen zij presentiegeld voor elke vergadering. Werd deze onderbroken en kwam men later op den dag opnieuw bijeen, dan werd opnieuw presentiegeld genoteerd.

De burgemeester buyten de banck kreeg bovendien een jaarlijksche toelage van f60. De burgemeester van binnen f20. De rentmeesters kregen elk f80. De weesmeesters f 20. Blijkbaar had men de gewoonte loodjes uit te reiken aan hen, die bij de dingtalen en bij de politieverordeningen als rechters hadden gefungeerd. Elk loodje werd tegen 6 st. berekend en dit liep in de loop van een jaar op. Zoo vond ik een post, vermeldend, dat aan den burgemeester van binnen en aan schepenen was betaald voor hun zitloodjes op de dingtalen f 680. Voor de drossaard, schout, burgemeester, schepenen, rentmeesters secretaris en griffier kwam voor politieloodjes over dat jaar 1024 gl. toe.

Als een merkwaardigheid kan ten slotte nog het volgende vermeld worden.

In een der vorige stukken is medegedeeld, dat de leden van het stadsbestuur zich onttrokken hadden aan de verdediging van de stad op grond van het feit, dat hun indertijd door Antoine de la Garde de wapenen waren afgenomen. Het doet dan wel heel zonderling aan, als we tegelijkertijd in de gemeenterekening posten vinden voor betaling van den drossaard als hoofdman van het gilde der kolveniers, voor den

schout als hoofdman van het gilde van de handboog en voor den burgemeester van buyten als hoofdman van het gilde van de voetboog. Indien deze gilden niet in het bezit van wapenen waren, zullen zij niet geoefend hebben en was er geen enkele reden, deze drie hoofdmannen als zoodanig te bezoldigen.

Parma's maatregelen tegen de strooptochten der Bacxen

Nauwelijks waren de troepen van Parma voor de muren van Bergen weggetrokken, of de ruiters van Bacx, die de laatste weken als in een kooi waren opgesloten geweest, zadelden hun paarden en stroopten weder over het vrije land van Brabant. Van alle zijden drongen de angstkreten tot Parma door, zoowel van de zijde van de steden als van de Raad van Brabant. Zij verzochten hem zelfs schansen aan te leggen, welker bezettingen voorgoed een eind zouden maken aan het optreden dezer Staatsche ruiters. Parma besloot aan deze wenschen tegemoet te komen en legde daarom in Calmpthout een paar vanen lancers.

Deze mannen waren blijkbaar zoo beducht voor de daden der Bacxen, dat zij zich zwaar verschansten en het dorp nauwelijks durfden verlaten, zoodat ze allermint aan het doel beantwoordden. Waagden zij zich buiten het dorp, dan vielen zij in de een of andere hinderlaag in dit terrein, waar de Bacxen den weg kenden als in de straten en stegen van hun vesting. Bijna dagelijks werden gevangenen uit Calmpthout binnengebracht, waarop Parma besloot dit detachement weder op te heffen.

Op verzoek van de Staten van Brabant werden toen Spaansche ruiters onder Corradin in het kasteel van Wouw gelegd. Corradin was een man van reputatie op dit gebied. Toen de Staatsche ruiters in Brussel lagen, had hij in de nabijheid in Halle gelegen en door spionnen was hij steeds voortreffelijk op de hoogte van de plannen geweest, waardoor hij den vijand meerdere malen in de val had laten lopen. Van de slimheid van Corradin stelde men zich veel voor, maar al spoedig bleek het hem, dat het niet mogelijk was uit Bergen behoorlijke spionnenberichten te

krijgen. De lansen van Corradin waren een keurkorps. In de vanen van hun lansen voerden zij een doodshoofd met de spreuk: *No te temo, manco ie fugo*.

Kort na zijn komst was een deel van zijn manschappen op de Calmpthoutsche heide, waar zij in aanraking kwamen met de kornet van Marcelis Bacx, die ook nog eenige mannen van Paul Bacx bij zich had. De Spanjaarden waren meerder in aantal en bovendien beter bewapend, doch de mannen van Bacx openden het vuur en dwongen hen tot een gevecht, dat ten voordeele van de Bergenaars uitviel. Met een groot aantal gevangenen keerden zij binnen de vesting terug. Na die strijd waagden de Spanjaarden zich niet meer buiten Wouw. Toen bedachten de Bacxen nieuwe listen. Zij lieten praatjes uitstrooien dat op een bepaalde dag een klein aantal ruiters zou worden uitgezonden, en inderdaad werd deze kleine troep gezonden langs den weg die men van te voren had laten bekend maken. Het bericht had Corradin bereikt. Hij zou nu met een groote macht deze kleine troep onschadelijk maken. Hierop hadden de Bacxen gerekend. Zij hadden op deze weg een hinderlaag gelegd. Het gelukte hun hier met de troep van Corradin zoodanig af te rekenen, dat Parma besloot, Wouw te ontruimen, en tevens bepalend dat een vrij aanzienlijke macht in Roosendaal zou worden gelegd. Inderdaad kwamen daar een regiment Duitschers, eenige compagniën Walen en een vaen ruiters onder La Biche.

Het was begin December 1589, toen Bacx bericht kreeg, dat deze troepen ter sterkte van ongeveer 600 man gebruikt zouden worden tot bescherming van een transport, dat voor Antwerpen bestemd was. Bacx had op dat moment slechts 140 ruiters tot zijn beschikking en nam achter op de paarden een aantal voetknechten mede. Voor alles wilde Bacx voorkomen, dat de vijand van alle karren een wagenburcht

zou maken, waarbinnen het voetvolk veilig was voor de aanrijdende ruiters, die zij dan rustig konden beschieten. Hij zond daarom zijn luitenant met een klein aantal mannen vooruit, hopend dat deze de vijandelijke ruitery tot een vervolging zou kunnen overhalen. Hij zou dan een aanval doen op de wagens en daardoor het vormen van een wagenburcht voorkomen.

Zoodra de vijand de ruiters van Bacx zag, trok deze zich achter de heggen terug en opende het vuur. Bacx liet onmiddellijk zijn voetknechten afstijgen en chargeerde met zijn ruiters, maar bij de wagens vond hij drie vanen ruiters, die behoorlijk bewapend en onder goede discipline stonden. Driemaal viel hij aan, maar zij hielden stand, en tegelijk begon de vijand de wagens tot een kring samen te trekken. Bacx zelf deed nu met twaalf van zijn beste mannen een aanval op de wagens, en maakte het sluiten van de kring onmogelijk terwijl intusschen zijn voetvolk ook op het terrein van het gevecht aankwam. De drie vijandelijke vaandels werden veroverd, nadat de Spaansche troep was verslagen. Van den vijand werd de luitenant-kolonel Maldix gevangen genomen, met nog eenige afdere hoplieden en ongeveer 200 man. Het meerendeel dier mannen was gewond, de rest werd verjaagd. Het geheele transport viel in handen van Bacx. De wagens bevatten levensmiddelen benevens een geheel stel nieuwe kleeding voor het regiment van Don Ferdinando Gonzaga.

Eenige dagen later werd de ruitery uit Bergen opgecommandeerd om zich in de Langstraat te begeven, onder de bevelen van den Graaf van Hohenlohe. In Bergen bleven slechts een vijftigtal ruiters achter onder bevel van den kornet Hector van Huchtenbroek. La Biche, wetend, dat het grootste deel der ruiters vertrokken was, legde nabij Bergen een hinderlaag en liet door enkele verkenners de laatste Bergsche ruiters naar buiten lokken. Dit gelukte hem. Er onstond een gevecht, waarin

Huchtenbroek zwaar gewond werd. In de vesting teruggebracht overleed hij aan zijn wonden. Het was de laatste daad van La Biche geweest, want spoedig daarop werden de troepen uit Roosendaal weggeroepen en het vrije veld van Brabant lag weder open voor de tochten der Bergsche ruiters die daarvan een zeer ruim gebruik maakten.

De gebroeders Bacx hadden het plan opgevat de stad Borchloon in het land van Luik te veroveren, doch door de waakzaamheid der bezetting mislukte deze poging. Op de terugtocht kwamen zij bij Thienen, dat door vijf of zes vendels Spanjaarden bezet was. Het gelukte hun in de stad te komen en de Spanjaarden te verjagen. In de stad vonden zij veel buit. Ze laadden zooveel zij konden op de paarden, want het was hun omogelijk op den duur deze stad te behouden. Buiten had de vijand zich van de schrik hersteld en wachtte het moment af, waarop de mannen van Bacx de stad weder zouden moeten verlaten. Het duurde niet lang of de Bacxen openden de poort en verlieten de stad. Baselis zegt hiervan: *“De vijant hiervan verwitticht wesende, neemt haer int wederkeeren waer, wesende wel op syn hoede, ende wel 400 mannen sterck. Syluyden hebbende met een manlycke kloeckmoedicheyt gheresolveert haeren buyt niet te verlaten, slaen met geweld door deselve heen, ende commen alsoo wederom tot Bergen”*. Op dezelfde wijze deden zij tochten naar Indoigne en Vilvoorde, snel traden zij op, met de meest denkbare brutaliteit. Zij sloegen hun slag en zorgden steeds weder veilig binnen de muren van Bergen te zijn, voordat de vijand hun dat onmogelijk maakte. De successen, die zij daarbij behaalden waren zoo groot, dat hun driestheid soms aan het ongelooflijke grensde.

Een vijftiental ruiters uit Bergen hadden het gewaagd in 't land van Waes een troep van 45 Spaansche ruiters aan te vallen. Hoewel ze

eerst den vijand deden wijken, kwam die onder de bescherming van een groote troep voetvolk, en dit deed de kans keeren. De Staatsche ruiters waren verplicht terug te trekken, ditmaal met zulk een kracht achtervolgd door de vijand, dat ze in alle richtingen een goed heenkomen zochten.

Onder deze mannen behoorde de korporaal Lieven Seys, die ten slotte alleen ronddwalend voor Antwerpen kwam, dat door den vijand bezet was. Hij haalde toen het stoute stuk uit, zich voor te doen als ruiter des vijands. Hij reed kalm de poort der stad binnen, en reed aan de andere zijde de poort weder uit, tot zijn eigen verbazing door niemand gehinderd. Deze korporaal diende een paar jaar later als luitenant in de ruitertroep der Bacxen en werd tenslotte benoemd tot Kwartiermeester Generaal der Cavalerie.

Wien Neerlandsch bloed door d'adren vloeit van vreemde smetten vrij

Het is niet onmogelijk, waarde lezer of lezeres, dat gij dit lied meerdere malen hebt gezongen, maar zeer waarschijnlijk hebt gij nooit nagedacht over de beteekenis dier woorden, en vermoedelijk hebt gij U nooit afgevraagd, of gij werkelijk van vreemde smetten vrij waart. Aannemend, dat gij U op het standpunt van den dichter zoudt stellen, die blijkbaar met dichtelijke vrijheid aanneemt dat iemand, die eene buitenlandsche vrouw trouwt daardoor het bloed van zijn nageslacht zou besmetten.

Wellicht zullen velen, tot nadenken gebracht, zich bezinnen dat zij niet vrij zijn van die smetten, daar hun voorouders, uit België of elders komend, zich hier hebben gevestigd. Er zullen echter ook anderen zijn die zeggen: "Mijn naam is Jansen, mijn voorouders hebben tot in lengte van dagen te Bergen gewoond, en al deze Jansens waren onvervalschte en dus onbesmette Nederlanders.

Ik zou aan den heer Jansen in dat geval kunnen antwoorden, dat hij zich vergist, en dat het *zeker* is, dat hij en zijn kinderen Engelsch en Schotsch bloed in de aderen hebben, nog niet medegerekend het bloed van andere natiën.

Wat toch is het geval? Het kind heeft niet alleen het bloed en de eigenschappen van den vader, maar ook van de moeder. Maar vader en moeder hebben beiden ouders gehad, die invloed op het nageslacht hebben uitgeoefend. Het kind bezit dus de erfactoren van vier grootouders, van acht overgrootouders, van zestien bet-overgrootouders. We zullen het hierbij laten, om niet verder op te klimmen in de oneindige lijst van voorouders, immers er bestaat geen

stamvader of stammoeder, tot in lengte van dagen heeft ons voorgeslacht evenals wij vaders en moeders gehad.

En dan zou ik aan den heer Jansen willen vragen: Kent gij alle betovergrootouders van uw kind? Vermoedelijk zal hij in het gunstigste geval alleen die twee kennen, waarvan de man Jansen heette.

Gesteld dat de heer Jansen na het lezen van deze regelen de moeite nam, uit de registers van de burgerlijke stand en uit de oude kerkelijke registers al die zestien betovergrootouders op te zoeken. Dan zou hij twee ontdekkingen doen. Ten eerste zou hij vermoedelijk stuiten op namen van thans nog in Bergen wonende geslachten, en verbaasd zou hij uitroepen: Ik heb nooit geweten, dat mijn kinderen ook van die menschen afstammen.

Maar hij zou nog een andere ontdekking doen, die in werkelijkheid veel belangrijker is. Hij zou bij voorbeeld ontdekken, dat zijn overgrootvader getrouwd is geweest met een juffrouw de Jong, maar dat zijn vrouwsmoeder ook getrouwd is geweest met een de Jong. Verder doorzoekende in de vrouwelijke tak die hem vroeger niet interesseerde, omdat die menschen niet Jansen heetten zooals hij, zal hij misschien nog een paar malen de naam de Jong tegenkomen, waardoor het mogelijk is dat de erfactoren van dat geslacht de Jong zich in veel sterker mate in zijn nageslacht zullen openbaren, dan die van het geslacht Jansen, waarop hij zoo trotsch was.

Daardoor kan het voorkomen dat een kind karaktereigenschappen bezit, of uiterlijke gelijkenis vertoont met personen, die in het verre verleden tot zijn onbekende voorouders hebben behoord.

Waarom kwam ik eigenlijk tot deze bespiegeling, die toch niet valt binnen het kader van deze militair historische schets?

Het is een bekend feit, dat Bergen op Zoom van het begin van de tachtigjarige oorlog tot aan het eind van de Fransche revolutie een belangrijke vesting is geweest, waarin Spaansche, Italiaansche, Duitsche, Fransche, Waalsche, Engelsche, Schotsche en Zwitsersche troepen verblijf hielden en wel gedurende 250 jaar, of ongeveer 10 geslachten.

In het gemeentearchief vond ik een lange rij van dikke bundels, inhoudend de afrekening van de betaalde inkwartieringsgelden. Ze begonnen in 1593 en liepen met korte tusschenpoozen (dan waren de lijsten zoek geraakt) heel ver door.

En als men die lijsten doorbladert, dan komen al die namen uit het grijze verleden terug. Niet alleen van de officieren, van vaandrighs en kornetten, maar van allen, van de trommelsiagers en veldscheerders, van de chirurgijns en zwaardvegers, en ook van de gewone soldaten, nu eens oude snorrebaarden, vergrijsd in vele veldtochten en krijgsbedrijven, mannen met groote gezinnen, dan weer jonge recruten, kinderen bijna, overgekomen uit Engeland en Schotland, die, in een tijd van algemeene malaise dit handwerk kozen.

Al die mannen, vrouwen en kinderen stroomden naar deze kleine vesting, waar zij soms maanden, een enkele keer jarenlang verblijf hielden. Duizenden mannen zijn alleen al in de tachtigjarige oorlog hier in garnizoen geweest. Soms had het kleine stadje, dat nauwelijks zes duizend inwoners telde, meer dan zesduizend soldaten met vrouwen en kinderen in kwartier. Kazernes bestonden in die dagen niet. De mannen werden allen bij de burgerij onder dak gebracht. Men schakelde daarbij niet zooals thans die gezinnen uit, waarin geen manlijk inwoner boven een zekere leeftijd was. Er waren integendeel veel vrouwen, die hun brood verdienden met het verzorgen van deze soldaten, die zij geheel als kostganger in hun huis opnamen.

Wanneer we b.v. de inkwartiering van de ruitervaan van Marcelis Bacx van 1596 opslaan, dan vinden wij daarin:

Bij de weduwe Wasmakers: Gillis de Hotelgier, Wouwken, Jan de Swarte.

Bij de weduwe van Adriaen Cornelis: Elias de Smit, zonder peert.

Bij Truyken Peeters: Pieter van Hammont.

Int huys van Digna Evers: Joncker Peter van Lanckfelt.

Bij weduwe Adriaen Michiels: Joncker Bieckenborch.

Boven 't vleeshuys: (hier woonde Beatrix Rochus): de capiteyn Vincenzo Neapolitaen.

De vaan van Marcelis Bacx bestond hoofdzakelijk uit Nederlanders, maar wij vinden hier ook de Engelsche en Schotsche vendels van Caddel, Stewart, Balfour, Cotwich, Dalachy, Bellasise, Read en zoo vele anderen, de Waalsche troepen van Famars en Louis de Couture. Wij vinden hier zuiver Fransche namen zooals Leonard de Bara, Jean de Pouillen, Jacques Durant, Gille Barlon, George Clairbon, Syrien de Montesterne, Pierre de Pisan en honderden anderen.

Wij zouden lange lijsten kunnen samenstellen van de Britsche troepen, die allen Thomas, John of William tot voornaam hebben, en al die duizenden menschen leefden hier lang samen met de ingezetenen. Het spreekt vanzelf, dat wij in de kerkelijke registers veel huwelijken vinden, waarbij de man dan dikwijls is opgeschreven als John Schotsman, harquebusier onder captain en dan volgt de naam van een der Engelsche hopliden. Het spreekt ook vanzelf, dat vele banden werden aangeknoopt, die men niet in de kerkelijke registers terugvindt, daar ze niet legitiem waren.

Maar niet alleen op deze manier ontstond vermenging van Nederlandsch bloed met vreemde smetten volgens den dichter.

Zooals wij zagen hadden de soldaten dikwijls vrouw en kinderen. Zij volgden man en vader van het eene garnizoen naar het andere; als de man op veldtocht ging, bleven zij in het laatste garnizoen hangen. Zij hadden dan recht op drie vierde van het inkwartieringsgeld, een vierde deel werd voor den man bestemd. Zoo vinden wij dat bij het beleg van Ostende, in 1601 nagenoeg alle gezinnen van de soldaten, die in Ostende lagen, te Bergen op Zoom waren achtergebleven.

Dikwijls kwam het voor dat de man, vooral in de tijden waarin de soldij niet of slecht betaald werd, de beenen nam en vrouw en kinderen onverzorgd achterliet. Bovendien sneuvelden veel soldaten in de talrijke gevechten, anderen werden gevangen genomen en kwamen nooit terug. Die gingen dan in vreemde krijgsdienst over. Het is duidelijk, dat daardoor veel vrouwen en kinderen onverzorgd achterbleven, vooral in kleine vestingen als Bergen op Zoom, die zulk een groot garnizoen herbergden.

De predikant Baselis is de eerste geweest, die getracht heeft orde te brengen in deze onhoudbare toestand. Door zijn zorg werd het weeshuis opgericht. Vóór die tijd had Bergen op Zoom nooit een weeshuis of armhuis gekend. Van hoogerhand heeft men deze pogingen gesteund, voornamelijk omdat het groot aantal weezen en verwaarloosde kinderen niet op rekening van de bevolking kon worden gesteld, het was een gevolg van de komst der troepen. De kinderen, in de weeshuize opgevoed, bleven hier, de jonge mannen leerden een beroep en mochten zich hier vestigen, de meisjes trouwden met ingezetenen.

Misschien zal men mij tegenwerpen, dat als dat alles zoo was, men hier veel meer vreemde namen moest aantreffen.

Dit is niet het geval, de meeste menschen hadden geen achternaam. Zij werden bij hun voornaam genoemd, gevolgd door de aanwijzing

van hun vaders naam, dus b.v. Willem Hendriks, of naar hun beroep, zoals Adriaen de Scrynwerker, Gillis de Wever, Ciaes de Meulenaer, of naar de plaats van herkomst, zoals Pieter van Deventer, Jehan van Son, enz. Een enkele maal worden zij genoemd naar een uiterlijk kenmerk zoals de Roode, de Swart, enz.

Vooraf in de monsterrollen der soldaten vindt men de bijnamen dikwijls vermeld. Er kwamen op zoo'n lijst van 150 of 200 mannen zooveel Jan Hendriks en Hendrik Jans, zooveel Jan Willems en Willem Jans voor, dat men voor de duidelijkheid de bijnaam voegde, die niet altijd fraai was, zoals Jan het Mes, Claes Vroegverdorven, Heyndrick Grotendorst.

Wanneer we hier nog bij voegen, dat veel soldaten in gevechten ernstig verwond en invalide geworden waren en dat men ook hun moest vergunnen zich ergens te vestigen en een nering te beginnen, dan is het overduidelijk, dat het Bergsche nageslacht door zeer vele banden des bloeds is verbonden aan het garnizoen, dat gedurende 250 jaren hier verblijf heeft gehouden.

Laten wij tot slot onze theorie aan de practijk toetsen en de geslachtslijst opslaan van den ruiteraanvoerder Paul Bacx. Zijn voorouders hadden minstens drie eeuwen in den Bosch gewoond. Zij kunnen beschouwd worden als een zuiver Nederlandsch geslacht. Paulus trouwde echter met Elisabeth Joachimi, de dochter van een buitenlandsch gezant.

Zijn kinderen waren dus niet zuiver Nederlandsch. Zijn oudste dochter Anna trouwde met Captain David Balfour, zijn tweede dochter Constantia trouwde met Robert Couttis, luitenant in het vendel van Henry Balfour, na zijn dood hertrouwde zij met Guillaume de Pisset, luitenant in het vendel van Castellegio. Zoo zien we, als we deze genealogie vervolgen, afstammelingen van deze Balfours trouwen met

het Nederlandsche geslacht van Stapele. Wij vinden dus in deze eene familie een beeld van vermenging van Nederlandsch, Schotsch en Waalsch bloed.

De mislukte aanslagen op Bergen

In het jaar 1592 was de verhouding tusschen het stadsbestuur en den gouverneur Morgan zoo vijandig geworden, dat hij een uitweg zocht. Op zijn verzoek schreef Koningin Elisabeth hem in haar brief van 29 November, dat hem een verlof van drie maanden naar Engeland was toegestaan. De Raad van State vereenigde zich met dit verlof en bepaalde tevens, dat gedurende de afwezigheid van Morgan, het bevel over de stad “bij provisie” zou worden waargenomen door Paul Bacx. Morgan is niet meer uit Engeland teruggekeerd, en de voorloopige aanstelling van Bacx tot gouverneur werd definitief. Toen hij gouverneur werd, had hij — behalve gedurende enkele korte perioden, die hij te velde doorbracht — tien jaren in Bergen gewoond. Hij is hier nog veertien jaren gebleven, tot zijn dood in 1606 heeft hij de functie van gouverneur behouden. Gedurende de eerste jaren zwierf hij telkens met zijn ruiters door het land, nu eens hier, dan daarheen gecommandeerd, naarmate de krijgskans dit vorderde. In de laatste jaren van zijn bestuur was hij ziekelijk en vrijgesteld van de dienst te velde.

Daar wij hier de geschiedenis van Bergen op Zoom beschrijven en geen levensbeschrijving geven van de gebroeders Bacx, moeten wij thans zwijgen over die krijgsbedrijven, die niet in de buurt van onze vesting voorvielen. Wel kunnen wij mededelen, dat het in de bedoeling ligt van de redactie van St.Geertruydsbronne om te zijner tijd een herdruk te geven van het zoo uiterst zeldzame boekje van Baselis, bevattende het verhaal van de krijgsbedrijven der gebroeders. Deze herdruk zal dan voorzien worden van toelichtingen.

In het najaar van 1597 lag Maurits met zijn leger in de Achterhoek. Hij was pas laat te velde verschenen en in de maand September en

October vielen veel plaatsen in zijn handen, Meurs, Grol, Bredevoort, Enschede, Ootmarsum en Oldenzaal. 13 November bezette hij Lingen, waarop hij de vier Bergsche ruitervanen opdracht gaf door het land van Munster en Cleef naar de Betuwe te marcheeren. Te Bergen lag Paulus Bacx met een gering aantal ruiters.

Hoewel de stad zelf niet meer belegerd werd, was het leven daar allesbehalve rustig. Als men zijn neus buiten de poort stak, beliep men steeds de kans in handen van rondtrekkende vijandelijke ruiterspatrouilles te vallen. En al was de kans op een beleg niet groot, (immers daarvoor moest de vijand een groot leger met veel geschut aanvoeren), men stond toch steeds bloot aan een listige verrassing, die met een betrekkelijk kleine troep kon ondernomen worden. Toen Maurits met zijn leger ver weg in het noordoosten van het land was, was de kans op dergelijke verrassingen in het zuiden des te grooter. Uit de resolutie van de vroedschap van 14 Mei van dat jaar blijkt, dat de gouverneur inderdaad een waarschuwing van de Raad van State had gekregen. De Raad van State zeide o.a. dat: *“de viant d’ooghe op dese stadt hadde, diversche ende groote preparatiën maakte, oock eenighe listige practycken imagineert soo met schuyten ende schepen om eenighe van de frontiersteden deser Vereenichde Provinciën te verrasschen also hij nu onlancx tot Amien gedaen hadde belasten dat men sonderlingh (= bijzonder) goed toesicht aen de poorte soo te water als te lande ende opte schepen nemen soude”*

In die eerste maanden gebeurde er echter niets, doch de waakzaamheid van den gouverneur Bacx verflauwde nooit. Vooral in November, toen een deel van de gracht moest uitgediept worden, waarvoor deze was afgedamd en drooggemalen, liet hij gedurende de nacht onafgebroken zijn patrouilles door de stad marcheeren.

Eenig dagen te voren had hij nog een waarschuwing gekregen van veertien soldaten, die uit het Spaansche leger gevlucht waren, nadat zij hun kapitein hadden doodgeslagen. Hij had de soldij wel ontvangen, maar deze niet uitbetaald, terwijl de troepen gebrek leden. Zij vertelden, dat men hen had aangewezen voor een aanslag, die zeer spoedig zou moeten plaats hebben.

Baselis verhaalt, dat op 11 November een deel van de vijandelijke troepen voor Bergen was verschenen. Zij waren in de nacht nabij de vesting gekomen, waar zij op een wacht stuitten. Niet wetend of zij vriend of vijand voor zich hadden, gaven zij het wachtwoord: "Vive La Barlotte". De Staatsche wacht begreep daardoor, dat ze tegenover de vijand stond, en opende onmiddellijk het vuur, waarop de tegenstanders, inziend dat door het alarm de bezetting in de wapenen kwam, terugtrokken.

De volgende dag werden de wachten als gewoonlijk uitgezet. Men zond verspieters uit, die berichtten, dat zij in Borchvliet den kolonel La Barlotte hadden gezien, en de verrader Smit, benevens eenige oude bekenden, verraders van Geertruidenberg. De vijand had veel materiaal bij zich, touwladders met groote haken, ladderbruggen, een paar wagens, die met zeilen gedekt waren en waarvan men de inhoud slechts kon gissen, verder een wagen waarop een paar kanonnen waren geladen.

Zoodra het op dien dag duister was, probeerde Albertus de aanslag voor de tweede maal. Volgens de latere berichten had hij ongeveer 5000 man bij zich, zoowel voetknechten als ruiters, die hij over Callo marcheerend nabij Borchvliet had samengetrokken. Wederom zond hij zijn verspieters naar de stad, doch zij kwamen niet verder dan de wal achter het ravelijn van de Boschoort.

De Staatsche posten waren op hun hoede. De vijand stuitte daar op twee mannen, die op schildwacht stonden, van het vendel van Achthoven en Cotwich, het waren de soldaten Gille Rossau en John Sardyn. Zij schoten onmiddellijk op de aanvallers en door hun vuur alarmeerden zij de patrouilles, die dadelijk tot een sterkte van veertig man toesnelden. De vijand ziende, dat de geheele vesting gealarmeerd was, zag zijn toeleg volledig mislukt. Het was de proef op de som, dat de bezetting nacht en dag volkomen waakzaam was, en zonder een nieuwe poging te wagen marcheerden de troepen weg. Onverwijd werden boden uitgezonden naar de Staten Generaal, naar de Raad van State en naar de Staten van Zeeland, om de aanwezigheid van de groote vijandelijke legermacht te berichten, maar het was niet meer noodig. De vroedschap, dankbaar voor het optreden van deze twee mannen, vereerde elk hunner met twee ponden Vlaemsch.

In 1602 is opnieuw een aanslag op de stad gedaan. Baselis spreekt er niet over en het boek van de resolutien van de vroedschap is niet meer te vinden. Het was dus onmogelijk daarover nauwkeurige gegevens te vinden.

Jean Faure schrijft hierover in zijn “Histoire abrégée de la ville de Bergen op Zoom” als volgt: “In 1602 beproefde de aartshertog opnieuw een verrassing van Bergen op Zoom, daarbij gesteund door la Biche, den gouverneur van Hulst, doch deze onderneming slaagde niets beter dan de vorige ¹²).”

Het was in de zomer van 1605, Maurits lag met het leger in het graafschap van Zutphen, tegenover de Spaansche troepen onder

¹² Dit boek is voorzien van een vertaling en annotatie door Willem van Ham opnieuw uitgegeven in 2010. Dit boek werd in dat jaar aan de leden van Geschiedkundige kring Bergen op Zoom ten geschenke gegeven. Het is overigens ook in de (Bergse) boekhandels te koop.

Spinola. Van deze gelegenheid wilde Aartshertog Albertus gebruik maken om de een of andere sterke vesting in Brabant of Vlaanderen, die natuurlijk grootendeels van troepen ontbloot was, te verrassen. Natuurlijk viel daarbij zijn oog op het rooftert Bergen op Zoom. In alle stilte trok hij uit zijn steden, schansen en kasteelen 't volk bijeen, dat hij daar missen kon, en verzamelde deze mannen nabij Beveren en Bloklersdijk in het land van Waes. Ruim vierduizend voetknechten en drie vanen ruiters had hij op die wijze bijeengebracht, terwijl hij liet uitstrooien, dat hij een tocht van plan was in Zeeuwsch Vlaanderen tegen Cadzand of Sluis.

De Gouverneur Paulus Bacx, die van een en ander de lucht had gekregen, zond drie verspieters uit, doch zij keerden niet terug, zij vielen in handen van den vijand. Albertus had zijn troep van alles voorzien zoals bruggen, schuiten, horden, ladders, veel pioniermaterieel, zooals schoppen en bijlen, bovendien een groote voorraad petardes.

Wat waren eigenlijk petardes, waarover men in die dagen zooveel hoorde spreken? Men had het buskruit leeren kennen, men gebruikte het in de handvuurwapenen, zooals musketten, en pistolen, en in de kanonnen. Men leerde geleidelijk de groote kracht kennen, die in dit geheimzinnige poeder schuilde. Men gebruikte het om mijnen onder den tegenstander te leggen, doch men had ook een nieuw gebruik geprobeerd, dat van de petarden. Het waren zakken buskruit, die op de een of andere wijze goed waren opgesloten, want men had geleerd, dat de kracht van het buskruit grooter werd, naarmate het nauwer was opgesloten. Nam men bijvoorbeeld een zware kist zonder deksel, en bevestigde men die met de open zijde op de plaats, waar slot en grendels zaten van een stadspoort, en liet men de lading dan springen, dan had men veel kans, dat de poort met één klap openvloog. Deed

men een aanval en kwam men voor een rij hoge palissaden, dan legde men aan de voet van eenige palissaden een petarde, die men liet springen. Er ontstond dan een opening die men gebruikte om verder te stormen.

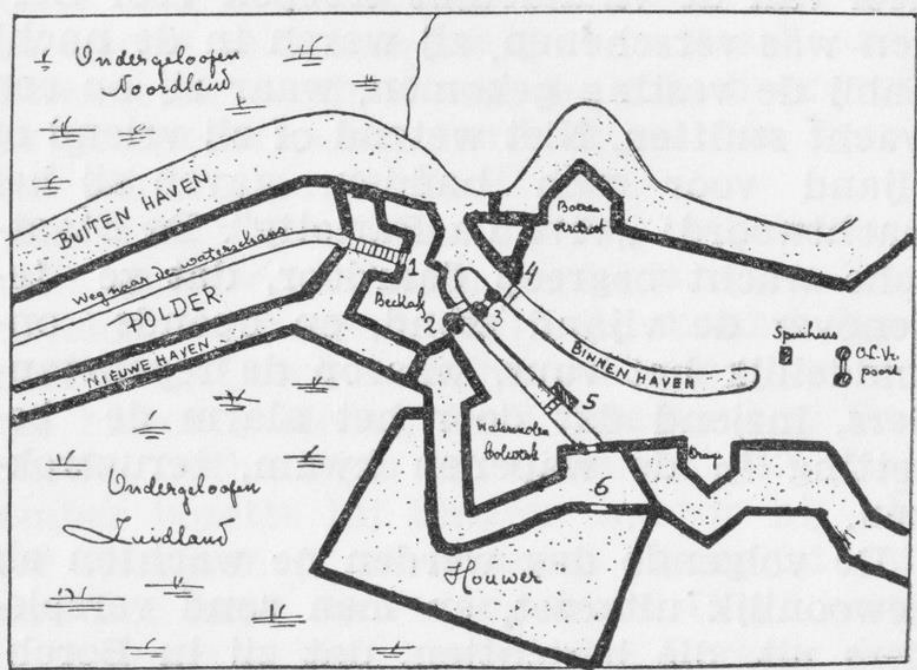
Zooals het met alle nieuwe middelen gaat, stelde men zich ook in die dagen overdreven resultaten voor van de petardes. Op 21 Augustus had Albertus zijn mannen plotseling nabij de Couwensteinsche dijk van de kant van Zeeuwsch-Vlaanderen naar de Brabantsche oever doen overzetten en onder bevel van kolonel de Toriscourt kwamen zij tusschen twee en drie uur in de nacht voor Bergen aan. De aanvoerder verdeelde zijn troep in twee deelen. De ruitery met een klein deel van het voetvolk stelde zich op tegenover de stad tusschen Wouwpoort en Boschpoort, dus ongeveer op de tegenwoordige Parallelweg. De overigen trokken om de stad heen naar de Noordgeest, waar zij de haven, die op dat moment van de eb bijna droog lag moesten doortrekken om op het bastion Beckaf te komen. Het lag ter hoogte van de tegenwoordige Spiritusfabriek ¹³). De toeleeg werd ontdekt door de schildwachten, die op Beckaf stonden. De mannen maakten dadelijk alarm. Het werd door de geheele stad overgenomen en de kleine klok begon te luiden.

Baselis vertelt als een groote merkwaardigheid dat de gouverneur Paulus Bacx binnenshuis deze klok nooit hoorde maar dat hij ditmaal door het luiden uit zijn slaap gewekt werd. Onmiddellijk kleeedde hij zich aan, en klom te paard.

Ter toelichting diene, dat de woning van den gouverneur lag aan de samenkomst van Blauwehandstraat en Zuivelstraat, in het tegenwoordige militaire hospitaal ¹⁴). In de tuin voor dit gebouw lag de

¹³ In de hoek gevormd door Van Konijnenburgweg en van Gorkumweg.

¹⁴ Thans 'Het Gouvernement'

1. Waterpoort 2. St. Jacobspoort 3. Hampoort
4. St Nicolaaspoort 5. Watermolen 6. Zwanegat

vroegere St.Maartenskapel ¹⁵⁾, die geheel vervallen, eerst aan de protestanten als kerk was gegeven. Daarna als paardenstal was gebruikt voor de wacht van den gouverneur, die zelf steeds zes of zeven paarden bezat. In de stal sliepen zijn domestieken, daar was tevens de wacht. Het is te begrijpen, dat Bacx, toen hij aangekleed was en buiten kwam, zijn paard gezadeld gereed vond. Onmiddellijk rukte hij met de wacht naar Beckaf, hij wist dat dit de zwakste plaats was en dat de aanval dus daar vermoedelijk zou plaats vinden.

Waarom was dit de zwakste plaats? Zooals wij weten, was de stad eerst ongeveer cirkelrond geweest, aan de westkant eindigend bij de

¹⁵ Onder de tegenwoordige fontein aan de Zuivelstraat.

O.L.Vrouwepoort (gevangenpoort). In 1500 ongeveer, had men het havenkwartier bij de stad getrokken. Men had verder de buitenhaven beschermd door verschillende schansen, die de vrije vaart op Holland en Zeeland moesten verzekeren. Indien de vijand echter op het smalle stadsgedeelte tusschen O.L.Vrouwepoort en Hampoort een aanval deed, dan sneed hij de stad van de buitenhaven af, en kon de eigenlijke stad geheel omsingeld worden.

(Om dit in de toekomst te voorkomen heeft men 't kamp Kijk in de Pot gebouwd, dat de stad aan die gevaarlijke zijde versterkte.)

Wij kunnen het grondgebied van de stad Bergen dus verdeelen in drie stukken. Ten eerste de oude ronde stad, loopend tot aan de O.L.Vrouwepoort, dan het havenkwartier, loopend van deze poort tot aan de Ham, en ten slotte de polder, die evenals thans tot aan de Waterschans liep.

De vesting was gemoderniseerd. Oorspronkelijk had men aan deze westkant drie poorten gehad, waarvan de middelste, de Hampoort, op de landtong lag, de noordelijke de St.Nicolaaspoort lag ter hoogte van het later gebouwde groote arsenaal, de zuidelijke, de Jacobspoort lag ter plaatse van de tegenwoordige zoutziederij ¹⁶).

Deze drie poorten waren niet meer bestand tegen geschutvuur en daarom had men buiten deze poorten een hoornwerk Beckaf gebouwd, dat de toegang van de stad aan die zijde afsloot. Voor dit hoornwerk lag een gracht, waarover een brug. Onder de wal door was een tunnel, geheel op de zelfde manier als tegenwoordig het ravelijn op de Zoom is gewijzigd.

Deze tunnel heette de Waterpoort. Wilde de vijand een aanval op de Waterpoort doen, dan moest hij de brug overtrekken. Hij kon dan

¹⁶ Rijtuigweg, hoek Oude Visserhaven.

aangevallen worden door verdedigers die op de wal stonden boven de Waterpoort, maar bovendien werd hij uit de flank bevuurd door verdedigers, die rechts en links van de poort op het vooruitgeschoven bolwerk stonden.

Zoo snel hij kon trok Paul Bacx met zijn ruiters naar de Waterpoort, terwijl hij aan de voetknechten van zijn wacht bevel gaf hem in de looppas daarheen te volgen.

Toen Bacx met zijn ruiters aan de Hampoort kwam, bleek hem, dat de vijand meester was van Beckaf, en dat hij de verdedigers vandaar gejaagd had naar het Watermolenbolwerk, nadat hij de palissaden met petardes had laten omverwerpen.

De Jacobspoort werd met kracht verdedigd. Het was blijkbaar de bedoeling van den vijand, deze poort en de Hampoort te forceeren, en in de stad door te dringen.

Terwijl Bacx aan een van zijn ondercommandanten last gaf de wallen rond te gaan en te controleeren, of de wachten aldaar op hun post gereed stonden om den vijand weerstand te bieden, bleef hijzelf op de plaats waar het gevaar het meest dreigde.

Bij deze poorten stond het vendel van den hopman Bernardt Pluchard. De luitenant Pieter Schoumans was met de musketiers boven op de Hampoort geklommen. Zij schoten en wierpen groote steenen op de vijanden, die daar beneden trachten de petarde aan te brengen om de poort te laten springen. Achter de poort stonden de piekeniers van het vendel, geschaard om den vaandrig Guiliam Pluchard, den zoon van den hopman, klaar om in te grijpen, als dit noodig mocht zijn.

De situatie van den vijand was vrij gunstig. De eerste hindernis, het hoornwerk Beckaf was in zijn handen. Vóór hem lagen de ouderwetsche poorten, maar het veroveren van Beckaf had hem meer

tijd gekost dan hij had berekend en voor deze tweede linie van oude poorten had hij een nieuw oponthoud.

En intusschen was het laagste punt van de eb reeds lang voorbij. Reeds spoelden de golven van de Schelde hooger en hooger over het ondergelopen Noordland. Nog een korte tijd, dan was hij van zijn terugtochtsweg afgesneden. Er bleef hem geen tijd voor langer beraad over, de Spanjaard besloot terug te gaan. Het gunstige moment voor de verrassing was voorbij, overal op de wallen stonden de troepen klaar, en ook de oude poorten waren sterker dan hij gedacht had. Ruim vijftig dooden liet hij op Beckaf achter, verder veel ladders en een deel van de ongebruikte petardes, terwijl ook een groot aantal gevangenen in handen van de bezetting viel.

De luitenant Pieter Schoumans moest zijn moedige daad met de dood bekopen. Baselis verhaalt, dat hij bij de verdediging van de St.Jacobspoort sneuvelde.

Ter contrôle ging ik de lijsten der betaalde logiesgelden na. In Augustus staat Schoumans vermeld als luitenant in het vendel van Bernard Pluchard. Bij de uitbetaling over September staat vermeld “*vóór de monsteringhe vanden viant hier in de stadt doet bleven*”. Deze woorden beteekenen dat hij na een treffen met den vijand gesneuveld is, vóór de monstering van begin September.

In het voorjaar van 1606 verzocht zijn weduwe voor haar en haar kinderen aan het stadsbestuur een pensioen. De stad gaf haar voor het leven een pensioen van f 30.— per jaar.

Reeds den volgenden dag schreven de Staten Generaal een dankbare brief aan den gouverneur Paul Bacx en aan de burgerij, die eveneens had medegewerkt, want drie dagen te voren was het garnizoen met ruim 500 man verminderd zoodat men dus een beroep had moeten doen op de burgers, om mede de wachtdienst te verrichten.

Toen de burgers de poort weder openden en op het terrein van het gevecht kwamen, waren allen verbaasd over de uitwerking van de petardes. Zware palissaden met ijzer beslagen waren afgebroken als stroohalmen, en velen sloeg de schrik om het hart als zij dachten aan de geringe weerstand, die poorten en bruggen tegen dit nieuwe strijdmiddel bezaten.

Aan elk der vier burgervendels die mede de stad verdedigd hadden, werd een vat bier gegeven, om het resultaat feestelijk te vieren.

De aartshertog was allerm minst tevreden over de wijze, waarop de kolonel Thoricourt had getracht de stad te verrassen. In de eerste plaats had hij de aanval slechts gedaan op een enkel punt, waardoor hij geen gebruik kon maken van zijn overmacht. Immers de verdediger was daardoor in de gelegenheid zeer veel mannen naar het bedreigde punt te zenden. Dan nam men hem zeer kwalijk, dat hij teruggetrokken was, terwijl hij toch meester was van een zoo belangrijk punt als het hoornwerk Beckaf, dat de stad van de schansen scheidde en bij een beleg een volledige insluiting mogelijk maakte.

Albertus wilde het dan ook niet bij die eene poging laten. Hij eischte, dat men opnieuw zou trachten de stad te verrassen, dat men daarbij van verschillende zijden te gelijk tot de aanval zou overgaan en dat men stand zou houden als men vasten voet in de vesting had gekregen.

Paul Bacx, die in de laatste tijd veel last had van “flerecyn” zijnde de oude benaming voor jicht, een kwaal, die hij had opgedaan door zijn langdurig verblijf te velde, was dikwijls niet in staat het bed te verlaten, doch het was alsof het gevaar hem de kracht gaf, alles te boven te komen.

Hoewel hij anders na een aanval van zijn kwaal meestal zes weken rust moest nemen, was hij nu, na een paar zeer pijnlijke dagen in een halve

week weder op de been. Dagelijks zond hij zijn patrouilles en verspieters uit, om op de hoogte te komen van des vijands plannen. Reeds 28 Augustus hoorde hij, dat men niet van plan was, het bij de mislukte aanslag te laten. Hij begreep dus, dat de uiterste waakzaamheid geboden was.

Op 6 September vernam hij, dat men in het Hessenhuis te Antwerpen 50 pontons bijeen gebracht had, met nog veel meer materialen, blijkbaar dienende voor een overvaling te water. Vier dagen later ontdekte men eenige vijandelijke ruiters die in de nabijheid van Bergen afstegen en de vestingwerken verkenden. Zij waren reeds weder verdwenen, voordat men tijd had uit te rukken en hen te verjagen. Twee dagen gingen voorbij. Toen hoorde hij dat verschillende hogere commandanten naar Antwerpen ontboden waren, en dat zij voortdurend tusschen hun logies en het Hof van Albertus heen en weer reden. Ook de ordonnansen reden voortdurend af en aan. Bax begreep, dat er veel kans was, dat men het op de stad gemunt had en zoowel hij als de vroedschap der stad richtten dringende verzoeken tot Maurits en tot de Staten, om meer troepen voor de bezetting te willen geven en om aanvoer van het hoog noodige geschut.

Inderdaad zond de landsregeering op 16 September eenige vendels voetvolk, die door de stad met groote blijdschap werden begroet. Uit de logiesrekeningen blijkt, dat dit waren de compagniën van Robert Henderson, John Hamilton, Norman Bruce, Balfour, Laureys en Hollis. 19 September brachten spionnen het bericht binnen, dat de vijand tweeduizend man had bijeengebracht bij Willebroek. Deze mannen waren op 17 September naar Antwerpen afgemarcheerd. Zij trokken zonder trommelslag in alle stilte door Brabant, terwijl uit alle vestingen en schansen gehaald was wat men daar kon missen. Ook de troepen uit Hoogstraten hadden zich bij deze macht aangesloten.

Bacx kwam tot de conclusie, dat men den vijand ieder oogenblik kon verwachten en daar het getij de volgende nacht buitengewoon laag en geschikt voor een aanval was, gelastte hij de uiterste waakzaamheid. Niemand mocht rusten, alle troepen werden op de wallen geplaatst. Het weinige beschikbare geschut werd naar de wallen gereden en gericht op de naderingswegen. Kruit, kogels en lonten werden gereed gelegd. Daar Beckaf het meest bedreigde punt was, zond hij 200 man buiten de Waterpoort om zich daar in de polder in slagorde op te stellen. Hij stelde het grootste deel der troepen op de markt in reserve, klaar om op te rukken naar die plaats, waar het gevaar zou dreigen. Hij verzocht aan den burgemeester Jacob Jacobsen, de burgerij te willen gelasten die nacht te waken, terwijl bovendien alle burgers bevel kregen voor hun huis een lantaren te hangen.

Bij het sluiten van de poorten zond hij nog eenige mannen van Bruce ter verkenning uit. Prompt te tien uur meldden de verkenners zich terug en berichtten, dat de vijand in volle aantocht was, onder bevel van den kolonel du Terrail, een veldheer van naam. Zijn troep bestond uit een groot aantal ruiters en voetvolk. Zij voerden veel ponten en brugmaterieel mee en allerlei andere krijgsvoorraden. De vijand had alle wegen en paden zorgvuldig afgesloten, zoodat men niet verder had kunnen doordringen. De voorste troepen des vijands waren aan de Raayberg. Van daar trok men langs de verschillende holle wegen naar de waterkant. De vroedschap beloonde deze mannen later, den sergeant met f 10.-. en de vijf soldaten elk f6.—.

Hoewel de schansen gewaarschuwd waren, achtte Paul Bacx het toch gewenscht twee vuurmonden en een veertiental musketten te doen afschieten, om de bezetting der schansen, zoowel als Tholen en Steenbergten te waarschuwen. De vijand, die intusschen genaderd was, kon hieruit bemerken, dat de verdediger op zijn hoede was. Bovendien

hoorde men de schildwachten op de wallen elkaar het woord toeroepen. Het was een oud gebruik, de eerste schildwacht riep het woord toe aan den tweeden. Deze gaf het door aan den derden, en zoo ging het de geheele vesting rond. Op deze primitieve wijze kon men nagaan of wellicht een der posten was ingeslapen of door den vijand was opgelicht.

Du Terrail bemerkte dat de verdediger uiterst waakzaam was, en besloot de aanval, die op elf uur bepaald was, tot twee uur uit te stellen. Aan beide zijden hield men zich verder doodstil en wellicht dacht menige verdediger, dat het gevaar reeds geweken was. Doch toen de zware klok van St.Geertruydstoren de twee slagen van dit nachtelijk uur deed hooren, schoten nabij de Steenbergsche poort twee zware vuurpijlen des vijands hoog de lucht in. Het was het teeken voor de aanval op alle fronten te gelijk. Op vijf plaatsen tegelijk begon de aanval. De Steenbergsche poort was gesloten, de brug daarvoor opgehaald, doch de vijand had een lange ladder op twee raden¹⁷⁾ aangevoerd. Boven aan de ladder waren scherpe haken. Men reed deze ladderwagen tot aan de geopende brug. Het bovineind van de ladder greep met de haken in de brug. Als katten klommen de vijanden langs de ladder naar boven en lieten zich langs de brug omlaag glijden. Terwijl enkelen de brug neerlieten, klampten anderen hun petarde aan de poort, en enkele oogenblikken later sloeg de poort met een donderende slag die het geheele bolwerk deed trillen, open. De gereedgestelde aanvalscolonne stormden naar binnen. Een ordonnans snelde naar de ruiters, die in de Zandstraat op nadere bevelen wachtten. De ruiters stak de trompet en voort ging het naar de Steenbergsche poort. Men zou de weg volgen, die het voetvolk met haar petardes had geopend. Men zou de stad binnenrijden en in één

¹⁷⁾ Raderen, ofwel wielen.

groote charge door de straten van Bergen alles neersabelen wat zich op de weg mocht wagen op te stellen.

Het verbaast ons, te zien dat de aanvallers zoo slecht op de hoogte waren van de toestand der vestingwerken.

Wat toch was het geval? Men had buiten de oude Steenbergsche poort een bolwerk gebouwd. Door de wal van dit bolwerk liep een tunnel, die uitkwam bij de gracht, waarover een brug lag, daar achter lag de weg naar Halsteren.

De vijand, die deze brug had neergehaald en de poortdeuren in de tunnel had geopend, stond op het bolwerk, maar vond onverwacht voor zich de oude Steenbergsche poort, die de stad geheel afsloot. Naar gewoonte haastte Paulus Bacx zich naar de plaats, waar het gevaar 't meest dreigde. Hij overzag de toestand en stelde onmiddellijk een groot aantal musketiers op de poort, met opdracht te schieten onder de Spaansche troepen die het bolwerk vulden. Hij gaf last, steenen en pekkransen onder deze dik opeengepakte troep vijanden te werpen, en liet tegelijk door anderen de poort aan de binnenzijde opvullen met wagens, boomen, takkebossen en grond. Het was dringend noodig, dat hij deze maatregel nam, want reeds trachtten de petardiers ook het slot van de binnenpoort te doen springen. Snel rukte de reserve, die op de markt stond naar deze bedreigde poort op en stelde zich daarachter met musketten en spiesen in slagorde. Bacx, het ontbloote rapier in de hand, stond tusschen de mannen en moedigde hen met zijn voorbeeld en met woorden aan.

De voorste vijanden deinsden intusschen terug, doch hun retraite werd onmogelijk gemaakt door de piekeniers, die met gevelde spies over de brug het bolwerk binnenrukten. Achter deze piekeniers stonden de ruiters, klaar voor de charge. Het goed gerichte musketvuur der verdedigers, en het vuur der kanonnen deed echter na enkele

oogenblikken allen het bolwerk ontruimen, waar slechts de lijken der aanvallers bleven liggen als bewijs van de grimmige strijd, die zich in zoo korte tijd had afgespeeld.

Intusschen had een tweede aanval plaats op de Boschpoort, waar de vijand, die met petardes de palissaden had laten springen, tot in de gracht doordrong. Een gids zou de weg wijzen naar een klein poortje, waardoor zij in de stad konden komen. Doch in het duister en vermoedelijk door de verandering van de vestingwerken raakte de gids zelf de weg kwijt, zoodat deze aanval niets opleverde. Slechts enkelen, die langs de andere zijde van het bolwerk van de Boschpoort naar boven waren geklommen kwamen binnen de stad, waar ze -kenbaar aan hun knapzakken- door de bezetting werden doodgeslagen.

Intusschen was een groot aantal vijanden in de gracht afgedaald. Zij werden door de verdedigers niet bemerkt, door de duisternis en door het lawaai veroorzaakt door de ontbrandingen van musketten en geschut. Plotseling meende een der verdedigers die over de wal omlaag gluurde, de brandende lont van een musket te zien. Hij vuurde op goed geluk, zijn metgezellen ontstaken bossen stroo en vuurpannen, die men gereed gezet had. De vijand werd daardoor ontdekt, en onder een dusdanig vuur genomen, dat hij een goed heenkomen zocht.

De derde aanval geschiedde over de slikken van 't Zuidland naar de Waterschans, die bezet was door den kapitein Claes Luytsen. Zijn mannen stonden met geladen musket en brandende lont op de wallen. Toen de vijand, die op deze open vlakte nergens eenige dekking vond, onder vuur genomen werd, was ook deze aanslag spoedig afgeslagen. Nog op twee plaatsen probeerde de vijand binnen te dringen. Het was bij het bastion Oranje en aan de Bagijnepunt, maar door het

eendrachtig optreden van soldaten en burgers werd hij ook daar verdreven.

Du Terrail, ziende dat alle pogingen om de vesting te verrassen mislukt waren, liet de retraite blazen, en verdween voordat de zon aan de hemel stond.

Meer dan honderd dooden lagen voor de wallen en op het bolwerk van de Steenbergse poort verspreid. Onder hen bevond zich de Baron van Armstheim uit Stiermarken en negen andere hopliden. Volgens de landlieden had men bovendien bij de aftocht 38 wagens met dooden en gewonden geteld, en op de weg naar Antwerpen vond men veel lijken van mannen die onderweg aan hun wonden gestorven waren.

De bevolking was dankbaar, dat men er zonder groote verliezen af gekomen was. Men besloot de 20e September te eeuwigen dage te bestemmen tot een dag van dankzegging. Ook weer een van de dagen, die zoo heel spoedig door het nageslacht vergeten zijn. De raad besloot bovendien aan elk der vier burgervendels een oxhoofd Fransche wijn te schenken. In ieder geval had men reden den gouverneur Bacx dankbaar te zijn, omdat hij met nooit verflauwende ijver zijn troepen tot de zware wachtdienst gedwongen had en zelf met onbezweken trouw weerstand had geboden aan alle pogingen des vijands om hem tot verraad over te halen.

De voorbereidingen van den vrede

In het najaar van 1605 was Paulus Bacx ernstig ziek en het gouvernement van de stad werd waargenomen door Lambert Charles, den gouverneur van Geertruidenberg. De Bergsche raad was zeer tevreden geweest over dezen plaatsvervanger, want toen hij 11 December 1605 weder naar Geertruidenberg zou terugkeeren, besloot men hem van stadswegen een okshoofd Fransche wijn te schenken, uit dankbaarheid voor de affectie welke hij de stad betoond had.

In het voorjaar van 1606 was Paulus Bacx gestorven en dadelijk wendde zijn jongere broeder Marcelis zich tot het stadsbestuur met verzoek hem te willen recommandeeren, zoowel bij de Raad van State als bij Prins Maurits. Daar echter een deel van de raadsleden afwezig was, besloot men dit aan te houden tot het college weder voltallig zou zijn. In het najaar wendde de weduwe van Paul Bacx zich tot de vroedschap met een verzoek om onderstand; men besloot haar f 400 te geven.

Tevens blijkt uit de stukken dat Marcelis in 1606 vier maanden te veld was en het gouvernement in dien tijd was waargenomen door den ritmeester (tevens drossaard) Gosewyn van Stralen.

De stad vereerde dezen ritmeester met f 250 voor zijn moeite.

12 Mei 1606 ging de ruitervaan, die Paul Bacx 25 jaar lang in een eindeloos lange reeks van gevechten had aangevoerd over op Daniel de Hertaing, heer van Marquette.

Marcelis Bacx, die intusschen behalve de eigen vaan meerdere malen een regiment had aangevoerd, en sedert eenigen tijd benoemd was tot Commissaris Generaal der ruitery, (tegenwoordig zou men zeggen Inspecteur der Cavalerie) werd begiftigd met het gouverneurschap van Bergen, onder voorwaarde, dat hij de functie van Commissaris

Generaal neerlegde en steeds beschikbaar zou blijven om mede te velde te trekken. Op 14 Mei 1606 kwam Marcelis te Bergen. Hij was uit den Haag teruggekeerd, waar hij zijn aanstelling en instructie had ontvangen. Tegelijk met hem kwam Daniel de Hertaing om de vaan van Paul Bacx over te nemen, terwijl bovendien de Generaal du Boys was gearriveerd. Daar deze heeren op dien dag ten huize van den gouverneur een gemeenschappelijke maaltijd hielden, besloot men hun van stadswege acht kannen wijn ten geschenke te zenden en hun tevens te verzoeken, den volgenden dag op het stadhuis te willen komen. Men wilde hen daar congratuleeren en der stede affaires recommandeeren, en hen wenschte te tracteeren samen met de ingenieurs, die gekomen waren om de fortificatiën te inspecteeren. Men besloot al deze heeren tot gast te nemen “omme der stadts eere te bewaren” zooals de heeren zich uitdrukten.

Tot zijn dood in 1617 heeft Marcelis Bacx te Bergen het bevel gevoerd. De Spaansche veldheer Spinola wendde zich in 1606 tot den koning met verzoek zijn legermacht aanzienlijk uit te breiden, daar het hem anders niet mogelijk was het weerbarstige volk ten onder te brengen. Ook de Aartshertog Albertus vroeg te gelijker tijd den koning om aanzienlijke vergrooting van de vloot. Ze kwamen beiden erg ongelegen, want er was geen geld, en daarom gaf koning Philips III aan Spinola machtiging, vredesonderhandelingen aan te knopen. Toen in het begin van 1607 in de Zuidelijke Nederlanden de Spaansche troepen overal aan het muiten sloegen, was men geneigd alle voorwaarden aan te nemen.

Ook in Nederland verlangde men erg naar de vrede, want nog steeds ontbrak de solidariteit onder de verschillende gewesten. Men had dus de keus óf door te strijden met steun van Frankrijk dat daartoe alleen

genegen was met de geheime gedachte ons land te eeniger tijd bij Frankrijk in te lijven, óf met Spinola te onderhandelen.

Dank zij het optreden van Oldenbarnevelt deed men zeer gereserveerd. Men liet doorschemeren, dat men van Frankrijk elke gewenschte steun kon ontvangen. Men hoopte op die manier gunstige voorwaarden te bedingen. Weliswaar wantrouwde men de Spaansche vredesvoorstellen. Men was gewend aan dergelijke practijken. Maar gezien de militaire toestand der Spanjaarden met hun muitende troepen kon men er met een zekere kans van welslagen op ingaan. Men was verrukt te vernemen, dat de Aartshertog de volledige onafhankelijkheid wilde erkennen, het aanbod kwam wel zeer onverwacht.

8 Febr. 1607 had de eerste bespreking plaats om te komen tot een voorloopig langdurig bestand. Nederland antwoordde dat men eerst nauwkeurig wilde weten, welke voorwaarden Spanje stelde, anders ging men er niet op in.

De Staten toonden zich zeer wantrouwig. In de eerste plaats eischten zij, dat de koning alles zou bekrachtigen, wat men met den aartshertog zou overeenkomen en dat zoowel de koning als de aartshertog afstand zouden doen van alle titels waaraan ze later weder rechten zouden kunnen ontleenen.

Toen kwamen de Spanjaarden met hun eerste eisch. Prijs geven van de vaart op Indië. En de tweede eisch: Vrijheid van godsdienst voor de katholieken.

De Spanjaarden hadden de eerste eisch in een zeer mooie vorm gegoten, namelijk dat men zou terugkeeren tot de toestand van voor de oorlog, dat men over en weer de vrije vaart zou hebben op elkanders gebieden, dat men weer handel zou drijven met de landen, waarmede dat vóór de oorlog ook het geval was geweest. Pas toen de

Nederlanders vroegen wat daarmee precies bedoeld werd kwam de aap uit de mouw. De Spanjaarden kregen daarop tot antwoord dat men er niet aan dacht zich deze vaart op drie kwart van de wereld, die men in deze oorlog had vermeesterd, te laten ontnemen. De Spaansche afgevaardigden zeiden, dat ze niet begrepen, waarom de Hollanders zoo'n drukte maakten. Ze kregen immers nun vrijheid terug en moesten daar blij mee zijn.

Oldenbarnevelt was angstig voor het ruchtbaar worden van deze eisch. Immers slechts Holland en Zeeland hadden belang bij de vaart op Indië. De andere Provinciën stonden daar heel anders tegenover en zouden desnoods van deze vaart afstand willen doen, om maar vrede te krijgen.

Er vielen in de vergadering van beide zijden zeer harde woorden en er was heel wat tact voor noodig om te voorkomen dat de onderhandelingen bruusk werden afgebroken.

Wat de vrijheid van godsdienst voor de katholieken betreft; de Nederlanders stelden zich op het standpunt, dat als de Spanjaarden de onafhankelijkheid van den Nederlandschen Staat erkenden, deze Staat verder zelfstandig zou beslissen over alle aangelegenheden, de godsdienst betreffende. Al spoedig bleek het dat de Spaansche regeering bereid was, dit tweede punt te laten vallen, maar aan het eerste bleef men krachtig vasthouden. Blijkbaar woog op dat hachelijke moment het geldelijk voordeel zwaarder dan het godsdienstige belang.

Eindeloos lang werden de onderhandelingen gerekt. De vredesgedachte had bij ieder zoozeer ingang gevonden, dat men niet opnieuw de wapenen wilde grijpen. Helaas kon men het over de voorwaarden waarop de vrede zou gesloten worden niet eens worden. Telkens moest de wapenstilstand met enkele maanden verlengd

worden. Nooit kwam men tot een accoord over de voorwaarden, waarop men aan de Nederlanden de algeheele vrijheid zou teruggeven. Ten slotte kwam men tot een bestand van twaalf jaren. Van Nederlandsche zijde hoopte men, dat het Spaansche koningshuis ten slotte tot toegeven zou te bewegen zijn, nadat in die twaalf jaren van veel pijnlijke zaken de scherpe kanten zouden zijn weggesleten. Ook de vesting Bergen, die zoo dicht bij de grens lag en daardoor zoo uiterst geschikt was voor besprekingen met den vijand heeft haar deel aan de onderhandelingen met Spanje ruimschoots gehad. Op 4 Maart 1609 besloot men namelijk dat men in der haast met alle leden van de Staten Generaal naar Bergen zou trekken en daar besprekingen houden met de vertegenwoordigers van Engeland en van Frankrijk. 13 Maart 1609 was de eerste vergadering in de witte zaal van het Bergsche stadhuis. De zaal was bijna te klein om allen te bevatten. Daar waren bijeen de grootste mannen uit het land, Oldenbarnevelt als landsadvocaat, de edelen Brederode, Schagen en Warmond en 52 afgevaardigden van de stemgerechtigde steden. Die zelfde dag verschenen te Bergen de twee hooge afgevaardigden van Frankrijk en de twee afgezanten van Engeland. Het is een raadsel, hoe men al die autoriteiten onder dak kon brengen in de kleine vesting, die zwaar met troepen belegd was.

Het Twaalfjarige bestand

Toen het gevaar, om door den vijand gegrepen te worden als men zich buiten de poorten der stad waagde, geringer werd, hadden veel ingezetenen de gewoonte aangenomen om wandelingen te ondernemen naar de Noordgeest of naar Borchvliet, en zich daar te laven aan een glaasje accijnsvrije drank. Met leede oogen zag het stadsbestuur dit aan. Voor ons twintigste-eeuwers, die zooveel vrijheid genieten, doet het zonderling aan, als wij het stadsbestuur een maatregel zien treffen, waarbij dit verboden werd, zooals uit de volgende resolutie blijkt:

“Soo ist, dat myn Heeren Drossaerd, Borgmeesters, schepenen ende Raedt deser stadt wel expresselycken hebben geinterdiceert ende verboden, gelyck sy interdiceeren ende verbieden midts desen wel expresselycken, dat van nu voortaan geene borgheren ofte ingesetenen deser stadt van wat qualiteyt hy oock soude moghen wesen, en sal moghen gaen inde voors. vlecken ende plaetsen omme aldaer inde herbergen ofte daerbuyten te sitten drincken ofte eenighe gelaghen te setten, op pene van 14 kar. guld. te verbeuren”.

Maar nu was eindelijk de oorlog ten einde, al was het voorloopig slechts een bestand van twaalf jaren, en vrij konden de burgers van Bergen zich weer op ieder uur van den dag buiten de poorten wagen. Niet langer behoefde men angstvallig elke kar die de stad binnenreed, elk schip met hooi dat de haven binnenvoer, te onderzoeken. Niet langer was men verplicht slechts een enkele poort te openen en de wacht te versterken met het personeel der poorten, die gesloten bleven om nauwkeurig iederen onbekende aan te houden en te onderzoeken.

Hoe moet de bevolking van Bergen zich gevoeld hebben, na veertig jaren van oorlog! Te denken, dat daar een geslacht van menschen woonde, die nooit een tijdperk van vrede gekend hadden. Menschen die opgegroeid waren in oorlogstijd, die eerst de bezetting door de Spaansche vendels hadden gekend, en het verraad van Jan van Withem en van Bervoets, de belegering van 1588 en de vier aanslagen, die daarna nog hadden plaats gehad. En deze menschen beleefden nu een tijd van vrede en rust. Een tijd, waarin handel en nijverheid zich weer konden ontwikkelen en aan het stadje de welvaart brengen, waaraan het zoo dringend behoefte had.

Wanneer we de papieren van het Bergsche archief doorbladeren, stuiten we telkens op bewijzen van de onveiligheid der omstreken. Nu eens komt er een verzoek binnen van de scherprechter, die zich in Borchvliet had gewaagd. Hij was daar door een vijandelijke patrouille gegrepen, die hem had medegevoerd naar de Kruisschans bij Antwerpen. Hij moest zijn pension in de gevangenis vergoeden en een losprijs betalen. Nadat hij weder in Bergen terug was vroeg hij teruggaaf van dit bedrag. Een andere keer was het de vrouw van een der poorters, die buiten de walien komend, eveneens was gegrepen en medegevoerd naar den Bosch, waar men vijftig gulden losgeld eischte. En dan het platteland, waar men nacht noch dag veilig was geweest voor de stroopende benden, zoowel voor de eigen mannen als voor de ruiters des vijands. Welk een gevoel moet het geweest zijn voor de boerenbevolking, des avond rustig naar bed te kunnen gaan met de zekerheid, dat men gedurende de nacht niet door de ruwe krijgsknechten kon worden opgelicht en van de laatste penningen beroofd om erger te voorkomen.

Wat de onveiligheid op het platteland betreft, ook daarvan vinden we de bewijzen in de boeken terug. O.a. aan het eind van 1606, toen een

der vroedschapsleden in der haast naar den Haag werd gezonden om te spreken over de groote overlast, die men op de dorpen van het markiezaat had van de Spaansche troepen in Hoogstraten, die aan het muiten waren geslagen.

Maar voor het markiezaat van Bergen had het twaalfjarig bestand nog een ander gevolg.

Toen na het verraad van Jan van Withem deze markies door de Staten Generaal vervallen was verklaard en zijn bezit was aangeboden aan den Prins van Oranje, waren hij en zijn nakomelingen den koning trouw gebleven. Jan en zijn vrouw waren gestorven. Zij hadden drie dochters nagelaten, van welke de oudste Mancia in 1599 was getrouwd met Herman, Graaf van 's Heerenberg. Deze was nog in leven, toen in 1609 het bestand was gesloten.

De Spaansche koning, nog steeds vergramd over de daad van de Staten Generaal had als eisch gesteld, dat bij het begin van de wapenstilstand, het markiezaat weder in het bezit zou komen van de nakomelingen van Jan van Withem.

Op 21 October 1609 kwam de markies met zijn vrouw te Bergen aan, waar hij feestelijk werd ingehaald en door het stadsbestuur gehuldigd. Er ontstond nu een eenigszins zonderlinge toestand, omdat verschillende gronden van het markiezaat gebruikt waren om daarop vestingwerken aan te leggen. O.a. was het kleine dorpje Ruigenhil veranderd in een volledige vesting, die als herinnering aan den Vader des vaderlands Willemstad was genoemd. Ook rondom Bergen waren veel landen tot vestingwerken en schansen getransformeerd. De markies eischte dadelijk, dat men hem de vesting Willemstad zou afstaan. Maar zijn kansen stonden zeer slecht, immers de markies zou met zijn reclames moeten verschijnen voor de Raad van Brabant, en deze had niets meer te zeggen over de landen, die in bezit waren van

de Nederlanden. Vandaar dat men bij het bestand bepaald had, dat de Raad van Brabant voor zoover het stukken land betrof, die thans Nederlandsch bezit waren, in Den Haag zou zetelen, en de Nederlandche landsregeering benoemde dus deze raad.

Nu was in die dagen het aanaal patricische families uiterst klein. Het gevolg was dat de families die de Staten Generaal vormden, nauw verwant waren aan de leden van de Raad van State en deze weder aan de Raad van Brabant. Het slot van alle processen was, dat hij aan het huis van Oranje de stad Willemstad afstond en dat hij het bezit behield van de hofsteden, dijken, tienden enz. daarbuiten liggende.

In het jaar 1617 was de gouverneur Marcelis Bacx gestorven. Zijn weduwe, Anna Maria Berck uit Utrecht, bleef in Bergen wonen. Blijkbaar was zij gefortuneerd. Zij besloot ter nagedachtenis van haar man een prachtig gedenkteeken te laten oprichten in St.Geertruydskerk. Zij liet daartoe den beeldhouwer Bernard Jansen uit Londen overkomen en droeg hem op het gedenkteeken te maken, dat f 2000 zou kosten. In het begin van 1620 was het gedenkteeken gereed. het werd voorzichtig in losse stukken ingeladen en naar Nederland vervoerd, waar het in de Bergsche kerk zou worden opgesteld.

De ontroostbare weduwe, die als een blijvende herinnering aan haar man dit monument had laten oprichten, was echter reeds hertrouwd met den kapitein Guillaume de Levin, Heer van Famars. Zij was allerminst bereid nog het dure monument te betalen, en ze deed dit pas, nadat zij in rechten daartoe gedwongen was. Zoo werd in 1620 de kerk verrijkt met dit gedenkteeken, dat volgens de beschrijvingen uit die dagen zeer mooi is geweest. Thans is er niets van terug te vinden, daar de kerk bij het beleg der Franschen in 1747 vrijwel tot puin is geschoten.

Het geslacht Famars is hier in Bergen zeer bekend, zooals ook blijkt uit een resolutie van de Bergsche magistraat van 33 Juni 1628.

De Heer Philippe de Levin diet Famars, lag hier als kolonel in garnizoen. Hij had aan de magistraat verzocht, om over de doop van zijn dochter te staan, en tevens verzocht voor die dochter een naam te bedenken. De heeren besloten hierop in te gaan en zij bedachten de naam Bergina.

Daar de Drossaard en de burgemeesters ter eere van dit feest bij Famars te eten waren gevraagd, besloot men van stadswege een gift van 36 gld te bestemmen voor de min en voor de dienaren van den kolonel, *“onder haerluyden te verdeylen”*.

Het einde van het Twaalfjarige bestand

Geleidelijk waren de twaalf jaren van 't bestand verlopen, men had zich spoedig aan deze tijd van vrede gewend. Men kon zich niet voorstellen, dat zonder eenige nieuwe reden aan het eind van deze twaalf jaren de afschuwelijke oorlog weder opnieuw zou beginnen. Het was 18 Maart 1621, drie weken voordat de fatale termijn zou zijn verlopen, en nog steeds had men van de Spaansche regeering niets vernomen.

Met een plechtig gezicht verscheen op dien dag de griffier Aerssen in de Statenvergadering en meldde, dat binnen drie of vier dagen de kanselier van Brabant, Peter Peckius ter vergadering zou verschijnen voor het bespreken van belangrijke zaken.

Verrast keken de heeren op. Ze hadden zich al dikwijls afgevraagd hoe het moest gaan, als de termijn verstreken was, en nu bracht Aerssen dit heugelijke bericht, dat door menigeen met een zucht van verlichting werd aangehoord,

Den nieuwen gast werd veel eer bewezen. Men haalde hem in Delft met een paar overdekte schuiten af en voer daarmede naar de Hoornbrug te Rijswijk. Daar werd hij opgewacht door Prins Maurits met een aantal karossen, waarmede werd gereden naar de Vlamingstraat, waar men voor dezen hoogwaardigheidsbekleeder het leegstaande huis van den heer Helmonds had gehuurd.

Met veel plichtplegingen aan die tijd eigen, werd de kanselier in de vergadering binnengeleid, waar hij zijn brief overhandigde.

Groot was de verbazing van de Heeren, toen zij uit dat stuk lazen dat de Aartshertog, als bezitter van de zuidelijke gewesten aan de Noordelijke gewesten ijskoud voorstelde, weder onder zijn eenhoofdig

bewind terug te keeren. Hij maande de Nederlanders tot een “vruchtbare” resolutie aan.

De Staten waren teleurgesteld en verbaasd, maar ze waren ook in hooge mate verontwaardigd en binnen twee dagen was een antwoord opgesteld, dat aan duidelijkheid niets te wensen overliet.

Zij verklaarden, dat de souvereiniteit der noordelijke Nederlanden bij niemand anders berustte dan bij haar, dat zij die souvereiniteit steeds hadden gehandhaafd, dat ze dat ook in de toekomst zouden doen tegenover ieder, die het mocht wagen, daaraan te twijfelen.

De Staten waren bereid om met Spanje of met de Zuidelijke Nederlanden te onderhandelen, doch uitsluitend en op de uitdrukkelijke voorwaarde, dat zij beschouwd zouden worden als vrij en onafhankelijk. Dreigend voegden zij eraan toe, dat een standpunt zooals de Aartshertog innam, in stede van het gevaar weg te nemen, tot oorlog zou voeren.

Ten overvloede zeide men tegen Peckius, dat men hem niet verder wenschte te ontvangen in de vergadering. Mocht hij nog andere opdrachten ter kennis willen brengen, dan mocht hij deze bij Prins Maurits inleveren. De heeren zouden dan wel nader overwegen, of het ten dienste van het land oorbaar was, hem nog gehoor te schenken.

Merkwaardig is de toon, die de eenvoudige republiek in dit hachelijke oogenblik durfde aanslaan tegen het toen nog zo machtige Spanje.

Peckius was dermate verschrikt over de uitwerking van zijn brief, dat hij zijn biezen pakte. Hiermede eindigde de poging tot vredesonderhandelingen en automatisch keerde men tot de toestand van oorlog terug.

Uit de zuidelijke Nederlanden kwamen aldra berichten over groote krijgstoerusting. Aan Nederlandsche kant geschiedde bitter weinig, alleen werd aan de commandanten gelast, zich bij hun troepen te voegen. Het was namelijk een gebruik, dat de commandant van een regiment, een kolonel dus, niet in zijn garnizoen woonde en zijn tractement opstreek, terwijl hij door een “luitenant” d.w.z. plaatsvervanger, dus in dit geval door een luitenant-kolonel in de dienst liet voorzien. Veel commandanten van vendels en ruitervanen deden hetzelfde. Ook zij lieten hun compagnie commandeeren door den “luitenant”.

Vóór dat de oorlog feitelijk uitbrak, zou Spanje nog enkele verliezen lijden.

24 Maart na de vesper werd koning Philips III ziek, de geneesheeren constateerden een gevaarlijke ongesteidheid, waaraan hij binnen zes dagen overleed.

De geschiedschrijver Aitzema die in die dagen op reis was om wat van de wereld te zien, bevond zich in de zuidelijke Nederlanden, waar hij niets anders hoorde of zag dan de toebereidselen voor de groote oorlog.

23 April kwam Spinola uit de Paltz terug. Men strooide het bericht uit, dat hij met zestig duizend man te velde zou trekken, dat hij met drie legers ons land zou aantasten, een in het zuiden bij Sluis, een aan de Rijn en een in Friesland. Spinola bevond zich in Brussel. Overal werden troepen gemonsterd en geoefend. Er werden ponten, bruggen en wagens bijeengebracht. Er werden bakovens opgekocht, pioniersgereedschap werd in groote hoeveelheden aangeschaft. Feitelijk eindigde het bestand 9 April 1621 maar toen deze dag was aangebroken, geschiedde er nog niets, daar de aartshertog ziek was,

hij stierf 13 Juli 1621. Zijn weduwe bleef kinderloos achter. Nu waren de Nederlanden aan deze infante van Spanje als bruidsschat afgestaan onder voorwaarde, dat zij weder aan Spanje zouden terugkeeren als Albertus kinderloos mocht sterven.

Nu dit geschied was, bleef zij niet langer koningin in haar land, doch de zuidelijke Nederlanden kwamen opnieuw in Spaansch bezit en de koningin werd eenvoudig tot landvoogdes benoemd: als zoodanig bleef zij te Brussel wonen.

Wat waren de plannen van Spinola? Men tastte daaromtrent geheel in het duister. Steeds dook weder het bericht op, dat hij het voorzien had op Zeeuwsch-Vlaanderen. Hij had bij Antwerpen een pontonbrug over de Schelde laten slaan. Zijn troepen lagen nu eens aan de eene, dan weer aan de andere kant van de Schelde, er was geen touw aan vast te knopen.

Maurits kreeg intusschen opdracht zich met het leger naar de Rijn te begeven, waaraan hij ongaarne gevolg gaf, gezien de kans op een inval in Staatsch Vlaanderen.

Toen legde Spinola plotseling de kaarten op tafel. Zoo snel hij kon haalde hij alle beschikbare troepen uit de vestingen en liet de verdediging dier plaatsen aan de burgervendels over. Uit Gent, uit Sas van Gent, uit Philipine, uit Pacience, overal haalde hij ruiters, voetvolk, bootsgezellen en pioniers vandaan. Met ongekende snelheid bewogen zijn troepen zich voort. Bij het dorpje Bassevelde werd een halve nacht gerust, 17 September was zijn hoofdmacht bij Watervliet. Stroomende regen maakte het voorwaarts gaan over de glibberige kleiwegen bijna onmogelijk. Overal bleven zijn treinvueltuigen in de modder steken. Ze verstopten de smalle polderwegen, maar hij ontzag niets en zonder eenige rust werden de troepen verder gejaagd.

De gouverneurs van Sluis en IJzendijke werden met spoed gewaarschuwd. De alarmkreet ging over heel Zeeland en Holland; de nabijgelegen steden Middelburg, Veere en Vlissingen zonden inderhaast hun burgervendels. In twee colonnes trokken de vijanden voorwaarts naar Cadzand. Doch de gouverneur Philips de Zoete, heer van Haultain was op zijn hoede, de schans St.Catelijne was door twee vendels uit Vlissingen bezet.

De gouverneur nam een kloek besluit. Hij greep de Oostelijke colonne, staande onder het bevel van Inigo de Borghet met zooveel onstuimigheid aan, dat de Spanjaarden in korten tijd volledig verslagen waren, zonder dat dit bij de westelijke colonne, die op dat oogenblik nog ver af was, bekend werd. Deze laatste colonne kroop steeds dichterbij Cadzand toe, gebruik makend van de zeer lage eb en steeds wachtend op het signaal voor de gemeenschappelijke aanval, die nooit zou komen, daar de laatste vluchtende resten van de oostelijke colonne verstrooid waren.

Te vergeefs werd gewacht, stap voor stap moesten de wachtende troepen voor het wassende zeewater terugtrekken. Op dat moment zeilden eenige Zeeuwsche schepen, inderhaast met troepen bemand, het Zwin binnen. De Spaansche schepen, uit Ostende te hulp gezonden, waagden het niet naderbij te komen. Van alle zijden bleven de troepen te hulp snellen en toen de laatste vendels te Dordrecht werden ingescheept, kwam reeds de heugelijke tijding binnen, dat de Spanjaarden volledig verslagen waren en dat geen hulp meer noodig was.

In die dagen bleek de geweldige kracht, die in onze terreinen schuilt tegenover een vijand, die deze polderterreinen en inundatiën niet kent.

De Spanjaarden waagden geen tweede gevecht. Zij legerden te Eecloo. Wel is waar als een voortdurende bedreiging van het zwak verschanste Cadzand, maar het spreekwoord zegt: “De krijgsman wint al veel, al wint hij niets dan tijd”. Want ook zonder te strijden leden de Spanjaarden voortdurend verliezen. Zeer veel Spanjaarden stierven aan de Zeeuwsche koorts en in het najaar marcheerte het Spaansche leger af om de winterkwartieren te betrekken, zonder dat er verder van eenige strijd sprake was geweest.

In het voorjaar van 1622 besloten de Staten Generaal een verrassende tocht te laten houden in de Zuidelijke gewesten om daar de “contributiën te innen”, met andere woorden om het land te brandschatten. Op 16 Mei vertrok dit legertje, dat bestond uit 33 vanen ruiters, in de rug gesteund door 2300 musketiers en 6 stukken geschut. Het is geen wonder dat in de zuidelijke streken een storm van verontwaardiging opstak over dit wapenfeit, en dat men Spinola smeekte hieraan een eind te maken.

Een der colonnes had gestaan onder de bevelen van Louis de Kethulle, Heer van Ryhoven, toen gouverneur van Bergen, die met zijn ruiters was gekomen tot voor de vestingwallen van Mechelen.

Het is te begrijpen, dat Spinola besloot hier tegen op te treden. Het kwam geheel overeen met zijn andere plannen, namelijk om de vaart op de Schelde open te maken voor de zuidelijke gewesten, waarvoor hij zich wilde meester maken van Bergen op Zoom en van het fort Lillo.

Hernieuwde overgang van het markiezaat

Zooals wij gezien hebben, had de Spaansche koning als eisch voor het twaalfjarig bestand gesteld, dat het markiezaat door het huis van Oranje zou worden afgestaan aan de nakomelingen van Jan van Withem.

Het bestand was afgeloopen, de gemaakte bepalingen waren vervallen en rechtens kreeg Prins Maurits het markiezaat dus weder terug, zooals blijkt uit de volgende acte, die hij op 10 April 1621 uitgaf, dus op den eerste dag, waarop de oorlogstoestand weder was ingetreden:

“Maurits, [...] (hier volgden al zijn titels)

Alsoo de Hooch mogende Heeren Staten Generael der Vereenichde Nederlandsche provintien ons bij haer opene brieven in dat den 21 Octobris 1585 in reompense van onse gedane en noch te doene diensten midtsgaders in aenschouw van onse goederen, die bij den vyant geoocupeert wierden, ons hebben vergunt, geaccordeert ende gegeven het marquisaet van Bergen opten Zoom metten eylande, polders ende allen anderen syne toebehoorten omme tselve marquisaet met allen den vruchten ende innecomen van dyen by ons beseten, genoten, gebruyckt ende geproffyteert worden, geduerende dese oorloge als ons eyghen goet, ende in alder voughen ende manieren ghelyck de marquisen van Berghen opten Zoom tselve altyt beseten, genoten, gebruyckt ende geproffyteert hebben, ende dat soodanige gifte ende concessie GESURCHEERT ENDE IN STATE GESTELT GEWEEST SYNDE GEDUERENDE HET BESTANT VAN TWAELFF JAREN midts ende door d'expiratie vant selve uestandt alsnu metter daet wederomme compt te reviseren, ende dienvolgens noodich is, dat van onsentwegen door eenige gequalificeerde personen ofte persoon de possessie worde

wederomme aenveert, alsoo wij daertoe selffs nyet en cunnen vaceeren, ende ons betrouwende op de ervarenheyte ende cloeckheyte van Jonckheer Goswin van Stralen, drossaerd deser stede, ende landen van Berghen opten Zoom..”

Het stuk laat aan duidelijkheid niets te wenschen over. Maurits zegt,

- dat het markiezaat hem in 1585 is gegeven,
- dat het hem gedurende het bestand ontnomen is,
- dat het bestand is afgeloopen en dat het dus weder in zijn bezit komt. dat het noodig is dat iemand het in bezit komt nemen.
- dat hij zelf geen tijd heeft, en dat hij het daarom opdraagt aan den drossaard van Stralen.

Deze zal alle ambtenaren en ook het stadsbestuur ontslaan van de eed, indertijd aan den vorigen markies gedaan. Zij zullen daarop de gebruikelijke eed van trouw zweren aan Maurits als Markies van Bergen.

Van Stralen krijgt tevens vergunning om zoo noodig eenigen te ontslaan en anderen in hun plaats te stellen. De markies legt zich reeds bij voorbaat bij deze maatregelen neer.

Niet lang heeft van Stralen deze functie meer vervuld. Hij werd benoemd tot president van de hooge krijgsraad en stierf vrij spoedig daarop. Op 28 December 1621 werd in plaats van van Stralen tot drossaard benoemd Jonckheer Willem van der Rydt, heer van Bruchem, ritmeester van een compagnie curassiers, te Bergen op Zoom in garnizoen liggende.

De laatste dagen vóór het beleg

De plannen van Spinola waren voor de bewoners van Bergen geen geheim gebleven. men was niet alleen bang voor een beleg maar ook voor een verrassing. Het is niet onaardig de eenvoudige middelen te zien die men tegen zulk een verrassing gebruikte.

Het werd aan de schippers verboden, bij nacht de haven binnen te varen. De haven werd met een boom afgesloten en er werd van stadswege een boomsluiters aangesteld.

Als voerlieden met hun wagens de stad binnenreden, dan mochten ze niet na het binnenrijden in de straat, die achter de poort lag halt houden. Ze moesten zonder ophouden doorrijden en mochten alleen parkeeren op de Vischmarkt, op de Korenmarkt, op de Nieuwmarkt en op het plein voor de waag.

Er werd hard aan de vestingwerken gearbeid. Steeds meer werd de oude vesting gemoderniseerd. Steeds werden meer hoornwerken en ravelijnen aangebracht, en voortdurend hoorde men de klachten, dat al die werken veel te veel troepen eischten. Hoewel Bergen op dat moment meer troepen had dan vroeger, achtte men het aantal toch ontoereikend om de vele voorgelegen werken te bezetten.

De fortificatiewerken stonden onder toezicht van David van Orleans, een bekend vestingbouwkundige uit die dagen. Hij kwam van tijd tot tijd te Bergen om de voortgang te inspecteeren, daarop ging hij weer naar Den Haag. Het stadsbestuur hield hem op allerlei wijzen te vriend, ten einde zijn voorspraak te verwerven, voor het terugbetalen der voorgeschoten penningen. Men ontzag zich niet, David van Orleans herhaaldelijk geldsommen te geven, om zijn steun te koopen.

De toestand van de soldaten was vermoedelijk vrij droevig. Het aantal deserteurs was zeer groot. Redenen waarom aan de schippers op

zware straffen werd verboden, soldaten te vervoeren, die niet van behoorlijk geteekende paspoorten waren voorzien.

Het is te begrijpen, dat de bevolking van Bergen, bij wie de herinnering aan de zalige vredesjaren nog zoo nabij in het geheugen lagen, de naaste toekomst met angst tegemoet zagen. Vooral ook omdat de Prins met het leger aan de Rijn lag en steeds meer troepen aan de vesting onttrokken werden.

Juist in die dagen kreeg de gouverneur Ryhoven order, van de 12 compagniën voetknechten 7 naar het leger te zenden. Op 13 Juli werden ze aan het hoofd ingescheept, omdat de haven was afgedamd om uitgediept te worden.

De totale sterkte was toen 4 vanen ruiters, en 5 vendels voetvolk. waarvan 2 op de schansen.

Tot overmaat van ramp voor de ingezetenen bepaalde de gouverneur, dat de bezetting te gering was en dat daarom de vier burgercompagniën mede de wachtdienst moesten verrichten, waarop over die compagniën monsteringen werden gehouden.

Uit de stadspapieren blijkt, dat het dikwijls een janboel was, wanneer de burgers in de straten van de stad waren opgesteld, om geïnspecteerd te worden. Dan liepen zij dikwijls uit het gelid weg om in de kroeg te drinken, of wel er werd hun uit de huizen drank gebracht. Telkens moesten publicaties worden uitgegeven om dit wel expresselijk te verbieden.

Bovendien bleek het dat velen met oude onbruikbare prullen kwamen in plaats van met een goed musket. Ook daarom werd aan de commandanten dier burgervendels opgedragen, zorg te dragen, dat de mannen met behoorlijke wapens op de inspectie verschenen.

Op 14 Juli werd de bezetting versterkt met de compagnie van den kapitein Meolis. Doch op dien dag kreeg de gouverneur Ryhoven

opdracht om zich met zijn vier ruitervanen naar Breda te begeven en vereenigd met de aldaar aangewezen troepen te marcheeren naar het leger van Prins Maurits aan de Rijn.

Het stadsbestuur smeekte den gouverneur, met zijn ruiters te blijven, maar hij waagde het niet van de gegeven bevelen af te wijken. Op de vroege morgen van Zaterdag 16 Juli draaiden de zware deuren van de Wouwpoort op haar hengsels en onder het schetteren der trompetten reed Rijkhoven met de geheele ruitery de poort uit, angstig nagezien door de burgerij. Wel was het garnizoen versterkt met de compagnie van Meolis, maar deze was onttrokken aan het garnizoen Steenberg, waar alleen de compagnie Borwater was overgebleven, zoodat men in de rug ook maar erg matig gedekt was tegen een vijandelijke omtrekking.

Toen de laatste burgers, die de troep de wallen hadden zien afmarcheeren tot hun arbeid terugkeerden, somber gestemd door het vertrek der soldeniers, werd plotseling hun aandacht getrokken door een ruiter, die in galop de poort binnenreed.

Toen hij vernam, dat de ruitery de stad verlaten had, bedacht hij zich geen oogenblik, hij reed door naar de markt, waar hij zijn paard overgaf aan de toegeschoten omstanders. Hij snelde de trappen van het stadhuis op, drong in de vergaderzaal door en meldde aan de verzamelde vroedschap, dat hij den vijand had ontdekt, die in volle opmarsch was en reeds tot Ballaer was genaderd.

Sprakeloos hoorde de magistraat hem aan. Maar onze ruiter, Hans van Rumpst, die vermoedelijk wegens zijn slimheid de bijnaam van “het Dasken” had, ter onderscheiding van zijn naamgenoot die eveneens in het vendel van den ritmeester van der Wel diende, was dadelijk bereid weder te paard te stijgen. De magistraat smeekte hem zoo spoedig

mogelijk het bericht aan den gouverneur Ryhoven over te brengen en hem dringend te verzoeken, naar de bedreigde stad terug te keeren. Eenige oogenblikken later zat Dasken weder in den zadel, en voort ging het, de poort uit en langs den Wouwschen weg de ruitervanen achterna.

In de nabijheid van Roosendaal haalde hij den gouverneur in en bracht hem de belangrijke tijding over. Ryhoven aarzelde een oogenblik, hij beraadslaagde met de drie andere ritmeesters, maar allen waren het erover eens, dat hij niet mocht afwijken van de gegeven bevelen. Men reed dus verder, de vesting in de steek latend.

Te Sprundel ontmoette hij een deel van de ruiters van Breda, die zich eveneens in het leger van den Prins moesten melden. Aan het hoofd reed een karos waarin zich Justinus van Nassau bevond, de onwettige zoon van Willem I, de halfbroeder dus van Maurits. Deze Justinus, die als gelijke van de andere leden van het geslacht werd behandeld en gouverneur van Breda en vlootvoogd van Zeeland was, vergunde hem naar Bergen terug te keeren. Hij beloofde hem, Prins Maurits nauwkeurig over het gebeurde in te lichten. Roelant van Osch, de luitenant in de ruitervaan van Ryhoven, werd met enkele mannen in snel tempo vooruit gezonden om de goede tijding over te brengen en nog voordat de poortklok luidde, waren de ruiters weder veilig in hun garnizoen teruggekeerd.

Er werd die avond een vergadering gehouden waarin zoowel de hoogere officieren als de magistraatsleden zitting namen. Men besloot den secretaris Basyn de volgende morgen naar Zeeland te zenden om hulp te vragen. Basyn trof het niet, want nauwelijks was hij Zondagmorgen onderweg of er stak een storm op, die hem dwong bij Stryenham op Tholen te landen. De schipper waagde het niet verder te varen. Na veel zoeken vond Basyn een andere schipper. Opnieuw voer

hij uit, maar nauwelijks op de Schelde gekomen was de storm zoozeer toegenomen, dat hij weder moest landen en tot Maandagmorgen wachten.

Op die zelfde Zondag was de wethouder de Rouck naar Holland gezonden, waar hij hetzelfde verzoek overbracht. De Staten hadden reeds langs andere weg bericht van de nadering van Spinola gekregen. Zij hadden den Prins reeds opgedragen troepen te zenden, ook tot Zeeland hadden zij het verzoek gericht en evenals bij het beleg van 1588 stroomden nu van alle zijden de troepen samen.

Ryhoven, begrijpend dat er slechts enkele uren meer aan het eigenlijke beleg voorafgingen, gaf aan de inwoners vergunning alles binnen te halen wat van hun gading was. Met karren en paarden trok men erop uit, telkens met ladingen half rijpe oogst terugkomend.

De Spanjaarden marcheerden onderwijl over Wouw naar Steenberg, hun linkerflank door ruitery dekkend. Een patrouille van den ritmeester Bruchem, staande onder den korporaal Hans Musquetier, viel de vijandelijke ruitery aan en bracht een vijftal vijandelijke soldaten, Walen en Bourgondiërs binnen de stad. Van deze mannen kreeg men veel inlichtingen omtrent de plannen des vijands en na afloop van het beleg werd door de magistraat aan Hans Musquetier een getuigschrift uitgereikt voor zijn moedig en beleidvol gedrag.

De troepen van Spinola waren onderwijl doorgemarcheerd en voor Steenberg gekomen, dat slechts bezet was door één vendel van den kapitein Borwater, die geen kanonnen tot zijn beschikking had. Toen de vijand het geschutsvuur op Steenberg opende, was Borwater verplicht te capituleeren. Men vergunde hem met slaande trommels, vliegende vaandels en brandende lonten weg te trekken en zich bij het garnizoen Breda te voegen. Steenberg werd bezet door den

Bourgondischen kapitein de Blancherval met drie compagniën voetvolk.

De tocht naar Steenberg was slechts een ondergeschikte onderneming geweest. De hoofdmacht der Spaansche troepen lag nog bij Calmpthout, onder bevel van den maestro del campo Paulo Baglioni. Deze troep, zes à zeven duizend man sterk marcheerde over Huybergen in de richting van Bergen op Zoom, waar op de hooge terreinen van de Raayberg het kamp werd opgeslagen, dat dadelijk met de noodige loopgraven en schansen werd beschermd.

De toestand van de zwak bezette stad was zeer précair. De kapiteins Pluchard, Lasalle en Laureyssen en de vaandrig Cornelis Snouck hadden met 200 man burgers het groote hoornwerk buiten de Boschpoort bezet. Zeer terecht stelden de burgers zich onder het bevel van deze beproefde beroepssoldaten.

Kapitein Ames betrok het ravelijn op de stadswal, achter dit hoornwerk gelegen. Het was een reduit, een laatste post, waaruit men de bezetting van het hoornwerk kon steunen, als deze werd aangevallen. Hij werd versterkt met 50 man van de burgerij.

Een korporaal met 20 man werd gezonden naar de redoute aan de noordzijde van de haven. 20 Man werden opgesteld op het ons zoo bekende bolwerk Beckaf, waarvan 12 man de Waterpoort bezetten. Kapitein Walter Bruce bezette met 150 man de Noordschans, terwijl de zoo belangrijke Zuidschans, aan het einde van de haven zeer sterk met troepen belegd werd. Blijkbaar had men dit Zuidfront als het meest gevaarlijke beschouwd, hetgeen met onze vorige uitleg overeenstemt. De rest van de kleine bezetting lag midden in de stad in reserve, klaar om daarheen gezonden te worden, waar het gevaar mocht dreigen.

Elke ruitervaan had een esquade opgezaald op de alarmplaats gereed staan. De rest van de rultelij moest van des nachts 12 uur af gezaald klaar staan om gewapend in te grijpen.

Het voetvolk dat niet op wacht was, moest des avonds te 11 uur gewapend verzameld zijn vóór het kwartier van den vaandrig.

Bergen belegerd

Men spreekt altijd van het beleg van Spinola in 1622. In werkelijkheid was Spinola bij het begin van het beleg nog niet aanwezig, de stad werd alleen aan de zuidzijde uit de richting van de Raayberg en van Borchvliet bedreigd.

Als ooit Baglioni en Velasco een kans hadden gehad om Bergen te veroveren, dan was het op dit moment geweest, toen zij met zulk een groote overmacht van volk voor het zuidfront van de zwak bezette vesting verschenen. Doch Baglioni had een volle dag verloren laten gaan door de onbelangrijke onderneming tegen Steenberg, daarbij het hoofddoel uit het oog verliezend en deze 24 uren zouden hem noodlottig worden. Het behoeft ons niet te verwonderen, dat de Spanjaarden zoo handelden. Zij stonden onder de bevelen van Spinola, opgevoed in de school van Alva, Maurits en Frederik Hendrik. De geheele oorlog werd rustig en methodisch gevoerd. Men waagde zich niet aan dulle ondernemingen, maar liet dan ook menigmaal de kans voorbijgaan snel een goede slag te slaan. Deze schoolsche wijze van strijden heeft ten gevolge dat men den lezer slechts zelden een meeslepend verhaal van de krijgsverrichtingen kan geven.

De oorlog werd echter niet gevoerd om het nageslacht spannende lectuur te bezorgen. Nederland kan met groote voldoening terugzien op de resultaten, die Maurits met zijn bedachtzame wijze van strijden bereikte.

Wij keeren tot de twee Bergsche afgezanten terug. De secretaris Basyn was na zijn zwerftochten op de Zeeuwsche stroomen Maandagavond zeer laat in Middelburg aangekomen. Tot het invallen van de duisternis hadden de gecommitteerden vergaderd, doch ten slotte waren zij uiteengegaan. Basyn vond dus een ledige vergaderzaal, maar in een

ommezien waren de heeren bijeen. Als het erop aan kwam, dan konden zij zeer snel besluiten nemen, en dadelijk werd gelast, dat acht compagniën uit Vlaanderen en Zeeland naar Bergen zouden worden gezonden. Nog dezelfde nacht werden de bevelen uitgezonden.

Velen in Bergen was de schrik om het hart geslagen. Een groot aantal gezinnen vluchtte naar Holland of naar Zeeland. Zij die hun bedrijf niet in de steek konden laten, zonden vrouw en kinderen naar veiliger oorden. Dit alles kon, daar de haven en de vaart op de Schelde open bleven.

Prins Maurits ontving de slechte tijding en liet onmiddellijk alarm blazen. Onderwijl gaf hij last enkele schepen gereed te leggen. Terwijl de troepen op het alarm samenstroombden gaf hij aan acht commandanten last, zich met hun compagniën naar onbekende bestemming in te schepen.

Op die wijze voorkwam hij, dat de vijand door overloopers zou te weten komen dat de sterkte van zijn leger zoo verminderd was. Alleen aan Famars, die het bevel over de acht compagniën kreeg deelde hij mede, dat de troepen voor Bergen bestemd waren. Op 19 Juli kwam een deel van de compagnie van Nicolai uit Goes aan, des middags kwam Basyn uit Middelburg terug, hij bracht twee compagniën uit Veere mede.

Natuurlijk vroeg de gouverneur Ryhoven zich af, wat daar achter de Raayberg in het Spaansche kamp geschiedde. Een aanval was onmogelijk met het handjevol volk, dat hij bezat en daarom gebruikte hij het beproefde middel, dat ook in onze dagen nog gebezigd wordt, namelijk het snel gevangen nemen van eenige vijanden die dadelijk aan een verhoor werden onderworpen.

Het hoornwerk buiten de Boschoort, hetwelk lag op de plaats van het tegenwoordige Plein 13 had een gracht, maar daar 't terrein daar hoog

was, bleef de gracht steeds droog. In deze gracht werden ongezien voor den vijand dertig ruiters gereed gezet onder bevel van Adrien de Millet, Seigneur de Preaux, kornet bij ritmeester Dumetz. Hij vormde met zijn mannen de voorhoede, daarachter volgde Hendrik van Osch, luitenant van ritmeester Bruchem eveneens met 30 ruiters, terwijl de achterhoede gevormd werd door 15 musketiers, dus voetvolk.

De methode was eenvoudig. De voorhoede ging volle galop voorwaarts, stuitte op de voorste vijandelijke troepen, greep eenige gevangenen en keerde daarmede zoo snel mogelijk terug. Werd men achtervolgd door den vijand, dan werd men opgenomen door de hoofdmacht, die de eerste schok kon opvangen. Werden alle ruiters teruggedreven, dan trokken zij terug op de musketiers, die achter heggen verscholen of op de stadswallen klaar lagen om te vuren. Zij trokken dan terug gesteund door het vuur van de musketiers. Dit leidde soms tot een schermutseling, maar intusschen waren de gevangenen al lang binnen de vesting gebracht.

Diezelfde dag kwamen nog acht compagniën binnen terwijl de vijand aan de noordzijde van de stad op de Hooge Noordgeest en Rijsselberg een tweede kamp betrok. Dit laatste kamp kwam onder de bevelen van Spinola te staan, die intusschen aangekomen was en daar zelf zijn kwartier betrok.

Dadelijk plaatste de vijand een stuk geschut aan de Noordgeest, met de bedoeling de vrije uitvaart uit de haven te beletten.

Binnen twee dagen was de sterkte van de bezetting opgevoerd tot 49 compagniën, die in het kleine stadje en voor het verrichten van wachtdienst in de buitenwerken ondergebracht werden. Het rusten geschiedde namelijk slechts binnen de stad, in de buitenwerken was geen logiesruimte aanwezig.

Dadelijk wisten de burgers te bewerken, dat zij gezien de sterkte van de bezetting weder van de wachtdienst werden vrijgesteld. Het feit dat de gouverneur het verzoek van de vier burgervendels dadelijk toestond geeft geen hoog denkbeeld van de gevechtswaarde van deze mannen en van de prijs, die men op hun aandeel stelde.

Daar de vijand zich in twee geheel afzonderlijke kampen had gelegerd, besloot men ook de verdediging in twee gedeelten te splitsen. Het noordelijke deel liep van de haven tot de Wouwpoort, het zuidelijke deel van de Wouwpoort langs Kijk in de Pot tot aan de haven. Daar de troepen ook in twee deelen werden gespitst, besloot de krijgsraad, dat de twee onderbevelhebbers zouden loten. Dit geschiedde waarop Famars met de Fransche en Waalsche troepen het Noordfront bezette, terwijl Kolonel Henderson met de Engelschen en Schotten het zuidfront nam. Aan beide fronten werd een klein contingent Nederlandsche troepen toegevoegd, terwijl Ryhoven het bevel over beide fronten op zich nam.

Dank zij de goede leiding van Ryhoven en van Famars en Henderson is de samenwerking tusschen Franschen, Walen, Schotten, Engelschen, Zwitsers en Nederlanders voorbeeldig geweest, zoodat dit beleg een gunstige tegenstelling vormt met de belegeringen van 1588 en van 1747.

Op 22 Juli heeft Ryhoven een uitval in groote stijl gehouden, waaraan de geheele ruitery en duizend voetknechten deelnamen. Wanneer we de verhalen, die daarvan door de bezetting gedaan werden ontdoen van eenige begrijpelijke verfraaiingen, dan blijkt dat de colonne, die in het zuiden uitviel zich in twee deelen splitste. Het rechter gedeelte koos het hooge terrein, dus dat waar tegenwoordig de watertoren staat, maar stuitte op loopgraven, die zoo krachtig bezet waren, dat men geen pas verder kwam. Het linker gedeelte marcheerde door het

lage terrein, dat thans ligt tusschen Balsche baan en Wouwsche weg. Nu was het gedeelte ten noorden van de Wouwsche weg ¹⁸⁾ door den verdediger onder water gezet. Dit was heel gemakkelijk; immers als we de tegenwoordige kaart bekijken, dan zien we, dat ten zuiden van de stad hoogten liggen, en ook ten noorden, maar dat het terrein ten oosten, (langs de tegenwoordige Zoom en spoorstoot) zeer laag is. Men had de afwatering van de Zoom afgesloten en het water was dus voortdurend gestegen en had het land dras gezet.

Nu was er tusschen het hooge zuidfront en deze inundatie slechts een smalle strook, die door de vijandelijke ruitery was afgesloten.

Blijkbaar stootte de linker uitvalscolonne op dezer ruitery, die daarop niet bedacht was en terugweek. Toen kwam bij de ruitery van de bezetting de echte ruitergeest boven. Zij vervolgden deze vijandelijke ruiters tot op de heide. (Vermoedelijk het hogere terrein tegenwoordig als zandgraverij der spoorwegen bekend. ¹⁹⁾

Het werd een schermutseling, maar de bezetting moest erop bedacht zijn, dat de aanvaller gemakkelijk achter haar rug dat kleine strookje kon bezetten, waar door men was uitgevallen. Gelukte het den aanvaller, dit gat dicht te kurken, dan was een groot deel van de bezetting voor altijd van de stad afgesloten geweest en had men zich moeten overgeven, het was dus wel een zeer onverwacht plan.

De eigen ruitery trof het dat de vijand niet zoo spoedig op deze gedachte kwam en dat men dus weder binnen de wallen kon terugtrekken. Als men de balans opmaakt, dan heeft deze poging niets opgeleverd, er werden enkele gevangenen gemaakt. Het waren ruiters, die zwaar gewond van het slagveld waren opgeraapt en die men

¹⁸⁾ Dit gebied heet thans nog De Lage Meren.

¹⁹⁾ De Zanderijen, vóór de af- en uitgraving een deel van het duingebied dat nu 'de Heide' heet.

meesleepte, hopen daardoor later een behoorlijk losgeld te bemachtigen, zooals het geval was met Charles Bernard, Seigneur de Bellecourt, kornet van den Baron de Beaume. Vermoedelijk heeft de zwaar gekwetste man deze tocht niet lang overleefd en heeft zijn gevangenneming dus weinig geldelijk voordeel opgeleverd.

Reeds meerdere malen wezen wij erop, dat de staten der provinciën er eigen troepen op na hielden. Dit waren voor een groot deel Nederlanders, doch men hield hen meestal binnen de eigen provincie. Voor verdere ondernemingen had men dus troepen noodig van de generaliteit, voor een groot deel vreemdelingen, die in Nederlandschen dienst waren.

Alleen als voorbeeld daarvan zij het ons vergund eens de namen op te noemen van de hooge officieren, die dagelijks op het stadhuis bijeenkwamen om krijgsraad te houden. Daar was in de eerste plaats de gouverneur,

Francois de la Kethulle, Heer van Ryhoven, een Zuid Nederlander;

Sir Robert Henderson, Commandant van een regiment Schotten;

Guillaume de Levin, diet Famars, kolonel van een regiment Walen;

Sir Charles Morgan, Commandant van een regiment Engelschen;

Adolph Philips de Hornes, baron van Lookeren, Commandant van een regiment Hollanders;

Lambert van der Wel, Commandant van een regiment ruiters;

Pierre du Four en Willem van der Rydt, eveneens commandant van een regiment ruiters;

Allan Coutts, luitenant kolonel van een regiment Schotten;

Captain John Coock, commandant van een regiment Engelschen;

Jacques de Chantraine, luitenant kolonel van een regiment Nederlanders;

Pierre Baldy, diet La Case, commandant van de Fransche troepen;

Walter Bruce, en verder Gile la Fosse, David Balfour, William Curtenay, Captain Gibson, en meerdere anderen.

Slechts bij uitzondering treft men onder al deze mannen een Hollandsch klinkende naam aan.

Uit de voorgaande stukken hebben wij gezien, hoe dikwijls door de vreemde aanvoerders verraad werd gepleegd. Het is dan ook geen wonder, dat men op deze mannen een nauwkeurig toezicht wilde houden. Maar hoe moest men dat doen?

Men zond uit de hoogste staatscolleges, dus uit de Raad van State en uit de Staten Generaal zoogenaamde “gecommitteerden te velde”. Dit waren dus burgers, maar die in het leger en in de belegerde vesting het hoogste gezag vertegenwoordigden. Men zag zelfs het in onze oogen zonderlinge verschijnsel, dat deze burgers in de krijgsraden presideerden. Het pleit voor de bekwaamheid van deze mannen, dat zij meermalen de krijgsverrichtingen op voorbeeldige wijze hebben geleid.

Velen van deze mannen hebben in Bergen in die dagen de krijgsraad gepresideerd, oa. Nicolaas van der Meeren, burgemeester van Haarlem, Rutger Huyge, burgemeester van Arnhem, Clemens van Baersdorp, Gerard van Teylingen, Adriaen Manmaker, Jacob van Campen, het zijn alle in tegenstelling met de vorige rasechte Hollandsche namen.

Wij zouden een aaneengesloten verhaal kunnen geven van alles wat er bij de belegering geschied is. Van de uitvallen en van de nachtelijke ondernemingen, van de aanvoer van nieuwe troepen en van aanvallen des vijands, van de toevoer van oorlogsvoorraden en levensmiddelen, van de gesneuvelde aanvoerders en zoo veel andere zaken, die bij elke

belegering ter sprake komen. Ons bestek laat dit niet toe, het zou voor den lezer bovendien hoogst onbelangrijk en vervelend zijn en voor den militair nutteloos, omdat aanval en verdediging in die dagen op zoo geheel andere wijze dan thans geschiedden.

Wij zullen daarom slechts een hoogst eenvoudige samenvatting geven. Er is eigenlijk op twee plaatsen gevochten. Als wij de zeer misteekende schetsen uit die dagen nauwkeurig vergelijken met de tegenwoordige stafkaarten, dan zien we, dat het eene punt in het noorden lag. Men had de vestingwerken daar zeer uitgebreid. Ter toelichting diene het volgende. Als men de Halstersche weg op gaat, dan heeft men aan de linkerhand de polder. Deze lag onder water. De verdediger had daar aan de grens van het water de Krabbeschans gelegd. Van dit punt liepen de hoornwerken door over Noordgeest en Rysselberg, over de Zandstraat, tot ze eindigden aan de inundatiën nabij de Zoom en tegenwoordige Spoorsloot.

De vijand had van zijn noorderkwartier uit naderingsloopgraven aangelegd en was het dichtst genaderd tot de plaats aan weerszijden van de tegenwoordige Halstersche weg. Op die plaats lag men ten slotte zoo dicht bij elkaar, dat men staande in de eigen loopgraaf, met schippershaken de schanskorven kon wegtrekken die de vijandelijke loopgraaf bekroonden. Op die plaats werd nacht en dag gestreden, daar vielen de dooden bij honderden. Daar groef men mijngangen tot men onder de vijandelijke werken kwam. Daar liet men den vijand in de lucht springen. Dikwijls lokte men hem tot een uitval uit, waarbij hij boven het ondermijnde gedeelte kwam.

Aan de zuidzijde concentreerde de geheele strijd zich om het groote hoornwerk, dat buiten de Boschpoort was gemaakt. Zooals wij reeds schreven, lag dit hoornwerk precies op het tegenwoordige Plein XIII. Het terrein vóór dit hoornwerk liep vrij sterk omhoog, zoodat de vijand

op dit hoge gedeelte staande (aan de overzijde van de tegenwoordige spoorbaan) den verdediger binnen in het hoornwerk kon beschieten. Vandaar dat men besloot, vóór dit hoornwerk nog een klein ravelijn te leggen, dat dus boven op de hoogte lag, vermoedelijk vlak bij 't tegenwoordige woonwagenkamp ²⁰⁾ aan het begin van de Balsche baan.

Ook vóór en in dit kleine ravelijn zijn aanvallers en verdedigers bij honderden gesneuveld. Spottend zeiden de mannen van de bezetting wel eens, dat de vijand nauwelijks voldoende grond had veroverd, om zijn gevallen te begraven.

De soldaten van Spinola hadden het blijkbaar zeer slecht. Er verschenen in de vroege morgen soms tachtig en meer Spaansche deserteurs per dag voor de Bergsche vestingwerken. Ze werden dadelijk door de krijgsraad aan een verhoor onderworpen, en daar het gevaarlijk was, zooveel vijanden in de belegerde stad te hebben, werden zij met schepen vol tegelijk naar Holland gezonden. In het geheel heeft men ongeveer 2500 deserteurs op deze wijze moeten afvoeren.

Het aantal zieken en gewonden in de stad nam zoo toe, dat het onmogelijk was allen in het gasthuis op te nemen. Als een zieke of gekwetste volgens het oordeel van dokter Aleman gedurende lange tijd geen dienst zou kunnen doen, werd hij vervoerd naar Holland of Zeeland.

Na eenige tijd had de vijand langs de oostzijde van de stad een rij van schansen gelegd, door een loopgraaf verbonden. Deze dienden om het

²⁰⁾ Thv (nu) Balsebaan 131 en verder; de Balsche baan liep destijds veel verder door; als zandbaan tot zelfs Klavervelden, vandaar dat gesproken wordt over 'het begin van de Balsche baan.

noorder en zuiderkwartier te verbinden en om de stad aan de oostkant geheel af te sluiten.

Daar de belegeraar zeer dicht tot de stad genaderd was, was er eigenlijk geen taak meer weggelegd voor de ruitery en daarom besloot de krijgsraad de ruitery weg te zenden en te verzoeken de ruiters door voetvolk te vervangen.

Op 1 Augustus probeerden de ruiters nog een laatste uitval in de richting van Borchvliet. Het gebeurde weder op de oude systematische wijze. John Davis, de luitenant van Kapitein Appelgate stelde zich met zijn musketiers op de vestingwal op. Er werden 120 ruiters bestemd voor deze uitval. De voorhoede stond onder bevel van den kornet Gerard Boggen uit de vaan van ritmeester van der Wel, de hoofdmacht onder Simon van Haren, luitenant in de vaan van Ryhoven. De hoofdmacht ging slechts zoover vooruit, dat ze nog door de musketiers op de wal kon ondersteund worden. De voorhoede ging niet verder voorwaarts dan het vuur van de hoofdmacht reikte. Op deze manier kon de voorhoede, langs de waterkant rijdende, juist de voorste posten bij Borchvliet bereiken. Snel werden eenige Spanjaarden gegrepen, die echter meer last dan voordeel opbrachten. Het verhoor van deze mannen bracht niets nieuws en de ruitery had op geen betere wijze kunnen aantoonen, dat er in dit stadium van de belegering voor haar geen taak meer was weggelegd. Men moet er niet gering over denken, hoeveel hoofdbreken het kostte in dit gevaar met troepen belegde stadje nog 400 werkloze ruiters met hun paarden onder dak te brengen, en hoeveel scheepsladingen er noodig zijn om voor deze paarden steeds tijdig hooi en haver aan te voeren. Het was 16 Augustus in de avond, het ravelijn dat buiten het groote hoornwerk van de Boschpoort was opgericht was gereed. Zooals we gezien hebben, lag het ter plaatse van 't tegenwoordige

woonwagenkamp ²¹⁾ aan het begin van de Balsche baan. De lezer, die de moeite doet, daarheen te gaan, zal zien dat de plaats zeer goed gekozen was. Tusschen deze schans en de Wouwsche weg lag een laagvlakte, die uit de schans zeer goed ingezien en bewaakt kon worden. Alleen aan de andere zijde lagen nog de uitloopers van het Bergsche bosch, dat nog niet geheel gekapt was. De kolonel Henderson, die in het zuidfront het bevel voerde, had dit ravelijn laten bezetten met veertig man. Het hoornwerk, dat op het tegenwoordige Plein XIII lag, was behalve van een volledige bezetting voorzien van twee stukken geschut, zoogenaamde bronzen draken. Bij de vuurmonden lagen de “blecke doosen ende druiven” opgestapeld. Ter toelichting diene, dat men uit die vuurmonden een kogel kon schieten, die vrij ver droeg, maar men kon ook de vuurmond laden met een blikken bus gevuld met kleine kogels, ter grootte van knikkers. Soms gebruikte men in plaats van een blikken doos een net, waarin die kogels verpakt waren. Deze netten droegen de bijnaam van druiven. Wanneer het schot afging, dan sloeg de blikken doos of het net stuk en de kogels vlogen uit het kanon als de hagel uit een tegenwoordig jachtgeweer.

Natuurlijk droegen deze kogels lang zoo ver niet als de kanonskogel. In mijn jonge jaren heb ik nog geschoten met dergelijke gladde vuurmonden en met deze blikken doozen, die toen kartetsen heetten. De uiterste dracht was toen 450 meter.

De bezetting van het hoornwerk moest dag en nacht gereed staan om de mannen van het voorgelegen ravelijn te steunen. Het was elf uur in de avond. De vijand gebruikte blijkbaar het slaan van St.Geertruydstoren als het signaal voor de aanval.

²¹ Zie ook de voetnoot 20

Plotseling sloegen de Spanjaarden alarm en met groote overmacht werd het ravelijn aangevallen.

De bezetting hield zich doodstil en lag met de brandende lont in de hand achter de borstwering gereed. Maar ook de kanonniers in het hoornwerk lagen op hun post en nauwelijks hoorde men door het schieten, dat de vijand het ravelijn aanviel, of de twee bronzen draken werden geladen en telkens zoo snel afgevuurd, als dit met dit oude geschut mogelijk was. Een oogenblik stokte de aanval, maar opgejaagd door hun officieren vielen de Spaansche musketiers en piekeniers opnieuw op de bezetting van het ravelijn aan. Van alle zijden kwamen zij met overmacht opdagen. Hun sterkte was zoo groot, dat het ravelijn door de verdedigers ontruimd werd. Zij trokken terug in het groote hoornwerk. Maar reeds waren de reserves opgerukt, zij stormden voorwaarts, namen het ravelijn opnieuw in bezit en joegen de Spanjaarden in het bosch terug.

Na een half uur kwam de vijand met versche troepen terug. Hij hernieuwde de aanval, maar toen waren de kanonniers op de stadswallen ook gealarmeerd en op hun posten. Van de Wouwpoot tot de Boschpoot werd het flankerende geschutvuur afgegeven om het ravelijn te steunen. De kanonniers hadden succes, ten tweeden male trok de vijand terug.

Weder een half uur later werd een derde aanval ontketend. Kolonel Henderson nam zelf het bevel van de strijd op zich. Met het zwaard in de vuist stond hij pal tot een kogel hem het dijbeen geheel verbrijzelde. Zwaar uit zijn wonden bloedende viel hij neder, hij werd stervende weggedragen doch de strijd ging onverminderd verder. De verdediger, ziende dat hij het ten slotte niet zou kunnen volhouden, groef halverwege het ravelijn een retranchement, zijnde een dwars loopende borstwering, waarachter hij opnieuw stelling nam.

De vijand, in het voorste stukje van de schans dat hij met zooveel moeite veroverd had werd onder een overstelpend vuur genomen. Hij trok iets terug en nestelde zich aan de buitenzijde van de borstwering in de droge gracht, veilig voor de kogels, die over zijn hoofd vlogen. In het verlaten stukje van de schans lagen de lijken van vrienden en vijanden bijeen. Zij behoefden geen dekking meer, hun laatste strijd was gestreden. Toen de zon opging eindigde dit gevecht, dat aan geen van beide partijen eenig voordeel had opgeleverd. In het kleine stukje niemandsland lagen de lijken van veertig vijanden en van even veel eigen mannen. Geen van beide partijen gaf toe, beiden groeven zich in, ze lagen zoo dicht tegenover elkaar, dat ze elkaar met de piek konden bereiken. Vele gevechten zijn nog gestreden om dit zoo kleine stukje grond. Het bloed van honderden heeft gevloeid in en om dat kleine ravelijn aan het begin van de Balsche baan.

Drie dagen later vroeg de vijand vergunning om zijn dooden weg te halen. De gouverneur Ryhoven stemde erin toe. De Spanjaarden maakten van deze kleine wapenstilstand gebruik om overal over de borstweringen van de loopgraven te gluren en de stellingen van den verdediger te verkennen. Op andere plaatsen begonnen zij, niet gehinderd door het vuur van de verdedigers, hun borstweringen op te hoogen.

Dit was de bezetting te kras en zonder verdere waarschuwing werd het vuur geopend op ieder, die het nog waagde, het hoofd boven de borstwering uit te steken. De vijand beantwoordde het vuur en de enkele mannen, die met hun karren bezig waren, de lijken op te laden, kozen het hazenpad. Een paar ondernemende kerels van de bezetting slopen naar buiten, sneden de strengen van de paarden door en terwijl de vijand uit alle macht, zonder te raken, op hen vuurde, brachten zij de paarden binnen de vesting. De karren met de lijken bleven tot aan

het einde van het beleg op de smalle strook gronds tusschen beide partijen staan.

Op 20 Augustus kwam kapitein Waltorffer met een compagnie van 200 Zwitsers binnen de stad. Hij trof het niet, want zijn mannen werden dadelijk gebezigd om het ravelijn met 80 man te bezetten. De overigen bezetten het hoornwerk. Die zelfde nacht deed de vijand een hernieuwde aanval, eveneens zonder blijvend resultaat en toen op 21 Augustus de zon opging lagen opnieuw de lijken over het veld verspreid.

Maar ook de verdediger had die nacht zware verliezen geleden, waaronder de Engelsche kapiteins Sir Michael Everard, Loveless en Caddel zwaar gewond. Deze drie mannen stierven zeer spoedig aan hun wonden.

Het is geen wonder, dat zooveel mannen aan hun wonden stierven. Men had de gewoonte allerlei oud en dikwijls vuil linnen tot kleine stukjes te pluizen, zoogenaamd "Pluksel". Dit werd op de wond gelegd om het bloeden te stelpen. Het is te begrijpen, dat hierdoor veel besmetting ontstond en de patient hooge koortsën kreeg. Men beschouwde die wondkoortsën als iets, wat niet te ontgaan was. Er trad "koud vuur" op, deelen van het lichaam gingen in verrotting over. Dan moest de arm of het been worden afgezet, hetgeen geschiedde door den chirurgyn, die meestal tevens de veldscheerder van de soldaten was. Men kende niet de tegenwoordige middelen van pijnlooze behandeling, evenmin als de narcose. De patient was dus bij het volle bewustzijn, als de barbier hem een arm of been afsneed. Om verbloeding te voorkomen werd de wond met een gloeiend ijzer dichtgeschroeid. Het is eveneens te begrijpen, dat het herhaaldelijk voorkwam, dat mannen onder deze behandeling krankzinnig werden.

Als een soldaat in dienst een arm of been had verloren, dan kreeg hij een tegemoetkoming van tien gulden en hij behield verder zijn soldij als soldaat. Men gebruikte hem voor die baantjes die hij nog kon verrichten. Werd het aantal van dergelijke mensen te groot, dan werden de minst bruikbaren weggezonden. De verpleging in de hospitalen kostte 6 stuiver per dag, de kapitein betaalde 4 stuiver voor logies en voeding, het land legde er 2 stuiver bij voor dokter, chirurgyn en medicynen.

Een verminkt soldaat kreeg meestal een vergoeding voor eens, daarop ontsloeg men hem, hij werd verder overgelaten aan de liefdadigheid van zijn medemenschen.

In plaats van Henderson zond Prins Maurits Sir Charles Morgan, die zijn eigen compagnie medebracht en verder de Engelsche troepen van Conway, Clerck, Hyat, Lindsay Schot en Glandes. In het gevolg van Morgan kwam tevens mede de jonge Willem van Nassau. Een natuurlijke zoon van Maurits, die getrouwd was met Anna van der Noot en later in 1627 voor Grol sneuvelde.

Wij zouden een zeer lang verhaal kunnen geven van de vele wapenfeiten, die verder zoowel aan het zuid- als aan het noordfront plaats hadden. Om 't ravelijn ²²⁾ is zeer veel gestreden. Bij een der ondernemingen had de verdediger aan het Zuidfront een mijngang gelegd, die buiten het ravelijn uitkwam, men hoopte den vijand daarboven te lokken en dan de mijn te ontsteken. De list gelukte, de vijand waagde zich op de gevaarlijke plek, de mineur stak de lont in het kruit. Er volgde een zwakke knal, er gebeurde verder niets. De lading was blijkbaar te zwak geweest, of het buskruit nat of van

²² Niet is nader gedeuid welk ravelijn hier bedoeld wordt.

ondeugdelijke samenstelling. Het was in die dagen nog voortdurend probeeren en omtrent de vervaardiging van buskruit hoorde men de meest fantastische theorieën.

Een andere maal had de vijand de borstwering van het ravelijn ondergraven. De wal stortte voor een deel in maar de vijand, ziende dat de verdediger op zijn post was, waagde het niet om aan te vallen. Het kleine stukje niemandsland bleef als te voren open en bloot tusschen beide partijen liggen.

Ook aan het noordfront werd dagelijks gevochten, we zullen een enkel voorbeeld aanhalen.

Het was 27 Augustus, Spinola had 27 compagniën genomen, uitgelezen kerels, Walen en Bourgondiers, te zamen drieduizend voetknechten. In alle stilte waren de mannen naderbij gekropen tot ze plotseling tusschen 7 en 8 tot de aanval overgingen. Ook daar lag een ravelijn dat het doel van de aanval was. Het gelukte Spinola niet de bezetting te verrassen, de mannen waren waakzaam en openden een verwoed musketvuur.

De overmacht was echter te groot en het ravelijn moest ontruimd worden. Maar reeds waren de versterkingen aangerukt, en met deze dubbele sterkte ging thans de verdediger tot de aanval over. Ook Morgan had uit het zuidfront zijn reserve naar het noorden laten oprukken tot steun van de troepen van Famars. Het gelukte de verdedigers, het ravelijn te hernemen, doch de vijand ging niet verder terug dan tot de buitenzijde van de borstwering. Daar “logeerde hij zich” zooals de term in die dagen luidde.

Dit was den verdediger te kras, en men wierp handgranaten en pekkransen over de wal. De zuidenwind dreef de verstikkende rook naar den vijand toe. De soldaten dit ziende droegen nat stroo aan dat

zij aanstaken en naar buiten wierpen. Het was den vijand onmogelijk daar langer te blijven, hij trok terug en toen het licht werd, waagden de verdedigers zich over de borstwering. Wat zij aan lijken vonden werd naakt uitgeschud. Enkele Spaansche kapiteins, die later op den dag gevangen werden genomen verklaarden, dat veel hooggeplaatste officieren bij deze aanval gesneuveld waren.

Dit werd bevestigd door een parlementair, die dezelfde morgen de vergunning vroeg, om onder de lijken te zoeken naar een vermist officier. Dit is zeer goed mogelijk. Veel vreemdelingen, soms jongere zonen van aanzienlijke geslachten, soms ook gewone avonturiers gingen als volontair, dus als gewoon soldaat, in dienst, hopen door hun dapper gedrag de aandacht van hun meerderen op zich te vestigen en op die wijze bevordering te maken. Het was gewoonte, hen bij dergelijke ondernemingen in het voorste gelid te laten strijden. Werden de troepen teruggeslagen, dan sneuvelde dikwijls veel van deze volontairs.

De vijand, door de ervaring geleerd, vroeg geen wapenstilstand aan. Ook hier bleven de lijken tot aan het einde van het beleg liggen.

Na een doorstreden nacht hield de krijgsraad zitting op het stadhuis, de gevangenen werden voorgeleid en verhoord. Zij verklaarden, dat Spinola van plan was, over het verdronken Noordland een aanval op de Noordschans te doen, en dat hij zijn loopgraven reeds zoover had gelegd, als de telkens terugkeerende vloed dit mogelijk maakte.

Blijkbaar maakte de verdediger zich ernstig bezorgd voor eene bestorming, want overal op de wallen werden tegen de avond vuurpannen gereed gezet met houtkrullen en pek, en verder pektonnen. Deze primitieve verlichtingsmiddelen werden ontstoken, zoodra de vijand een stormaanval mocht doen.

Met angst verwachtte de bezetting de komst van de veldheeren Mansfeld en Brunswyk, die met een ontzettingsleger moesten komen om den vijand te dwingen het beleg op te breken. En terwijl zij met steeds grooter ongeduld hun komst tegemoet zagen, werd hun door de Spanjaarden uit de loopgraven toegeschreeuwd, dat ze lang konden wachten, want dat deze beide veldheeren verslagen en uiteengejaagd waren door Don Gonzalas de Cordova.

Wat was er in werkelijkheid gebeurd?

Graaf Ernst van Mansfeld en Vorst Christiaan van Brunswyk hadden met hun legers den koning van Bohemen op zijn tocht naar Frankrijk tot Sedan vergezeld. Terugkeerend volgden zij de Fransche grens, waarbij Mansfeld, die bij Marpont de Sambre overstak, zes dorpen in brand stak, omdat de boeren tegen hem te wapen waren geloopt. Spinola, van de opmarsch dezer legers hoorend, ontbood Cordova uit Duitschland met opdracht, zich in de weg van deze legers te stellen en hen te verslaan.

Mansfeld vond op zijn weg slechts ledige boerderijen en verlaten schuren. Hij had in zes dagen geen stuk brood gezien. Te Fleures gekomen, werd in de avond van 28 Augustus gerust. Mansfeld wilde zijn troepen een lange rust gunnen, maar Brunswyk maande tot spoed aan. In de morgen van 29 Augustus ging men op pad langs een zeer moeilijke weg die op een vlakte uitkwam. Een cavaleriepatrouille, die ter verkenning was vooruitgezonden, meldde dat Cordova met zijn geheele leger in de vlakte in slagorde stond.

Cordova had een goede stelling gekozen, zijn voetvolk lag gedekt achter een heuvelrug, zijn rechter vleugel was door ruiters gedekt. Toch besloot Brunswijk hem aan te vallen en hij deed dit zoo onstuimig, dat hij de vijandelijke voorhoede, uit ruitery bestaande uiteenjoeg. Doch toen kwam de hoofdmacht van Cordova in beweging

en ook deze werd door Brunswijk aangevallen. Hij zelf werd aan de linkerarm gewond, maar zette de strijd door. De aanval stokte, de Spanjaarden stonden op het punt om te wijken. Brunswijk, dit ziende, vroeg Mansfeld hem met 1500 ruiters bij te staan. Hij was er zeker van, den vijand daarmee geheel te kunnen verslaan. De ruiters van Mansfeld hadden echter in tijden geen soldij gezien, zij weigerden te strijden en hadden slechts één wensch, door te glippen door de mazen van het net, dat Cordova gespannen had en trachten Holland ²³⁾ te bereiken.

Mansfeld was daardoor verplicht te retireeren. De slag duurde zeven uren en de troepen, die tien dagen gemarcheerd hadden en alle nachten onder de bloote hemel hadden geslapen, die honger en dorst hadden geleden lieten de slag onbeslist.

Mansfeld trok zoo snel mogelijk op Waveren, waar de nacht werd gerust, doch met den vijand in de rug kwam er van rusten niet veel. De volgende morgen reden de ruiters zoo snel weg, dat het voetvolk niet kon medekomen, de mannen wierpen hun wapens weg om sneller vooruit te komen, het werd een wilde vlucht en de artillerie, die heelemaal niet meekon, viel kort daarop in handen van Cordova. Zoo trok men verder naar Thiemen, Hasselt en Postel, waar de arm van Brunswijk op de gebruikelijke manier werd afgezet. Mansfeld dankte hier de ruiters af, die niet hadden willen vechten. Bovendien ook het voetvolk, dat de oorlog moede was. Al deze mannen werden ontwapend, voor zoover ze nog wapens bezaten, ze werden naar Holland doorgezonden en vandaar per schip naar hun land teruggevoerd. Volgens den geschiedschrijver Aitzema waren het er duizenden.

²³⁾ De Nederlanden.

Daarop trok de overblijvende troep verder. Brunswijk werd per brancard naar Breda gevoerd, waar Gerrit van der Noot, de chirurgyn van Ernst Casimir van Nassau de rest van de arm afzette. De operatie was zoo pijnlijk dat Brunswijk de kunstbewerking liet geschieden onder paukenslag en trompetgeschal, dat zijn kreten van pijn moest overstemmen.

Van de 25000 man, die hij bij Sedan had gehad, was niet veel over. Op het slagveld van Fleures waren 3000 man en 3000 paarden gesneuveld, en Don Cordova had aan de landvoogdes zeven standaarden en het vaandel van Mansfeld als evenzooveel bewijzen van zijn overwinning aangeboden.

Gedurende deze elfdaagsche marsch boekten Brunswyk en Mansfeld vijfduizend man aan gesneuvelden en deserteurs,

Het is geen wonder, dat deze slag bij Fieures als een overwinning in het Spaansche kamp werd gevierd en dat men de grootste moeite had, de verhalen van deserteurs voor de bezetting van Bergen geheim te houden.

Het was een schamel troepje dat op 3 September te Tilburg aankwam, het leger dat nog wel het ontzet van Bergen moest bewerken. Doch Maurits gaf de moed niet op. Nadat de slechte elementen waren verwijderd bleef er nauwelijks genoeg personeel over om wachten uit te zetten. Maar reeds waren orders gegeven om in Breda brood te bakken en bier te brouwen en Louis de Geer, koopman te Amsterdam kreeg order, onverwijld zes duizend stel wapens te leveren, zoowel voor de ruiters, als voor het voetvolk.

Marquette, die naar de Langstraat was gezonden om de troep te inspecteren, gaf er een somber beeld van.

Maurits verrichtte echter wonderen. Enkele dagen later was de eerste termijn van de achterstallige soldij betaald, de troep was goed gevoed

en had rust genoten. Al deze mannen legden voor een termijn van drie maanden de eed van trouw aan de Staten af. Er waren 5000 ruiters en 4000 man voetvolk bijeen.

Cordova verscheen intusschen op 8 September met zijn leger voor Bergen. het was voor de Spanjaarden een respectabele vermeerdering van krachten. Hij bracht niet minder dan 28 cornetten ruiters en 125 compagniën voetvolk mede. De omstreken van Bergen waren echter zoo afgegraasd, dat er voor de paarden geen voedsel meer te vinden was. Daarom werden de ruiters naar elders gezonden en vervangen door een regiment voetvolk van 2500 man onder Paul Bernard de la Fontaine, heer van Gomery.

Het was zeker een geweldige overmacht, die de vijand tegenover de kleine vesting kon zetten. Maar zoowel in het noordfront als in het zuiden was het terrein door den verdediger zoo versterkt en de schansen en ravelijnen waren op zoo juiste plaatsen aangebracht, dat er slechts een zeer klein plekje overbleef, waar werkelijk gevochten kon worden. Het plekje was zoo klein, dat de vijand daar nooit van zijn numerieke meerderheid kon gebruik maken.

Intusschen had de vijand aan het zuidfront een groote batterij opgericht. Hij had er lang aan gewerkt. De verdediger telde elf schietgaten, het geheel was stormvrij als een schans gebouwd. Zeer terecht was de bezetting bang voor het oogenblik, dat deze batterij met elf vuurmonden zou zijn bezet en zij haar vuur over de wallen zou uitbraken.

Morgan bedacht een krijgslist. Hij liet een aantal lange touwen op de grond gereed leggen. Van afstand tot afstand werd daarin een eindje lont bevestigd. Zoodra het duister was gevallen werden deze touwen bij de Balsche baan gebracht. De lonten werden ontstoken, hij liet alarm blazen. De brandende lonten werden omhoog gehouden, enkele

mannen begonnen hun musketten af te vuren. De vijand, de lange rijen brandende lonten ziende, vermeende dat daar even zooveel musketiers tot de aanval waren opgesteld. Ook de Spanjaard sloeg dus alarm en trok met zijn reserves naar de vermeende bedreigde plaats. Hij stelde zich in slagorde, klaar om de bezetting hij haar uitval te weerstaan. Maar de enkele mannen gingen slechts met schieten door. De trommels roffelden, de trompetten bliezen, en de vijand begreep eigenlijk niet wat er gaande was. Wel concentreerde hij zijn volle aandacht op deze zonderlinge manoeuvre.

Terwijl men den Spanjaard op deze manier aan de praat hield rukte uit de andere poort ²⁴) in alle stilte een detachement uit, slechts van schoppen voorzien. Men kroop over den grond en vond bij de batterij gekomen, de schans verlaten. De mannen waren blijkbaar naar het bedreigde punt gezonden. In zeer korten tijd was deze batterij geheel vernield en met de grond gelijk gemaakt, terwijl de schanskorven werden medegenomen. Ter toelichting diene, dat men in die dagen, toen de kogels nog weinig indringingsvermogen hadden, de borstweringen grootendeels maakte van takkebossen, waarover een laag grond werd gestort.

In alle stilte verdwenen de mannen weder in het duister van de nacht en toen de aanvaller de volgende morgen wakker werd, zag hij tot zijn verbazing, dat het mooie werk verdwenen was. Dit kostte hem een oponthoud van minstens vier of vijf dagen. Juist in deze dagen, nu het ontzettingsleger zijn voltooiing naderde, was elke dag oponthoud een groot voordeel voor den verdediger. Cordova kwam juist op tijd in het zuidfront om het bevel over te nemen van Baglioni, die zeer ziek was en naar Antwerpen werd overgebracht.

²⁴ Mogelijk is hier de Boschpoort bedoeld.

De magistraat, die nog allesbehalve vertrouwde op een spoedig einde van het beleg, gelastte aan de burgerij, zich voor drie maanden te voorzien van koren, boter, turf of hout. Binnen acht dagen werden de opgedane voorraden geinspecteerd. Men moge een dergelijk optreden een sterk ingrijpen vinden in de persoonlijke vrijheid der inwoners, het middel werkte uitstekend en voorkwam alle prijsopdrijving. Immers nu werden de noodige voorraden ineens aangevoerd uit Holland en uit Zeeland en door de burgerij zelf betaald.

Daar de bakkers in de laatste dagen begonnen te knoeien met het gewicht van het brood, werd hierop door de gezworen broodwegers nauwkeurig toegezien en bij overtreding werden zeer strenge straffen opgelegd. Bovendien kregen de bakkers de verplichting om tegen zeer kleine vergoeding het brood te bakken voor diegenen, die het deeg aan de bakkerij afleverden.

Spinola, blijkbaar goed ingelicht omtrent de handelingen van Maurits, zette alles in het werk, om tot een spoedige verovering van Bergen te komen. Dag en nacht werd er op het noord- en op het zuidfront aangevallen. Bij honderden vielen aan beide zijden de dooden en gekwetsten. Dag en nacht werd er door den aanvaller gegraven en gespioneerd. Telkens probeerde Spinola zijn vleugels verder uit te breiden, en voortdurend trachtte men aan beide zijden den tegenstander verliezen toe te brengen door het laten springen van mijnen.

Herhaalde malen brachten overloopers het bericht, dat Spinola tot een algemeene stormaanval wilde overgaan. Herhaaldelijk zag men, dat hij zijn troepen in slagorde stelde, maar telkens bleek dat de verdediger volkomen waakzaam was, waarop hij van de aanval afzag.

Daar het verwisselen van de wachthebbende troepen voor den vijand steeds een geschikt oogenblik voor een aanval opleverde, besloot de

verdediger dit omwisselen minder dikwijls te doen geschieden. Daarom werd bepaald dat de troepen in de buitenwerken daar onafgebroken drie dagen zouden verblijven. Dit geeft ons een blik op de zeer zware taak, die aan deze mannen was opgedragen.

Op 23 September kreeg men een brief van Prins Maurits, waarin hij een spoedig ontzet beloofde. De musketiers, die dagenlang in de buitenwerken op post stonden en bijna voortdurend op den vijand moesten vuren, hadden van de terugstoot der wapens geheel ontvelde schouders. Door de bewoners van de stad werden kussentjes gemaakt, die aan de schutters werden uitgereikt en voor de rechter schouder gebonden.

Nacht en dag waren de mineurs bezig. Van beide zijden groeven zij hun mijngangen. Dikwijls ontstonden gevechten onder de grond, waarbij men probeerde door het snel ontsteken van een zak buskruit, de mijngang van den vijand met zijn gravende mineurs, dicht te slaan.

Op 24 September had de bezetting aan de noordzijde een groote mijn laten springen. De mannen stortten daarop naar buiten, om zich op de Spanjaarden te werpen maar ook de vijand was waakzaam. Zijn reserves rukten op en spoedig moest men binnen het eigen werk een goed heenkomen zoeken.

En dan werd de balans opgemaakt. Er was veel buit bijeengebracht. Mooie casacken met rood fluweel gevoerd, nog kort geleden gedragen door de fiere mannen, die thans geen kleeding meer behoeften en naakt uitgeschud en verstijfd op het veld waren blijven liggen.

Prachtige vergulde partisanen, zijnde de speer, die door de officieren als teeken van hun rang werd gedragen. Veel musketten en andere wapenen. Maar ook aan de zijde van de verdediger waren verliezen te boeken. De luitenanten van de kapiteins Cousin en Castellegio waren gesneuveld en de kleine Fransche edelman, Petitbos genaamd, een

jonge volontair, die hier gekomen was in de hoop, door zijn dapperheid de aandacht op zich vestigen, ook hij zou de casack niet meer dragen noch het rapier, dat hij zoo vaardig hanteerde.

De Spanjaarden riepen snoevend over hun borstweringen, dat het niet lang meer zou duren. Dan zou Spinola zulke bressen in de muren slaan, dat men de poorten niet meer behoefde te openen. Doch tegelijk kwamen van de andere zijde meer bemoedigende berichten. Maurits was in opmarsch, zijn leger was reeds nabij Geertruidenberg. En intusschen gingen de gevechten verder, elke dag leverde een hernieuwde strijd. Nu eens slaagde men erin den vijand twintig passen terug te dringen, dan weer moet men de veroverde grond prijs geven, omdat de vijand met overmacht terugkwam.

Elke dag leverde een herhaling van de voorgaande alleen de namen der gcsneuvelden waren anders.

Dan kwamen er goede tijdingen. De Prins verliet Geertruidenberg. Hij marcheerde over Breda, Mansfeld had de Langstraat verlaten, hij marcheerde ten zuiden van Breda en vereenigde zich te Princenhage met het leger van Maurits.

Ook de vijand had deze berichten ontvangen. Hij spande zijn laatste krachten in, het buskruit werd met duizenden ponden per dag verschoten. Nog altijd hoopte hij met zijn geschutvuur het gebruik van de haven onmogelijk te maken. Dan zou de stad volledig ingesloten zijn, dan zou er spoedig gebrek heerschen. De soldaat niet langer voorzien van drank, levensmiddelen en buskruit zou de strijd moeten opgeven en de Spaansche veldheer zou met roem overdekt de stad binnentrekken, omdat hij zijn groots tegenstander Maurits te sterk was geweest.

Sedert een paar dagen draaide de geheele belegering om die eene batterij, die Spinola in het noordfront had laten oprichten. Van alle

zijden sleepte de verdediger zijn geschut bijeen om die batterij onder vuur te nemen. Veel kanonnen waren reeds gebarsten door het vele schieten, vooral de ijzeren vuurmonden waren bros geworden. Ook uit de bronzen kanonnen smolt het tin langzamerhand weg. Het buskruitverbruik steeg tot 24000 pond in drie dagen.

2 October marcheerde Maurits met zijn verzamelde troepen in slagorde over de heide van Sprundel, medevoerend een groote hoeveelheid geschut, pioniers, wagens en zijn groote trein. Kort na de middag kwam hij te Roosendaal aan, voorafgegaan door 20 vanen ruiters. Onmiddellijk werd Roosendaal in staat van verdediging gebracht. De vijand, die 180 ruiters ter verkenning had gezonden, werd overal met krachtig musketvuur teruggewezen. Ook het leger van den graaf van den Berg was in opmarsch. Toen begreep Spinola dat zijn spel verloren was. Hij speelde het niet ten einde, doch wierp de kaarten op tafel, toen hij zag dat zijn laatste troepen gebruikt waren. Zij die op het noordfront op wacht waren, zagen op 3 October een merkwaardig verschijnsel. Te drie uur stegen hier en daar uit de legerplaats van Spinola kleine rookwolken. Telkens krinkelde de rook op meer plaatsen omhoog, men hoorde voortdurend het roffelen van de trommen, het schetteren van trompetten. In de verte weerklonken commando's en als de wind het rookgordijn een oogenblik ter zijde schoof, dan zag men ruiters, voetknechten en karren in lange colonnes afmarcheeren, naar het zuiden, tot de hooge Raayberg hen aan het gezicht van den verdediger onttrok. De voorste loopgraven bleven echter bezet en een krachtig musketvuur weerhield den verdediger uit zijn schansen voorwaarts te gaan. Waartoe zou het ook gediend hebben? Waarom nog meer menschenlevens in de waagschaal te stellen, het leger van Spinola is immers in volle aftocht.

Die avond geschiedde hetzelfde op het zuidfront. Ook hier bleven de voorste loopgraven der Spanjaarden bezet, rij aan rij lagen daar de musketiers als een bedreiging van diegene, die het mochten wagen, ontijdig de aftocht te storen.

Na het beleg

Zoo trok het leger van Spinola weg van de vestingwallen van Bergen, waar honderden en nog een honderden waren achtergebleven, begraven in de zandduinen van Rijsselberg en Raayberg. Honderden ook waren hem voorafgegaan naar de hospitalen van Antwerpen, die een laatste étape zou zijn op hun moeilijke tocht naar het graf. De geheele nacht laaiden de vlammen uit het zuidfront omhoog alsof daar de bivakvuren van een groot leger ontstoken waren. Toen tegen het morgengloren de laatste vuren doofden en de aanvaller zijn loopgraven had verlaten, met een zeer sterke achterhoede zijn afmarsch beschermend, toen verlieten de verdedigers en de bewoners van Bergen de eigen schansen. Zij betraden de vijandelijke loopgraven. In de geschroeiende hutten, die de soldaten tot logies gediend hadden, vonden zij nog overvloed van wapenen, kleedingstukken, levensmiddelen, schoppen, spaden houweelen en ook zieken. Sommigen hadden nog in de laatste oogen blikken de dood gevonden door verstikking of verbranding, als het vuur van de naburige hutten op de hunne was overgeslagen en er niemand was, die de reddende hand naar hen uitstreckte.

Eindelijk, op 4 October gingen de poorten open. Het was voor de bewoners, die zoo lang het gevaar van nabij onder de oogen hadden gezien, alsof voor hen de vrede was gekomen. Helaas, nog zes en twintig jaar zou de oorlog duren, een geheel nieuw geslacht zou nog opgroeien, voordat er werkelijk vrede zou zijn. Maar op dien vierden October dacht niemand daaraan, men dacht slechts aan het nabije gevaar, dat geweken was. Van heinde en ver stroomde men toe, om het schouwspel te zien, met schepen vol arriveerden de nieuwsgierigen, die alleen kwamen om hun lust tot sensatie en emotie

te bevredigen. Het aantal was zoo overstelpend groot, dat honderden moesten overnachten op de schepen, die hen hierheen gebracht hadden.

Maar ook anderen kwamen terug, die niet uit nieuwgierigheid kwamen, het waren de vrouwen en kinderen, die na een scheiding van lange maanden hier hun mannen en vaders terugvonden.

Vermoedelijk is de aftocht van Spinola meer overhaast geweest, dan men uit het voorgaande zou opmaken. Dit moge blijken uit het volgende. Maurits, Frederik Hendrik en Mansfeld, verwittigd van de afmarsch van Spinola, kwamen met dertig vanen ruiters uit Roosendaal, op weg naar Bergen. Onderweg werd hun een Spaansch soldaat gebracht, als boer verkleed. Het was een bode van Blancherval, den gouverneur van Steenberghe. Hij was drager van brieven aan Spinola. Blijkbaar had Spinola niet de tijd gehad, Blancherval van zijn aanstaande aftocht te onderrichten.

De gouverneur Ryhove ging met zijn ruiters den Prins tegemoet, en de burgerij wachtte den markies aan de Wouwpoot op. Doch Maurits kwam de stad niet binnen, hij dacht nog aan geen vrede. Voor hem die nu eens hier, dan weder daar geroepen werd om te strijden, was deze gebeurtenis niets dan een episode uit het moeilijke krijgsbedrijf dat nu een voordeel opleverde doch weldra in een tegenslag kon veranderen. Men moest steeds op alles verdacht zijn. Hij inspecteerde de werken, en gaf orders, onmiddellijk over te gaan tot het slechten van de werken, door Spinola gemaakt.

Toen trok hij naar het zuidfront en boven op de Raayberg gekomen, zag hij de vijandelijke achterhoede gedekt achter de nabije heuvels van het Stalperzand liggen. Vermoedelijk was hij zeer verstoord, dat men in

de feestroes den aanvaller ongestoord liet wegtrekken, en men slechts bedacht was geweest op het binnenhalen van de schamele buit.

Als veldheer wist hij al te goed, dat een krachtige achtervolging een snelle terugtocht in een overhaaste vlucht kon doen ontaarden, en dat juist tegenover den vluchtenden vijand de grootste en blijvende voordeelen konden worden behaald.

Hij gaf last om onverwijd met de batterijen aan de Wouwpoort en aan de Boschpoort het vuur op de laatste Spaansche troepen te openen.

Weldra dreunde evenals in vorige maanden de nagalm van de ontbrandingen weder in de ooren der burgerij. Hij gelastte het geschut uit de buitenwerken van het zuidfront onverwijd op de Raayberg in stelling te brengen, maar het was niet mogelijk dit bevel op te volgen.

De weg daarheen was doorploegd door de vijandelijke loopgraven. Het gelukte niet het geschut tijdig op de Raayberg te brengen. Pas toen alle troepen van het noord- en zuidfront door Maurits waren geïnspecteerd, betrad hij de stad en trok na een eenvoudige maaltijd weder naar Roosendaal terug.

Na een paar dagen werd een groot deel van de bezetting van Bergen en van het ontzettingsleger gebruikt, om Steenberghe te ontzetten. Blancherval, die slechts over vier compagniën voetvolk beschikte, capituleerde en de stad werd bezet door vier vendels Staatsche troepen onder Nicolaas van Brederode. Ons leger was in die dagen niet groot, en als het gevaar dreigde werden van heinde en ver de mannen bijeengebracht om de bedreigde plaats te verdedigen. Maar zoodra het gevaar aldaar geweken was, dan waren er andere plaatsen, waar de steun der troepen dringend noodig was. Zoo gebeurde het dan ook, dat slechts een zeer klein deel van de bezetting in Bergen bleef, de andere troepen werden heengezonden.

Wanneer we de lijst opslaan van de troepen, die als “ordinaris Garnizoen” in Bergen bleven, dan treffen wij daarin veel bekende namen aan.

Zoo was er dan een betrekkelijke rust teruggekeerd in de kleine vesting, het behoud had aan een draadje gehangen. Alles had afgehangen van het feit, of men al of niet de haven vrij kon houden, dan wel dat de vijand de stad geheel kon insluiten. Aan Frederik Hendrik komt de eer toe, het plan bedacht en uitgevoerd te hebben, om een omsingeling in de toekomst onmogelijk te maken.

In het jaar 1628 werden drie forten aangelegd, Moermont, Pinsen en Roovere. Er werden 38 compagniën voetvolk beschikbaar gesteld voor deze pionierarbeit. Daar het geheele werk geschiedde onder leiding van den kolonel Pynse van der Aa, werd het middelste fort Pynse, of Pinse genoemd. De beide andere (de Roovere en Moermont) ontleenden hun naam aan de twee leden van de Raad van State, die toezicht op de werken uitoefenden.

Wij zullen later, bij de belegering van 1747 zien, dat deze forten aan hun doel beantwoord hebben. Bergen was het zuidelijke punt, dat diep in Brabant vooruitstak. Aan de westzijde lag de Eendracht met Tholen en verschillende schansen langs de waterkant. Aan de Oostkant lagen de forten, die in het Noorden aansloten aan de ondoordringbare moerassen van het Halstersch laag, dat tot Steenberg doorliep. Achter de vesting kon men in deze driehoek troepen leggen, en de vijand was daardoor slechts in staat, de zuidpunt van de vesting aan te vallen, die daarom het krachtigst werd versterkt.

Het verraad van 1628

Jean Faure, raadsheer van den Bergschen markies heeft de geschiedenis onzer stad teboek gesteld. Hij vertelt ons, dat het kamp Kijk in de Pot dat in dat jaar was opgericht en dat verdedigd werd door vijftig compagniën onder bevel van den kolonel Pinsen werd veroverd door de Spanjaarden. Dit was hun mogelijk gemaakt doordat zij verstandhouding hadden met enkele soldaten, waarop deze gevangen zijn genomen en in Den Haag onthoofd.

Het verhaal was onlogisch en voor zoover ik kon nagaan ook onjuist. Immers het kamp Kijk in de Pot werd niet in 1628 gemaakt. Het had reeds goede diensten bewezen bij het beleg van 1622 en kolonel Pinsen lag niet daar maar op het terrein achter de Rijsselberg, dus zoover uit de buurt, dat hij bij een onverhoedsche aanslag niet tijdig ter plaatse kon zijn. Dit temeer daar zijn mannen, verdeeld over de te bouwen forten Moermont, Pinsen en Roovere ongewapend schansarbeid verrichtten, slechts beschermd door bewapende piketten.

De troepenmacht van Pinsen was zoo groot, dat er geen sprake van was geweest de mannen in Bergen in te kwartieren. Men had midden achter het front, waarin gewerkt moest worden centraal een barakkenkamp opgericht. In de eerste plaats lagen daarin de woningen van kolonel Pinsen en van den majoor Brederode, en verder vier complexen van barakken, namelijk:

- ten eerste de compagniën van Allard, La Grange, du Fresne, de Fossées. Faleschie, Baudaan en Beaurese onder bevel van Majoor Arambure;

- ten tweede de compagniën van Grise, Besançon, Walter Murray, Patrick Murray, Colliard, Lewis Murray, Caddel en Balfour onder majoor Boshuysen;
- ten derde de compagniën van Roper, Ingelby, Henckenson, Flud, Hammon, Wyth, Norwood, Hundly, Boys en Cary onder majoor Cromby;
- en ten vierden de compagniën van Schefter, Boekhoven, Huygens, Coninck, Viry, Beaumont, Loxcaet, Ham van den Bosch en Amerongen onder den majoor Gleser.

Men had blijkbaar Franschen en Walen, Engelschen, Schotten en Nederlanders van elkaar gescheiden.

Dit kamp dat buiten de stad ²⁵⁾ lag, stond steeds bloot aan aanslagen en overvallingen van den vijand. Daarom had men om dit kamp een tijdelijke schans gebouwd. Het geheel lag op het hoge terrein achter de plaats waar men bezig was het fort Prinsen te bouwen. Deze troepen konden dus bij een aanslag op Kijk in de Pot niet tijdig ingrijpen.

Verder was het onthoofden een gunst, die men slechts verleende aan zeer hooggeplaatste schuldigen, zooals de graven van Egmond en Hoorne. Eenvoudige verraders werden tot de strop veroordeeld. Tot zoover was het verhaal dus onjuist. Het was bovendien onlogisch. Immers als de aanslag zoover gelukt was, dat de vijand meester was van Kijk in de Pot, dan zouden de verraders zich bij de andere partij hebben kunnen voegen en hun straf ontloopen.

Daar Faure echter de namen der terechtgestelden opgaf, moest het geheel toch een grond van waarheid bevatten.

²⁵⁾ Op de kaart van Frans van Schooten Castra Pinsii geheten, lag NO van Noordgeest, nu Steenovenweg, halverwege het aan te leggen fort Pinsen.

Andere schrijvers geven een verhaal, dat zooveel op dat van Faure geleek, dat men hen er gerust van mag verdenken, dat zij het klakkeloos overschreven, hetgeen gewoonte was. Een nieuw onderzoek was dus dringend geboden waarbij voor de zooveelste maal bleek, dat die oude folianten met hun eerbiedwaardige uiterlijk niet het vertrouwen verdienden, dat ze op het eerste gezicht inboezemden. Veel schrijvers uit die dagen lieten, als de bijzonderheden hun niet voldoende bekend waren, hun fantasie de vrije loop, die dan rustig aanvulde, wat hun aan feitenmateriaal ontbrak.

Gelukkig bevonden zich in het algemeen Rijksarchief te 's-Gravenhage nog een voldoende aantal gegevens, waardoor het mogelijk is, deze gebeurtenissen te beschrijven, precies zooals ze hebben plaats gehad. De stukken zijn in hooge mate interessant, vooral ook omdat eruit blijkt, dat het land overstroomd werd met avonturiers, kerels zonder vaderland, die nu voor den één, dan voor den ander vochten en die bereid waren voor een luttel bedrag en een vage toekomstbelofte verraad te plegen. Bovendien blijkt eruit, dat deze mannen te voet nagenoeg heel West Europa doorkruisten.

Ik stel het op prijs door dit onderzoek den lezer te kunnen brengen een gedeelte van de geschiedenis van Bergen, dat nog nooit beschreven werd, terwijl alle details zuiver geschiedkundig zijn, ontleend aan de bescheiden in die dagen opgemaakt door den advocaat fiscaal van de Hooge Krijgsraad, die dit onderzoek leidde en na afloop de vonnissen wees.

Het was in de laatste dagen van Januari 1628. In hun kleine huisje in een der achterstraten van Brugge zaten twee mensen bijeen, wie

het in het leven niet voor den wind was gegaan. Het was alsof de stormen op de levenszee hen daar aan land hadden gespoeld na de schipbreuk van hun toekomstdroomen. De eene was een man van veertig jaren, Antoine l'Escoffer, geboren in het kleine stadje Lens in Picardie. Lange jaren had hij als soldaat in Spaansche dienst doorgebracht, maar nooit had hij bevordering gemaakt en in 1620 had hij stormhoed en zwaard aan de wand gehangen en was in Brugge kleermaker geworden. De andere persoon was zijn vrouw, Riguelle Sombret. Zij was ongeveer even oud als haar man, afkomstig uit Hesdin in Artois. Zij was in haar jonge jaren getrouwd geweest met een soldaat, d'Aigremont genaamd, maar toen haar zeventien jaar geleden te Ostende een zoon geboren werd, was haar man gesneuveld en zij had voor zich en voor den jongen Jacques het brood moeten verdienen.

Jacques was als jongen van vijftien jaar in dienst gegaan, maar hij was nu gedeserteerd en had bij zijn moeder en tweeden vader een onderdak gezocht.

Noch zijn stiefvader, noch zijn moeder was op zijn komst gesteld geweest. Het vermeerderde slechts eigen armoede en gebrek. Zij hadden er lang over gepraat hoe zij het best aan de kost zouden kunnen komen en ten einde raad had l'Escoffer besloten om met zijn zoon naar Brussel te gaan en daar bij de Spanjaarden dienst te nemen. Dus waren zij begin Februari naar Brussel getrokken, waar het hun gelukte door te dringen tot Monsieur de Breuil, den Graaf van Hoorne. Zij waren niet de eenigen, die naar die stad waren gereisd. De maatschappelijke ellende had daar nog drie andere schipbreukelingen doen stranden, die geheel onafhankelijk van elkaar het plan hadden opgevat in Brussel hun diensten aan te bieden. De eerste was Peter o'Connor Faly, een Ier, die nog geen twintig jaren telde maar toch

reeds een leven vol avonturen achter den rug had. Als jongen had hij dienst genomen onder den lerschen kolonel Tiercounel. Met hem had hij in een vaen Spaansche kurassiers bij Grol gestreden. Tiercounel had hem tot “page d’honneur” benoemd, maar daarna had men hem zijn paspoort gegeven en ontslagen.

Daar o’Connor’s zuster in dienst was bij de vrouw van den Graaf van Hoorne, was hij naar Brussel gegaan om de voorspraak van deze hooge autoriteit te verkrijgen.

De tweede man was 29 jaar oud. Hij was reeds zoo dikwijls van naam veranderd, dat hij zich zijn oorspronkelijke naam niet meer precies kon herinneren. Meestal noemde hij zich Michiel Gilcau of Michiel Bayart, omdat hij onder die beide namen, waarvan hij papieren bezat, nog niet door de justitie gezocht werd. Hij wasgeboren in Braine-le-comte in het graafschap Barlaymont, zooals hij later voor de rechters verklaarde. Wellicht had zijn wieg elders gestaan. Hij was als jongen met de soldaten meegetrokken naar Spanje, waar hij jarenlang was gebleven.

Ten slotte was hij naar het Noorden teruggekeerd en hij had in Brussel zijn diensten aangeboden aan den Graaf van Hoorne. Die beloofde zijn naam in gedachten te zullen houden en hem te laten roepen, als hij hem kon gebruiken. De Graaf had niets meer van zich laten hooren en hij had intusschen zestig gulden schuld gemaakt, waardoor hij in de gevangenis was terecht gekomen.

De derde man wiens voornaam Louis was en wiens eigenlijke achternaam niet te achterhalen was, daar hij halstarrig daarover het zwijgen bewaarde, was ook naar Brussel gekomen met de vage hoop, daar zijn toekomstgeluk te vinden.

De Graaf van Hoorne was een menschenkenner en toen Antoine l’Escoffer bij hem werd toegelaten en hij met dezen man gesproken

had, begreep hij, dat hij in hem een sujet zonder gewetensbezwaren had gevonden, bruikbaar voor elke taak, die hem mocht worden opgedragen. Hij herinnerde zich ook Michiel Gilcau. Hij liet onderzoek naar zijn verblijfplaats doen, betaalde de schuld en liet hem uit de gevangenis ontslaan. Want de Graaf van Hoorne had spionnen nodig, mannen die het soldatenvak verstonden. Kerels die naar Bergen op Zoom moesten gezonden worden met opdracht daar dienst te nemen, hem van alles op de hoogte te houden en klaar te staan om hem te helpen als het meest fortuinlijke moment voor een aanslag zou zijn gekomen.

Hij liet l'Escoffer bij zich komen met diens stiefzoon Jacques d'Aigremont en met den Ier o'Connor.

Hun opdracht luidde: Naar Bergen gaan en dienst nemen in het Fransche vendel, zich op de hoogte stellen van de toestand in de stad en op de forten en verder rustig afwachten tot zij nadere instructies zouden krijgen, geteekend door den aartshertog of door de Infante. Zij behoefden niet bang te zijn die instructies uit te voeren. Als het oogenblik van de aanslag gekomen was, zou de Graaf van Hoorne zelf geen vijftig passen van hen verwijderd zijn.

Als de aanval slaagde, dan zouden zij elk 500 kronen uitbetaald krijgen en zij zouden bovendien bevordering maken. l'Escoffer en o'Connor, die bij de ruitery hadden gediend zouden elk het bevel krijgen over een ruitervaan. Aan den zeventienjarigen d'Aigremont werd het commando over een vendel voetvolk beloofd.

Wij weten niet waarover wij ons het meest moeten verwonderen.

Over de onbeschaamdheid waarmee deze graaf een dergelijke tastbare leugen uitsprak (immers hij kan nooit in ernst de bedoeling hebben gehad het bevel over twee ruitervanen en over een vendel voetknechten in handen van deze mannen te leggen) of over de

goedgeloovigheid van deze boeven, die voor zulk een belofte hun leven in de waagschaal stelden.

Hadden deze mannen geen geloof geslagen aan zijn woorden, dan zouden zij het niet gewaagd hebben hun twijfel uit te spreken, want dan waren zij als honden door de dienaren van dezen edelman afgerost. Uit de feiten blijkt dat zij inderdaad een onbeperkt vertrouwen hadden in de gedane belofte.

De Graaf was een veel te voornaam persoon om met deze mannen in verdere details te treden of om te loven en te bieden over de koopprijs van hun verraad. Hij deelde alleen zijn voorwaarden mede en verwees hun verder naar zijn secretaris Don Carlo Colonna. Deze legde hun uit, dat hun taak licht was en hun toekomst gemaakt zou zijn, als zij de voorwaarden aannamen.

Veel gewetenswroeging hadden zij niet. Zij stemden toe en werden opnieuw voor den Graaf geleid, die hun mededeelde, dat zij waren aangenomen, waarop hij hun liet voorzien van valsche namen met bijbehorende paspoorten.

l'Escoffer heette nu La Verdure, d'Aigremont kreeg de naam Le Pomier, Peter o'Connor's naam werd veranderd in Lucas Bontemp. Aan elk der drie mannen werd zestig gulden reisgeld uitgereikt en zij gingen heen, hun onzekere toekomst tegemoet. De tocht ging over Gent, waar zij moesten wachten op de beide anderen, die nog gezonden zouden worden.

Den geheelen dag spraken zij over de onderneming en zij overwogen, hoe ze alles zouden uitvoeren.

De jeugdige Jacques was allesbehalve op zijn gemak, hij had verschillende streken uitgehaald, maar dit was erger dan al het voorgaande en de valsche naam stemde hem ook niet rustiger.

Zijn stiefvader lachte hem uit. Er was zoo weinig kans, dat zij zich zouden verspreken. De graaf had hun voornamen niet veranderd en l'Escoffer gaf zijn zoon het volgende ezelsbruggetje op, om de namen te onthouden: "*Toi, tu es le Pommier et moi j'en suis la Verdure*" (Jij bent de appelboom en ik ben er het groen van). De jongen was allermint in een stemming om deze wrange aardigheid te genieten. Na een paar dagen kwamen de beide anderen in Calais aan, Michiel Gilcau, alias Bayard droeg nu de naam van Ernest de Marée, en Louis had thans een paspoort op naam van Maurice Dormont. Dormont had ook zestig gulden voor zijn reis gekregen, maar Gilcau kreeg slechts 25 patagons (Brabantsche daalders), daar de graaf zijn schuld had betaald.

Daar de troep voltallig was ging men op pad over Vlissingen en Middelburg, waarna men zich te Bergen op Zoom aanmeldde bij den Kapitein Dominique de Savorny, die hun paspoorten in orde bevond en hen aannam. In de logieslijsten van het vendel van Savorny vinden wij over Februari 1628 en volgende maanden inderdaad deze vijf mannen met hun valsche namen geboekt.

l'Escoffer die de leiding had genomen wist te bewerken, dat vier hunner in hetzelfde huis werden ingekwartierd. Hij liet Dormont alleen verder trekken. Hij wantrouwde dezen man die zoo geheimzinnig was en zich niet in de kaart liet kijken.

De mannen deden alles wat zij konden om zich op de hoogte te stellen. In hun vrije tijd wandelden zij over de vestingwerken van de stad, over Kijk in de Pot en de Waterschans en zij bespraken de kansen van een aanslag op verschillende punten en zorgden ervoor dat hun gegevens werden doorgegeven.

Ook trachtten zij enkele kameraden te polsen. Zij lieten ten slotte het oog vallen op een lersch soldaat, Edmond Rice genaamd. Ook deze

man had overal rondgezworven. Als klein kind was hij uit Ierland naar Spanje gekomen, waar hij tien jaren gewoond had. Toen was hij in Ierland teruggekomen, was soldaat geworden. Was getrouwd, had daarop de dienst verlaten en zich in Ierland gevestigd. Groote armoede had hem er later toegebracht, vrouw en kinderen in de steek te laten. Hij was naar den Haag gegaan, waar hij oppasser van een Iersche officier was geworden. Hij had niet voldaan en was naar Ierland teruggegaan. Met Kerstmis van het vorig jaar was hij samen met een Franciscaner monnik weer naar het vasteland teruggekeerd. Hij was over Amsterdam naar Alkmaar gekomen, hij had daar dienst genomen en was dadelijk weer weggelopen. Hij had wat rondgezworven en was in Bergen gekomen, waar hij was aangenomen in het vendel van kapitein Hugo Henkenson. Hij was nu 36 jaar en een zeer slecht soldaat, onevenwichtig en tuchteloo.

De vijf mannen beraadslaagden en besloten Rice in het complot te nemen. Zij vertelden hem welke beloften men hun gedaan had en Rice vroeg, of hij niet een der hunner mocht worden. Waarop l'Escoffer samen met de anderen in het Spaansch een stuk opstelde waarin zij verklaarden dat bij het slagen van de onderneming, Rice evenals de anderen 500 kronen zou krijgen en een kapiteinsplaats.

Er gingen intusschen een paar maanden voorbij zonder dat zij iets hoorden van de ophanden zijnde aanslag.

Riguelle Sombret, de vrouw van l'Escoffer was in Brugge achtergebleven waar men haar in de week van Hemelvaartsdag het verzoek bracht, bij den Graaf van Hoorne in Brussel te komen.

Dadelijk ging zij erheen. Zij hoopte dat de zaak spoedig haar beslag zou krijgen, dat men aan vader en zoon de beloofde premie zou uitkeeren en bovendien hun een aanstelling tot kapitein geven. Nog slechts een

korte tijd van spanning, dan zou het uit zijn met armoede en gebrek, dan ging ook zij een rijke toekomst tegemoet.

Te Brussel werd zij toegelaten tot den Graaf, die haar opdroeg naar Bergen te gaan en aan de mannen mede te deelen, dat hij hun diensten niet langer noodig had, ze konden Bergen weder verlaten. Riguelle was ontstemd en erg teleurgesteld, de graaf liet haar 9 patagons uitbetalen voor haar reis. Hij gaf haar een brief mee voor den kolonel La Fontaine te Brugge. Deze moest haar voorzien van reisgeld naar Bergen en van een paspoort.

Te Brugge aangekomen gaf zij de brief af, waarop La Fontaine haar tien gulden liet uitbetalen. Riguelle was zeer boos, en stak het niet onder stoelen of banken, ze liet zich niet met dit kleine bedrag afschepen en La Fontaine, die alle ruchtbaarheid wilde voorkomen, gaf haar nog twintig gulden extra, benevens het paspoort. Ze nam het geld aan maar liet het paspoort liggen. Ze was het zwerven gewend en rekende erop, dat ze zonder het papier het doel evengoed zou bereiken.

In Bergen vond zij de mannen, die zeer ontevreden waren. Drie maanden lang hadden zij met hun leven gespeeld. Ze hadden zonder eenige verdere bezoldiging alles voor den Graaf gedaan, en nu waren zij zonder meer ontslagen. Het was uit met de mooie toekomstdroom, ze moesten bovendien nog zorgen zich ongemerkt in veiligheid te stellen.

Dit laatste was niet gemakkelijk, de bewaking der poorten was heel goed geregeld en de schippers hadden de strengste orders, geen militairen te vervoeren, die niet voorzien waren van behoorlijke paspoorten. Hoe moesten deze zes mannen tegelijk deserteeren en bovendien de vrouw medenemen, die geen paspoort bezat?

De ontknooping kwam geheel onverwacht en geheel anders, dan zij zich die hadden voorgesteld.

De geheimzinnige man die de valsche naam van Maurice Dormont droeg, de man die door l'Escoffer reeds bij het begin gewantrouwd was, verried hen allen. Wel wetend dat degene, die het complot uitbracht op straffeloosheid kon rekenen. Zelfs had hij kans op een belooning. Als het Spaansche geld hem ontglipte, dan kon hij misschien van de andere zijde zijn belooning opstrijken. Samen met twee Schotten ging hij naar den gouverneur, voor wien hij een volledige bekentenis aflegde en de namen der anderen opgaf.

Voor zij begrepen wat er aan de hand was, waren de vijf mannen en de vrouw gevangen en naar Den Haag gebracht, waar zij door de Hooge krijgsraad verhoord werden. Er viel niets te ontkennen, Dormont had alles haarfijn uitgelegd. Ze werden één voor één verhoord zonder dat zij met elkaar ruggespraak konden houden. Het vonnis voor alle vijf mannen luidde woordelijk, zooals wij het slot van het vonnis van l'Escoffer hier laten volgen:

“Soo ist, dat de Krychsrade der Vereenichde Nederlanden, doende recht, den voorsz. Anthoine l'Escoffer, die sich genaemd heeft la Verdure gecondemneert heeft, gelyck sy denselven condemnieren, van hyer gevuert te worden naer Berghen opten Zoom ende gebracht ter plaetse daer men aldaer gewoonlyck is justitie te doen ende geëxecuteert te werden metter corden, datter den doet naer volcht, waer naer 't hooft afgesneden ende opten staaken ofte penne op een van de poorten der voorstadt ofte Zuydforte gestelt sal werden tot exempele van anderen”

De vijf mannen werden dus naar Bergen vervoerd en opgehangen, daarna werden hun hoofden afgesneden en op palen aan de stadspoort te pronk gezet.

Het vonnis der vrouw luidde:

“Gecondemneert de anderen te sien executeeren ende daer naer met een strop om de hals strengelyck gegeeselt te werden, bannende deselve uyt dese Vereenichde Provinciën met last om daerinne niet weder te comen op pene van metter doot gestraft te worden”

Zij moest dus eerst het ophangen van haar man en van haar zeventienjarige zoon aanzien, en werd daarop gegeeseld en uit het land gebannen onder bedreiging, dat zij zou worden opgehangen, als zij het mocht wagen deze landen nogmaals te betreden.

Op Woensdag 2 Augustus werd in de kerk van Bergen op Zoom een algemeene dankdienst gehouden, terwijl de geheele dag de winkels gesloten moesten zijn en het werken verboden was.

En Dormont? Hoe zal hij zich gevoeld hebben, als hij, de poort uitgaande daar de groen-bleeke koppen zag van de mannen, die hij allen in de dood had gejaagd?

Wij weten het niet, alleen kunnen wij mededeelen dat de stedelijke resolutiën van 24 September 1628 vermelden:

“Also N. Dormont merckelycken dienst dese stadt heeft bewesen in ontdekken vant verraet ‘t welck bij den vijant door eenighe verraders, soo op deser stadt als op de forten van dien was voorgenomen, waerover vyff van deselve zijn gejustificeert. Is geresolveerd dat men den selven tot een memorie zal schencken eenen gouden penninck weerdich ontrent de ses ponden Vlaems”.

Dormont heeft dus kans gezien zijn Judasloon nog op te strijken. Nog eenmaal vinden wij in de stadsresolutiën een laatste spoor van deze gebeurtenis. Een van de Schotten, die meegeholpen had om het

verraad uit te brengen, was John Lambe, die kort daarop dienende onder den Kolonel Bruchem, voor den Bosch sneuvelde.

Zijn weduwe Crestina Tybouts bleef te Bergen achter en durfde niet naar haar vaderstad Brussel terug te keeren, bevreesd voor de wraak van den Graaf van Hoorne. Zij wendde zich daarom om onderstand tot het stadsbestuur, dat haar een gift van vijftig gulden verstrekke.

De zeeslag op het Slaak

12 en 13 sept 1631

In de vorige stukken is erop gewezen, dat een verdediger nooit over een voldoende groot leger kan beschikken om overal een aanvaller met succes het hoofd te bieden. Immers de aanvaller kan verrassend te voorschijn komen op het punt, dat hij uitkiest terwijl de verdediger zijn geheele grens moet beveiligen.

Daarom volgde de regeering het systeem van op enkele bedreigde punten een legermacht te vereenigen en verder in alle schansen en vestingen een kleine veiligheidsbewapening te leggen. Door spionnen trachtte *men* steeds van des vijands plannen tijdig op de hoogte te zijn. Dan werden overal de troepen weggehaald, die men daar tijdelijk kon missen, ze werden gedirigeerd naar de plaats waar het gevaar het meest dreigde.

Ook Holland en Zeeland waren op die wijze steeds gesteund en als de Spanjaarden een aanval op Zeeland van plan waren, dan kwamen langs de groote rivieren en uit Holland de troepen te hulp.

Om hieraan paal en perk te stellen, had Père Philippe, de biechtvader van de infante Isabella, een stoutmoedig plan bedacht. In de zuidelijke Nederlanden moest men troepen bijeenbrengen en veel platbodemvaartuigen. Dan moest men plotseling deze troepen overbrengen naar een geschikt punt op de scheiding tusschen Holland en Zeeland. De biechtvader koos daarvoor uit Overflakkee. Op die plaats moest een fort gebouwd worden en aan de overzijde van het vaarwater moest een stelling worden gemaakt.

Men zou dan daar doorlopend een troepenmacht, door vaartuigen gesteund kunnen leggen. Men zou dan Zeeland kunnen aanvallen en uit deze sterke stelling verhinderen dat troepen van elders tot steun

van Zeeland werden gezonden. Père Philippe vond gehoor en zijn plannen werden nauwkeurig overwogen, de terreinen werden terdege verkend.

Een van de mannen, die daarvoor veel gedaan heeft was Gillis van Wissekerke, een Zeeuwsch edelman, die naar het zuiden was uitgeweken. Daar hij in Zeeland veel goederen bezat, had hij een “sauvegarde” d.w.z. een vergunningsbrief om die goederen te bezoeken. Hiervan maakte hij misbruik om overal de vaarwaters te peilen. Immers men moest zooveel mogelijk een weg vinden, die door de ondiep liggende schuiten kon worden bevaren, doch niet door de Zeeuwsche oorlogsschepen.

Meermalen had men reeds de aandacht van de Staten gevestigd op de handelingen van dezen man, die zich verstoutte zijn peilingen te houden bij Reimerswaal en voor de vesting Tholen. Inderdaad werd de vloot van platbodenvaartuigen gevormd. De schuiten hadden zeiltuig, doch konden ook geroeid worden. Ze werden bemand met schippers en met soldaten. Ze voerden alles mede om in de kortst mogelijke tijd een schans op te werpen, namelijk geschut, pioniergereedschap, schanskorven, munitie, kogels en buskruit. De totale sterkte bedroeg 4300 man en 1250 schippers.

Reeds lang had men aan deze onderneming gewerkt. Daar de Schelde gesloten was, had men reeds in 1627 een groot aantal sloepen achter het fort Lillo om in de Schelde gebracht. De oprichting van het fort Frederik Hendrik ²⁶⁾ had hieraan een einde gemaakt.

In Augustus 1631 had men in allerlei kreeken de vaartuigen bijeengebracht. Het wachten was nu op een hoge springvloed. 10 September vertrokken de troepen uit Antwerpen. Maria de Medicis en de infante Isabella waren hierbij tegenwoordig. Ook de andere

²⁶ Bij Breskens.

bevelhebbers kregen hun opdrachten. Men wist dat in de haven van Geertruidenberg eenige schepen met buskruit lagen. De Spanjaarden huurden een schip, het voer met hooi geladen de vesting binnen. Het hooi werd in brand gestoken, maar door een wonder ontplofte het buskruit van de andere schepen niet.

De markies van Sante Croce rukte met een groot leger op Roosendaal aan. De commandant van Breda trok met zijn mannen naar het Volkerak, waar hij zich in Prinseland verschanste. Het spreekt vanzelf dat verschillende verontrustende berichten tot den Prins doordrongen, die in allerijl een groot aantal mannen bracht binnen de ons bekende driehoek Bergen op Zoom—Tholen—Steenbergen, waar ze in de Noordgeest veilig achter de nieuwe forten een kamp betrokken. Frederik Hendrik betrok daar zelf ook zijn kwartier, zijn ruitery lag in de boerderijen nabij Steenbergen.

De geheele Spaansche vloot stond onder Johan van Nassau, die in 1631 katholiek was geworden en de Spaansche zijde had gekozen.

De Spanjaarden, die in de Zeeuwsche wateren met al die kreeken niet bekend waren, verlieten zich geheel op hun gids Jacob Jansz Boy, een inwoner van Zierikzee.

De Zeeuwsche admiraal Hollaer trok hen tegemoet, toen 12 September de Spanjaarden het zeil heschen en op de Schelde verschenen, trekkend door Dult en Mosselgat.

De Zeeuwen troffen het niet, de wind ging liggen en dwong de oorlogschepen tot werkloosheid, terwijl de Spaansche vaartuigen verder roeiden. Toen de wind weder opstak, was de springvloed voorbij, het water viel. De Spanjaarden schoven over de ondiepten. De Zeeuwsche vloot die te veel diepgang had, kon hen niet volgen.

Vroeg in de morgen ontdekte men te Bergen het vijandelijke eskader. De schepen werden onder vuur genomen, maar ze kwamen niet binnen schot. Ongehinderd voeren zij verder.

Frederik Hendrik, beducht voor een overrompeling van Tholen, zond onmiddellijk kolonel Morgan met 2000 man naar deze vesting. Zelf spoedde hij zich te paard eveneens daarheen. Het water bleef vallen en na eenigen tijd zaten twintig van des vijands schuiten op de zandplaat van Reimerswaal.

Wat kon men doen? Als de vloed opkwam, kon misschien de Zeeuwsche vloot tusschenbeide komen, vereenigd met de oorlogsschepen, die met 1500 musketiers aan boord in de n haven van Bergen lagen.

De vijand bleef rustig op de zandplaat liggen. Hij rekende er op reeds vlot te zijn, voordat de diepliggende oorlogsschepen hem onder vuur konden nemen. Inderdaad gebeurde dit ook, langzaam steeg het water. De ondiep liggende schuiten kwamen vlot en roeiden weg, zoo snel zij konden. De Spanjaarden rekenden er op, dat het pleit reeds gewonnen was en in de late namiddag klonk hun muziek en zang over het water, terwijl ze aan de horizon voorbij de vesting gleden.

Het werd nacht en plotseling verstomde het gezang. Dreigend teekenden de zwarte zeilen van de Zeeuwsche vloot zich in het witte maanlicht af. Het was Hollaer, die met 15 schepen en 16 sloepen over het verdronken land van Saaftinge nader voer. Het water was intusschen zoo gestegen, dat ook de 7 oorlogsschepen uit de Bergsche haven met hun 1500 musketiers zich onder zijn bevelen konden stellen. En nu begon midden in de nacht de vervolging langs het vaarwater van de Keeten. Men had de stroom tegen. De Spanjaarden roeiden uit alle macht, om het Slaak en het Prinseland te bereiken, waar hun de versterking uit Breda wachtte.

Voortdurend werden zij vervolgd door de Hollanders en Zeeuwen, met hun dreigende hoge tuigage. De wind wakkerde aan, sneller schoten de Zeeuwen door het water. Korter en korter werd de afstand, die hen van de Spanjaarden scheidde. Hollaer besloot aan te vallen, doch Jan van Nassau was hierop voorbereid. Zijn ponten en sloepen, die in de achterhoede waren, lieten plotseling het anker vallen. Zij openden het vuur en offerden zich op, om de hoofdmacht de gelegenheid tot ontkomen te geven. Driemaal herhaalde Hollaer de aanval, de derde maal gelukte het hem, de vijandelijke achterhoede te doorbreken. Toen daalde anderhalf uur voor zonsopgang een dichte mist op het water neer. De Spanjaarden verloren spoedig de verbinding met de lantaren van het admiraalschip, dat de weg moest wijzen. Geen van allen kende het vaarwater, velen raakten in het duister aan de grond. Ook de Zeeuwsche oorlogsschepen moesten voor anker gaan, doch onmiddellijk werden de sloepen bemand en bewapend, de aanval werd doorgezet. Men vond nog dertien vijandelijke sloepen, die in de grond geboord werden. De andere schuiten lagen op het droge, verlaten door de soldaten, die een goed heenkomen hadden gezocht over de glibberige slikken.

Van weerstand was geen sprake meer. De bezetting van Steenberg en trok naar de walkant. Zij hield alle Spanjaarden tegen, die zonder eenige verband trachtten de vaste wal te bereiken. Hollaer maakte 1000 gevangenen, Steenberg 500, terwijl de bezetting van Bergen 300 gevangenen meebracht, waarmee alle kerken en openbare gebouwen gevuld werden. Het aantal was zoo groot, dat men het ten slotte niet raadzaam vond zooveel vijanden bijeen te brengen. Ze werden overgebracht in schepen, die voor Reimerswaal ankerden en bewaakt werden door bewapende sloepen. Jan van Nassau wist te ontkomen, evenals de heer van Wissekerke. De laatste werd echter

toch zwaar gestraft, daar men al zijn rijke goederen in Zeeland verbeurd verklaarde. Ze werden voor 185.000 gid. verkocht.

De buit was aanzienlijk en men had den vijand een zeer zware slag toegebracht. De markies van Sante Croce, die met zijn troepen voor de nieuwe forten met hun inundatiën lag waagde het niet tot een aanval over te gaan. Hij bleef werkeloos getuige van de debacle.

De resolutieboeken van Bergen vertellen ons nog het volgende:

“Alsoo d’heer Ymandt van Suylandt, Heere van Moermont en de Renisse deser stadt sonderlinge (= bijzondere) grooten dienst heeft gedaen int leggen vande dry forten Roovre, Pinssen ende Moermont, tot behoudenisse deser stadt ende besonder tot defentie vande haven der selver is bij mijn heeren Drossart, Borgemeesters, ende schepenen ende Raede deser stadt geresolveert datmen syn Ed. daer over sal vereeren met eenen gouden Penninck tot danckbaerheyte ende memorie van tgene voorss. is”

Terugblik op de Tachtigjarige oorlog

De tachtigjarige oorlog was ten einde gestreden. Het zij mij vergund hierover nog een enkel woord te zeggen. Deze oorlog was NIET in de eerste plaats een strijd van een katholiek vorst tegen zijn kettersche onderdanen. Ook indien in de Nederlanden geen ketters hadden bestaan, zou deze strijd gestreden zijn, omdat het in beginsel de strijd was tusschen een geslacht van vorsten, dat zich de absolute macht over hun volk wilde aanmatigen en aan de andere zijde de onderdanen, die zich hun privilegiën niet wilden laten ontnemen. Hoe was die strijd ontstaan? Zooals wij reeds schreven, hadden in de loop der tijden handel en nijverheid zich sterk ontwikkeld, maar alles werd belemmerd doordat nagenoeg alle kleine heeren andere privilegiën en vrijheden bezaten, en het was daarom dringend noodig, dat toen de gewesten geleidelijk onder één bestuur kwamen, ook rechtspraak en financiën gecentraliseerd werden. Reeds de Bourgondische vorsten waren daarmede begonnen. Zij hadden hun gerechtshoven gesteld boven de rechtbanken der gewesten. Zij hadden hun Raad van financiën geplaatst boven de gewestelijke rekenkamers. Maar de staten waren nog in hun groei, staatkundig behoorden zij nog tot het Duitsche rijk en op kerkelijk gebied kwamen de grenzen der bisdommen in het geheel niet overeen met de wereldlijke grenzen. Een der maatregelen om tot centralisatie te komen en zich tevens vrij te maken van het Duitsche Rijk was reeds genomen door Karel V, toen hij alle Nederlandsche gewesten tot een zelfde kreitz vereenigde. Ook de invoering van de nieuwe bisdommen was oorspronkelijk bedoeld als een maatregel om in de toekomst rijksgrenzen en kerkelijke grenzen te laten samenvallen.

De centralisatie van het gezag in een hooger oppergezag kon slechts plaats hebben door opheffing van bestaande voorrechten. In die dagen hadden slechts twee standen voorrechten, het waren adel en geestelijkheid. De derde stand, de kooplieden en handelaars, dus eigenlijk de bevolking der steden, zou het meest gebaat zijn met de nieuwe orde van zaken en daarom stonden deze mannen in bijna alle landen aan de zijde van den vorst in zijn strijd tegen adel en geestelijkheid.

Deze mannen die tot welvaart waren gekomen, die dikwijls aan het hoofd stonden van groote bedrijven en handelshuizen, men denke aan de linnen- en lakenhandel, voelden er niets voor om nu eens hierheen dan weer daarheen gezonden te worden om te vechten voor de belangen van den vorst. Zij wilden veel liever die verplichting afkopen en geld geven, waarvoor de vorst dan soldaten wierf.

En wat was dus de lijn, die ook in ons land de vorsten hadden uitgestippeld? Hun rechtspraak boven die der gewesten plaatsnemen. Deze rechterlijke colleges konden in hoogste instantie reedspreken over alle geschilpunten tusschen hen en de gewesten. Verder al deze gewesten vereenigen tot een afzonderlijke kreitz, die daarop los gemaakt kon worden van het Duitsche rijk. Met andere woorden, geheel zelfstandig worden. Bovendien een nieuwe indeeling op kerkelijk gebied maken, waarbij de grenzen der aartsbisdommen dezelfde zouden zijn als de landsgrenzen, zoodat geen vreemde kerkelijke hoogwaardigheidsbekleeders van over de landsgrenzen in het eigen land zouden te bevelen hebben.

Ten slotte de invoering van VASTE BELASTINGEN. waardoor de heer in staat zou zijn zelf soldaten te werven, die uitsluitend zijn bevelen zouden gehoorzamen. Troepen, die hij kon gebruiken om zijn stem

kracht bij te zetten, als hij tot de adel of de geestelijkheid sprak (we moeten indachtig zijn, dat de hoge geestelijkheid eigenlijk slechts bestond uit de jongere zonen van de hoge adel). Troepen, die hij desnoods ook kon gebruiken tegen de derde stand, die hem zoo trouw gesteund had.

Zoo is het gegaan in Frankrijk waar de koningen de vaste belasting “taille” genaamd, wisten door te drijven. Zoo is het ook gegaan in Spanje, waar deze belasting “alcavala” heette.

Zoowel Karel V als Philips II hadden het plan, in hun landen deze absolute macht te grondvesten. Reeds in 1554 sprak Karel V daarover met Alva (er was toen nog geen sprake van ernstige godsdiensttwisten) en deze veldheer gaf hem de raad hier 12.000 man Spaansche troepen te leggen en vaste belastingen in te voeren. Karel weifelde en legde het volgende jaar zijn regeering neder, maar Philips heeft getracht het plan uit te voeren.

Waarom gelukte het in de Nederlanden niet? De vorst, die in de eerste plaats Spanjaard was, dacht allereerst aan de Spaansche belangen. Hij ontketende een oorlog tegen Italië, die aan de Nederlanden schatten kostte en nooit eenig voordeel kon opleveren. Hij verklaarde de oorlog aan Denemarken, met welk land de Nederlanden de beste betrekkingen hadden onderhouden en waarmede men een winstgevende handel dreef. Zijn regeering was uit Nederlandsch oogpunt gezien anti-nationaal, en het gevolg is geweest, dat hij in tegenstelling met de loop van zaken in de andere landen, hier alle drie standen vereenigd tegen zich gevonden heeft.

Door deze strijd heen loopt een andere strijd, die van een volk, dat geloofsvrijheid wilde tegen een vorst, die hiervan een groot vijand was.

Zeer zeker zal deze tweede factor het hare ertoe hebben bijgedragen om deze strijd met grooter volharding tot het einde te strijden, maar de geloofsstrijd heeft slechts op het tweede plan gestaan.

Jan IV van Glimes en zijn vrouw waren ijverige katholieken, en toen in 1566 de beeldenstorm als een werkelijke storm over heel Vlaanderen en Brabant gierde en het gepeupel kloosters en kerken schond, toen bleef juist door het voorbeeld van den markies en zijn vrouw Bergen vrij van beeldenstorm. En toch werd de nagedachtenis van dezen markies die in Spanje stierf nadat Philips hem de vrijheid om terug te keeren onthield, bezoedeld en werden zijn goederen verbeurd verklaard.

Montigny, die op last van den koning in de gevangenis van Simancas werd gewurgd stierf eveneens als trouw katholiek, terwijl de graven van Egmond en Hoorne, die op het schavot te Brussel vielen als slachtoffers van den Spaanschen koning, eveneens als trouwe zonen van de katholieke kerk zijn gestorven.

En de Prins van Oranje? Deze man, die steeds getracht heeft alle godsdienstige gezindten tot elkaar te brengen, die steevast de groote voorstander van verdraagzaamheid is geweest, was allermint de godsdienstige bestrijder van den koning. Zijn strijd ging tegen diens systeem in zijn greep naar de absolute macht. Slechts eenmaal heeft deze prins geen verdraagzaamheid getoond. Het was toen hij na de troebelen in de Zuidelijke Nederlanden met een voor hem ongekende wreedheid is opgetreden tegen de ketters.

Welke les kunnen wij, twintigste eeuwers, op militair gebied aan deze strijd ontleenen?

Wij hebben niet het karakter van een nabuurvolk, dat zoo gaarne bereid is, de eigen persoonlijkheid op te offeren aan stramme tucht en bevelen van anderen.

Een Duitsch generaal heeft eens gezegd:

“De eeuwige vrede is een droom en niet eens een schoone droom en de oorlog een lid in Gods wereldordening. In den oorlog ontfouwen zich de schoonste deugden van den mensch, moed en zelfverloochening, trouw en offervaardigheid, met als inzet het eigen leven. Zonder de oorlog zou de wereld ten ondergaan in het moeras van het materialisme.”

Dergelijke begrippen zijn voor ons volk vreemd, de groote oorlog heeft trouwens wel anders geleerd. Het is ten duidelijkste gebleken dat die tijd geen leerschool voor schoone deugden was, doch veeleer een periode van groote verwildering op zedelijk gebied, een verwildering die na de oorlog opnieuw moest bestreden worden. Ons volk is wars van stramme tucht, wars van dergelijke begrippen. Het zoekt het “militaire” niet, omdat het de oorlog niet wil, omdat het in hart en nieren vredelievend is.

Oppervlakkig beschouwd zou hieruit volgen, dat zulk een volk een welkome buit moest zijn voor elke buurman, die de hand naar dit gebied mocht uitstrekken.

De geschiedenis heeft wel anders geleerd. Ons volk is NIET militair in de bovengeschetste beteekenis, omdat het de ontembare wil heeft om vrij en onafhankelijk te zijn en te blijven. Maar als die onafhankeelijkheid werkelijk bedreigd wordt, dan grijpt dit volk naar de wapenen. Niet spontaan en met het diepere verlangen, den vijand te lijf te gaan, maar slechts met de uitdrukkelijke wil, eigen goed en eigen vrijheid te verdedigen. Aan moed heeft het dit volk niet ontbroken. Dat

heeft het in verschillende zeeslagen getoond, en als het ten slotte slaat, dan vallen die slagen ook met kracht neder. Door alle eeuwen heen was de aanvaller verplicht dit volk te eerbiedigen, door alle tijden heen behield het kleine volk te midden van zijn groote en dikwijls oorlogszuchtige bureu zijn zelfstandigheid.

De vrede van Munster

Wij kunnen ons nauwelijks verplaatsen in de gevoelens van de bewoners dezer landen, toen werkelijk de Vrede van Munster op den 30en Januari 1648 was geteekend en de volkomen vrijheid en onafhankelijkheid dezer landen een voldongen feit was geworden. Hoeveel te meer moet dat nog het geval geweest zijn met de bewoners van Bergen, die aan deze uiterste punt van het land liggend, bijna voortdurend het doelwit waren geweest van verraad, aanslagen en belegeringen.

Voor Bergen had de vrede nog een aparte nasleep.

Evenals bij de sluiting van het twaalfjarig bestand, was ook bij deze vrede bepaald dat het markiezaat weder zou terugkeeren tot de oorspronkelijke bezitters, de afstammelingen van Jan van Withem. Voor onze lezers, die gaarne het naadje van de kous willen weten, kunnen wij de volgende inlichting geven.

Toen na het einde van het bestand Maurits, zooals wij reeds gezien hebben, weder bezit van het markiezaat had genomen, vertrokken de markies, graaf Herman van 's Heerenberg en zijn vrouw naar elders. Hun dochter, Maria Elisabeth, trouwde met Albert, Graaf van den Berg, en stierf 6 Januari 1633 zonder kinderen na te laten. Bij testament had zij het markiezaat vermaakt aan haar nicht, Maria Elisabeth, prinses van Hohenzollern, die deze nalatenschap aanvaardde. Dit testament werd echter betwist door haar tante, Ernestine Barones van Beauvois. Deze twist werd pas in 1649 beslecht ten gunste van de Prinses van Hohenzollern.

De Prins, vermeenend, dat het geslacht Hohenzollern het proces wel zou winnen, had het voorstel gedaan, hem het markiezaat te laten behouden, en in plaats daarvan Nassausche goederen af te staan aan

Hohenzollern. De ruil was niet kwaad. De Hohenzollerns konden dan hun Duitsch bezit afronden en het geslacht van Oranje kreeg daarvoor definitief dit Nederlandsche grondgebied in bezit.

De overeenkomst was reeds zoo goed als geheel in kannen en kruiken, toen de vrede gesloten werd en de Spaansche regeering had er dan ook geen bezwaar tegen, bij afzonderlijk geheim tractaat het markiezaat in volle souvereiniteit af te staan aan Oranje, mits daarvoor gevend een gelijkwaardig Duitsch bezit aan het huis Hohenzollern.

Nu bleek echter, dat het huis Hohenzollern wel tot die transactie te vinden was in een tijd, toen de afloop van het proces nog dubieus was, maar toen het proces gewonnen was, en toen de Prins bovendien het eiland Fijnaart, dat volgens hem niet meer tot het markiezaat behoorde bij de ruil wilde uitschakelen, kon men niet meer tot een resultaat komen. Het gevolg was, dat het markiezaat dus overging in het geslacht Hohenzollern.

Het markiezaat ging dus over in handen van Elisabeth van den Berg, getrouwd met Eitel Fritz von Hohenzollern. Uit dit huwelijk werd geen zoon geboren en de erfgename van het markiezaat, de dochter, Henriete Françoise genaamd, trouwde met Frederik Maurits de la Tour d'Auvergne. De bruiloft werd 1661 te Bergen gevierd, waarop het jonge paar naar Parijs trok, omdat de markies in Fransche krijgsmacht was, en de oorlog hem riep.

Het toeval wilde, dat in 1672 Frankrijk en Nederland in oorlog kwamen, waarop de Staten Generaal het markiezaat aan den Franschen markies ontnamen en het aan den stadhouder aanboden, waarop de Fransche koning het Prinsdom Oranje in bezit nam en het aan den markies gaf.

Beide heeren wisselden dus van bezit, maar zij beschouwden dit als een zeer tijdelijk bezit en bleven in de beste verstandhouding met

elkander correspondeeren. Bij de vrede van Aken in 1680 kregen beiden hun rechtmatig eigendom terug en op 1 Februari van dat jaar bood de stad Bergen aan den markies een huldegeld aan, bedragende twaalf duizend gulden, terwijl men aan de markiezen ²⁷⁾ tweeduizend gulden ten geschenke gaf.

Acht jaar later, toen stadhouder Willem III naar Engeland was overgestoken, waar hij zijn schoonvader verjoeg, nam de koning van Frankrijk de partij van den verjaagden koning op. Weer werd er gestreden en daar de toenmalige markies, Egon de la Tour d'Auvergne, in Fransche krijgsdienst was, werd het markiezaat hem weder ontnomen en aan den stadhouder aangeboden, die daarop Koning van Engeland, Stadhouder van de Vereenigde Provinciën en markies van Bergen werd. Bij de vrede van Rijswijk kwam alles in de oude banen terug en daar de markies, die in Frankrijk in hooge gunst stond had weten te bewerken, dat het markiezaat gedurende de oorlog gespaard was, werd hij bij deze wisseling van commando feestelijk ingehaald. Het was inderdaad een groot feest. Man, vrouw en vijf kinderen kwamen naar Bergen over, waar zij hun intrek namen in het mooie Markiezenhof. Zijn zonen heetten Emanuel Maurits, Hendrik Oswald, François Egon, Frederik Constant en zijn Dochter Marie Anne, Indrukwekkend was de blijde intocht, waarbij de troepen, die hier in garnizoen lagen, met standaard en vaandel, in de optocht medemarcheerden. De vorstelijke familie was van plan, zich hier blijvend te vestigen, maar in 1698 stierf de markiezin, van een reis naar Den Haag terugkeerend, waarop de markies binnen een jaar hertrouwde met de barones van Wassenaar Starhemberg. Hij verliet de stad en vestigde zich in Parijs. Zijn zoon was daar in Fransche krijgsdienst, toen in 1702 de oorlog met Frankrijk opnieuw uitbrak.

²⁷⁾ Sec. Mogelijk is dit een drukfout en is hier de markiezin bedoeld.

Oudergewoonte werd het markiezaat door de Staten Generaal geconfisqueerd. Maar toen de markies, ontevreden dat de Fransche koning hem niet tot generaal benoemd had Frankrijk verliet en na eenige omzwervingen in Bergen kwam, hief men de confiscatie op. Deze markies, François Egon de la Tour d'Auvergne heeft in verschillende veldslagen voor de republiek gevochten, onder andere in de slag van Malplaquet. Na die overwinning op 11 September 1709 werd hij door de Bergsche vroedschap geluk gewenscht. Hij stierf in 1710, 34 jaar oud. Zijn weduwe bleef nog eenige tijd in het markiezenhof wonen, doch vertrok daarna naar Parijs.

Heel merkwaardig is de toestand, waarin deze Nederlandsche stad zich bevond. Oorspronkelijk hadden wij in Nederland zooveel van die kleine potentaten gekend, maar in de tachtigjarige oorlog was daaraan vrijwel geheel een eind gekomen. De Oranjes namen als Markies van Bergen een afzonderlijke plaats in, daar zij tevens de hoogste functies in de landsregeering bekleedden. Maar na de vrede van Munster ontstond hier een toestand, die geheel afweek van die in overig Nederland. Wij hadden hier een stad, die zich vrijwel in niets onderscheidde van de overige steden. Er waren vestingwerken, er waren forten gebouwd, er lag hier een garnizoen, er waren hier landsmagazijnen, en dat alles werd door de hooge landsregeering bestuurd. Maar onafhankelijk daarvan kwam hier door een bloot toevallige erfopvolging eerst een Duitsch en daarna een Fransch geslacht, en we zien onder andere het zonderlinge verschijnsel, dat in 1712 in deze Nederlandsche stad de Fransche kardinaal de Bouillon verscheen, om de vroedschap te kiezen.

Wij zullen in een van de volgende stukken zien, hoe dit Fransche bezit weder Duitsch werd en hoe weinig er ten slotte overbleef van de vroeger zoo groote macht der markiezen. Maar alvorens dit laatste deel te bespreken moeten wij terugkeeren tot de draad van ons verhaal.

Coehoorn

Het gaat met de vestingbouw als met de damesmode. Jarenlang wordt er aan een vesting gewerkt, nu eens wordt dit, dan weer dat stukje gemoderniseerd en dan blijkt na een tijd dat in de wedloop tussen aanval en verdediging de aanvaller allerlei nieuws heeft bedacht, waardoor alles ten slotte ouderwetsch is en de verdediging grondig moet worden herzien.

Zoo was het gegaan met vele vestingen in Nederland en in 1697 werd aan Coehoorn de opdracht verstrekt, de vestingen Bergen op Zoom, Zwolle, Nijmegen en Breda te inspecteren en plannen tot modernisering te ontwerpen. Het was een gevolg geweest van besprekingen tussen de stadhouder Willem III en de Raad van State na de vrede van Rijswijk.

Wie was Coehoorn? Hij was oorspronkelijk van Zweedsche afkomst en had gediend onder Hendrik Casimir, hij had zich bij verschillende gelegenheden onderscheiden, o.a. bij het beleg van Maastricht, en in de slagen van St.Denis, Senef en Cassel. Zijn eigenlijke belangstelling ging echter uit naar de vestingbouw en daarom had men hem in 1695 benoemd tot Ingenieur Generaal der fortificatiewerken.

Met de ingenieurs Alberding en Vleugels ging hij naar Bergen en naar de andere genoemde vestingen. Toen de plannen in 1698 gereed waren, besloot de Raad van State, dat Vleugels met de voorstellen naar Engeland zou gaan om ze aan Willem III te overhandigen en persoonlijk uit te leggen. De stadhouder gaf de raad, het eerst de vesting Bergen te moderniseren en daarom kwam op 23 Juli 1698 Coehoorn persoonlijk in onze stad aan, vergezeld van zijn staf, Vleugels, Balthasar Hasard, Guillaume le Vasseur, Lucas du Mee.

Abraham Gerardin, Martir Longuehayne, François Everhard en de opzichters Cornelis en Jan van Bommel.

Onder leiding van Coehoorn werd de stad ingemetseld binnen hoge muren, courtines genaamd, met van afstand tot afstand de uitspringende bastions, en telkens tussen twee bastions als een opgemetseld eilandje, de ravelijnen.

Het geheel was omgeven door een gracht. Zoals we weten, is de stad gebouwd op de hellingen van het ravijn, waardoor de moeregreb loopt. Daar, waar de moeregreb de vestingwal snijdt, is het terrein laag en kon men een natte gracht graven, dus op de plaats waar nog heden het ravelijn 'Op den Zoom' ligt. Ook aan de andere zijde in het havenkwartier²⁸).

Van dit ravelijn 'Op den Zoom' ten zuiden om de stad heengaande werd het terrein veel hoger (evenals in het noorden). Het was onmogelijk daar een natte gracht te maken. Men was verplicht zich tevreden te stellen met een droge gracht, zoals men in de hoge terreinen in het buitenland steeds gebruikte.

Men maakte dan aan de buitenzijde van de gracht ook een hoge gemetselde muur, en achter die muur maakte men een doorlopende gang met schietgaten (galerij majeure). Van tijd tot tijd waren in die gang ook kleine buskruitmagazijntjes aangebracht. Ook begonnen daar de onderaardsche gangen, die tot onder het vijandelijke terrein doorliepen. Aan het uiteinde kon men dan mijnen aanleggen, waarmee men den vijand in de lucht kon laten springen.

De bedoeling van deze galerij majeure is duidelijk. In die doorlopende gang kon men geheel gedekt tegen het vijandelijke vuur verdedigers opstellen, die op den vijand konden schieten, als deze het mocht wagen, zich in die droge gracht neer te laten.

²⁸ De Zoute Vest.

Rondom de vesting liep bovendien een zoogenaamde “bedekte weg”, die het zigzag van het vestingstelsel volgde en van afstand tot afstand vond men in die bedekte weg kleine wapenplaatsen, lunetten genaamd.

Op die manier werd de stad voorzien van dertien bastions, 8 ravelijnen en 18 lunetten. In de stad had men vier groote buskruitmagazijnen, terwijl drie groote uitvalspoorten werden gemaakt, zijnde tunnels door de wal, groot genoeg om met paard en wagen daardoor te rijden.

Verder kreeg de stad vier poorten, de Steenbergschepoort, de Wouwpoort, de Boschpoort en de Waterpoort. Het waren tunnels, precies zoals de uitvalspoorten, die men in die dagen “sortiën” noemde.

In 1727 besloot men een lange linie aan te leggen, loopend van de stad langs de drie forten Moermont, Pinsen en Roovere.

En steeds bouwde men verder. Eerst het zeer zware zuidfront, omdat dit het meest bedreigd was en daarop het noordfront dat slechts in actie behoefde te komen als de fortenlinie gevallen was en de stad werkelijk kon omsingeld worden.

Pas in 1742 werd de laatste hand gelegd aan het noordfront. Al deze bastions, lunetten en ravelijnen hadden namen. In het nog bestaande ravelijn vinden wij de daarin aangebrachte steen vermeldend, dat dit het ravelijn ‘Op den Zoom’ was. Van twee ravelijnen uit het noordfront vindt men de steenen ingemetseld in de schoorsteen van de tegenwoordige potaschfabriek ²⁹).

Na bijna 45 jaar werken was alles gereed. Volgens de groote mannen van die dagen was ‘t werk van Coehoorn een wonder van techniek. De

²⁹ Gadelliere en Van Dun; deze staan thans (2012) op de binnenplaats van het Markiezenhof. Het is de bedoeling deze t.z.t. na de bouw van de wijk Nieuwe Vesting weer ter plekke aan te brengen. (Anno 2017 is de naamsteen van Gadellière in de herstelde muur aan het Smitsvest teruggeplaatst)

oogenschijnlijk zonderlinge vormen waren ontstaan daar hij alles zoo gebouwd had, dat nergens een stukje metselwerk was, dat rechtstreeksch door het vijandelijk geschut kon worden bevuurd. Allen verklaarden deze vesting, die alle belemmeringen ten spijt nooit veroverd was en daarom “la Pucelle” genoemd werd, na deze moderniseering inderdaad voor onneembaar.

Nauwelijks vijf jaar, nadat de Directeur van Dun de laatste hand aan deze vesting had gelegd, werd ze belegerd en veroverd.

Wij zullen in de volgende hoofdstukken trachten de oorzaak aan te geven, waarom deze technisch zoo volmaakte vesting in de handen des vijands viel.

De verbleekende glans van den markies

In de loop der jaren was er van de macht van den markies niet veel meer overgebleven. Telkens als gedurende de oorlogen het markiezaat aan de nakomelingen van Jan van Glimes werd onttrokken, werd het gezag van den markies verminderd, waarbij dan bepaald werd, dat die maatregel te eeuwigden dage zou gelden. Het is te begrijpen, dat in deze burgerrepubliek geen plaats meer was voor kleine middeleeuwsche potentaten. Zoo dacht ook de Bergsche vroedschap over dit vraagstuk. In 1722 trad de laatste afstammeling van het geslacht van Jan van Withem, Maria Henriette in het huwelijk met een Duitsch vorst, Johan Christiaan, Hertog van Sultzbach. De vorst, die blijkbaar zeer op geld gesteld was, zond onmiddellijk zijn secretaris met opdracht de vergaderingen van de Bergsche vroedschap mede te maken. Hij wilde weten, hoe groot de huwelijksgift zou zijn, die door de burgerij verstrekt zou worden. Dit optreden stemde het stadsbestuur zoo onaangenaam, dat men besliste dat de secretaris niet tot de vergaderingen zou worden toegelaten. Hierop besloot de heer van Sultzbach zelf te komen; niet lang daarna verscheen hij in Bergen, waar men hem, in zijn rang van Markies, de toegang tot de beraadslagingen niet wilde onzeggen.

Men toonde zich echter allesbehalve vereerd met zijn komst. Toen hij in de raadzaal verscheen en men hem een gewone stoel aanbood, maakte hij er aanmerking op dat de burgemeester in een armstoel zat, hij wenschte die stoelen om te wisselen. Tot zijn verbazing wees de burgemeester hem op hooge toon terecht, zeggend, dat het hem persoonlijk onverschillig was op welke stoel hij zat, doch dat hij hier zat als vertegenwoordiger van de stad, en dat hij er dus niet aan dacht, zijn stoel aan den markies af te staan. Wel was hij bereid in stemming te brengen, wie van beiden in de armstoel zou mogen zitten. De markies

had de dwaasheid, deze stemming te aanvaarden, waarop de magistraat met algemeene stemmen bepaalde, dat de burgemeester de armstoel zou behouden.

Zeer boos verliet de markies de vergadering. Hij heeft zich nooit meer binnen het Bergsche stadhuis vertoond.

Bij deze gebeurtenis denken we nog even terug aan de middeleeuwse figuur van Jan met de Lippen, voor wiens macht heel de stad sidderde. Het was alsof de Staten het erop aanlegden, zoo spoedig mogelijk ontslagen te worden van dit laatste overblijfsel uit lang vervlogen tijden.

Toen de markies in 1740 een verordening maakte op de maten en gewichten, reclameerden enkele brouwers uit Oudenbosch daarover, waarop de Staten Generaal onverwijld de verordening ophieven. Toen de markies van zijn kant protesteerde, ontving hij geen antwoord. In hetzelfde jaar liet de markies in Bergen een kalkbranderij bouwen. Nauwelijks kwam dit de Raad van State ter oore, of zij gaf den garnizoenscommandant last, de branderij onverwijld af te breken, omdat men niet wenschte, dat in de nabijheid van buskruitmagazijnen een dergelijk gevaarlijk bedrijf werd uitgeoefend.

We zullen tot slot uit de lange lijst nog slechts één enkel voorbeeld aanhalen.

In 1746 wilde O.Vriends te Wouw een molen bouwen. Hij vroeg daartoe vergunning aan den markies, waarop deze de toestemming verleende. Daarop verkocht Vriends de molen en wilde een nieuwe molen bouwen, waarvoor hij opnieuw octrooi bij den markies aanvroeg. Deze antwoordde zeer terecht, dat hij weigerde, omdat er in het kleine Wouw voor twee molenaars geen broodwinning te vinden was. Vriends wendde zich daarop met verzoek om octrooi tot de Raad van State, die met ongekenne spoed het verzoek toestond. Er ontstond

daarop bij den Raad van Brabant een proces, aan de eene kant de Raad van State, aan de andere kant de rekenkamer van den markies. De Raad van State besliste echter, dat wat ook de uitslag van het protest mocht zijn, zij die reeds van tevoren ongeldig verklaarde en zij waarschuwde den Markies, Vriends niet te hinderen in het rechtmatig uitoefenen van het door haar verleende octrooi.

Vriends zat tusschen twee vuren en vroeg daarom nog eens de steun van de Raad van State, waarop aan den markies onder bedreiging van de zwaarste boeten werd gelast, van zijn proces af te zien. Deed hij dit niet, dan zou men zijn vertegenwoordigers in het proces op de voorpoort te 's Gravenhage in gijzeling zetten.

Het is te begrijpen, dat de markies het er bij liet en Vriends zijn tweede molen lustig liet draaien.

1747 Het voorspel van het beleg

Het was het tijdperk van de erfopvolgingsoorlogen. Franschen en Oostenrijkers streden om het bezit van de Oostenrijksche erflanden. Reeds een paar jaren had de strijd geduurd, zonder dat eenig resultaat bereikt was, zooals het trouwens altijd gaat als verschillende legers, onder onafhankelijke bevelhebbers voor een gezamenlijk doel moeten samenwerken.

Herhaaldelijk was de Fransche koning door de Vereenigde Nederlanden in de uitvoering van zijn plannen gedwarsboomd en de weerstand van de kleine republiek moede zond hij zijn afgezant, den abbé de la Ville, met de volgende opdracht:

“De koning zal noodgedwongen het krijgsbedrijf moeten overbrengen naar het grondgebied der republiek. Hij wil daarmede onze ware belangen behartigen. Hij blijft een trouw vriend van onze Staten Generaal. Hij zal aan zijn troepencommandanten gelasten strenge tucht te handhaven en slechts datgene te doen, wat de krijgsomstandigheden vereischen. Hij wil noch aan de godsdienst, noch aan de regeering, noch aan de handel van de republiek eenige schade toebrengen. Hij wil slechts de onbuigzame tegenstand der Staten veranderen in de oprechte wensch om met hem samen te gaan. Hij is daardoor genoodzaakt eenige landen en steden in bezit te nemen. Hij doet dit uitsluitend als pand, hij is dadelijk bereid alles terug te geven zoodra de Staten zullen eindigen zijn vijanden te steunen.”

Het was in het stadhouderlooze tijdperk. Voor leger en vloot was geen geld besteed, de vestingen waren uiterst spaarzaam voorzien van geschut en munitie. De reserves in de arsenalen waren tot een minimum geslonken.

Tot nu toe was de strijd vrij ver van de landsgrenzen gestreden, maar in het vorige jaar had de Fransche veldheer Maurits van Saksen de eene vesting na de andere in de Zuidelijke Nederlanden veroverd. Steeds meer naderden zijn troepen de landsgrenzen.

In die dagen van spanning ging de roep om Oranje door het geheele land en 4 Mei 1747 werd Willem IV tot erfstadhouder benoemd.

De internationale toestand was zeer ingewikkeld en eischt eene korte toelichting.

De hertog van Cumberland was algemeene bevelhebber over de vereenigde troepen. Zijn hoofdkwartier lag te Tilburg, zijn troepen lagen tusschen Princenhage en Eindhoven, over de dorpen verspreid. Op papier was de sterkte 140.000 man, vermoedelijk telde men in werkelijkheid niet meer dan 100.000. Men maakte nu het plan, het Fransche leger aan te vallen, maar Maurits van Saksen gaf daartoe geen gelegenheid. Zijn troepen bleven rustig achter de Dyle liggen, terwijl hij aan een deel van zijn leger opdracht gaf Zeeuwsch-Vlaanderen te veroveren. Deze laatste onderneming werd opgedragen aan Löwendahl, een Zweed, in Franschen dienst, een man, van wien men zei, dat hij in enkele jaren meer tot puin geslagen had, dan een heel volk in een halve eeuw kon opbouwen.

Op de zelfde dag waarop de abbé de la Ville zijn ongelukstijding te 's-Gravenhage bracht zette Löwendahl zich van Brugge uit in beweging. In korten tijd was heel Zeeuwsch-Vlaanderen in zijn handen. Als rijpe appels waren de slecht voorbereide steden en vestingen in zijn schoot gevallen. Toen besloot Cumberland werkelijk voorwaarts te gaan en Maurits van Saksen aan te vallen. Maar deze bleef als te voren rustig achter de Dyle en liet zich niet tot een veldslag verleiden, terwijl

Löwendahl, die intusschen zijn opdracht had vervuld, met zijn troepen Antwerpen dekte. Daarop kreeg Maurits van Saksen van den Franschen koning bevel voorwaarts te gaan en Maastricht te veroveren; indien deze sleutelvesting in zijn handen was, lag de weg naar Duitschland voor hem open. Lodewijk XV stelde zich persoonlijk aan het hoofd van het leger, men trok over de Dyle, 1 Juli was men te Tongeren.

Cumberland, tijdig gewaarschuwd trok zijn troepen samen voor het gevecht. 24 Juni verplaatste hij zich naar Hasselt en Diest, 2 Juli vond de slag bij Lafeld plaats, waarbij de geallieerden door Maurits van Saksen verslagen werden, maar het echec onttaardde niet in een vlucht. In volkomen goede orde trokken zij terug, zonder achtervolgd te worden door de Franschen die blijkbaar ook een gevoelige klap hadden gekregen.

De geallieerden trokken naar Maastricht, waar zij de belegeraars dermate bedreigden, dat het beleg voor deze plaats werd opgebroken. De Fransche koning, woedend over het mislukken van zijn plan, gaf order Bergen op Zoom te belegeren.

Löwendahl, die aan de slag van Lafeld had deelgenomen was met zijn troepen op marsch van Leuven naar Thienen, Onderweg bereikte hem het bevel des konings: “Terugkeeren en het beleg voor Bergen op Zoom slaan”.

Hij talmde niet lang. Hij brak zijn kamp bij Thienen op, en twee dagen later was zijn leger in volle opmarsch. De sterkte bedroeg ongeveer 23.000 man. Hij werd in front beschermd door Bretons, zijnde lichte troepen. Van Antwerpen trok hij over Merxem en Eekeren, aan beide zijden werden zijn colonnes door ruitery gedekt.

In de nacht van 9 Juli liet hij het beleg slaan voor Zantvliet, dat toen een vesting was, bezet door 1700 man onder Kinschot, daar dit stadje anders een blijvende bedreiging op zijn linkerflank zou vormen.

In den middag van 10 Juli hield de karos van Löwendahl halt aan de voet van de hoge heuvels van Huybergen.

Op de heuvel staande gleed de blik van den bevelhebber over het landschap dat voor hem lag. Het was noodweer, nu en dan als het even ophelderde was de St.Geertruydstoren van Bergen aan de horizon te zien. Rechts tot Nispen toe lag de onafzienbare heide somber onder de grauwe bewolking.

Links lagen de bosschen van Woensdrecht en daarachter de blinkende streep van de Schelde. Scherp teekende zich de torenruïne van Woensdrecht daartegen af. Aan de voet van de heuvel lag de Huybergsche plantage, achter hem het dorpje Huybergen met het oude klooster der Wilhelmieten.

Langs de weg van Ossendrecht naar Hoogerheide trok de nevencolonne op Bergen op Zoom aan. Een eindeloos lange rij van mannen, vrouwen, wagens en zoetelaars, musketiers en ruiters, die de colonne moesten beschermen. Slechts langzaam vorderden de doodvermoeide mannen.

Achter hem aan de horizon lag het spitse torentje van Zantvliet. Zwak hoorde men de ontbrandingen van het geschut, het kleine stadje had met acht vuurmonden de strijd aangedurfd. Lang zou het niet duren, want de aanvaller had opdracht zich van de dijk meester te maken en de aftocht van de bezetting te verhinderen.

Het was hondeweer, de troepen waren doodop, en noodgedwongen hield Löwendahl op 11 Juli een dag rust. Hij stuurde verkenners uit, die hem berichtten, dat in de omstreken van Bergen heg noch struik was. Later bemerkte hij dat dit niet zoo was. Alle bebouwde perceelen in de

buurt van de stad waren met struikgewas afgezet, waardoor het terrein juist zeer bedekt was.

De leiding bij den verdediger

Het was 11 Juli, de dag waarop de Fransche troepen bij Hoogerheide rustten. Te 's Gravenhage zat de erfstadhouder met zijn raadslieden over de kaart van Brabant gebogen. Men had uit spionnenberichten vernomen, dat Lodewijk om de smaad van Maastricht uit te wisschen, Bergen zou laten belegeren.

In der haast had men het kleine garnizoen versterkt, tot men 4403 man bijeen had. Gouverneur was de Prins van Hessen Philipsthal, de man die achtereenvolgens Yperen en Mans aan den vijand had overgegeven. Hij was ziek en bedlegerig, zijn dienst werd waargenomen door den generaal Lewe.

Tusschen Breda en Roosendaal lag een vliegend legertje onder bevel van den Prins van Saksen Hilbourghausen. Deze troep zou bevel krijgen zich achter de lijn der fortten van Bergen terug te trekken. Ook was bericht gekomen, dat de Prins van Hessen in zooverre hersteld was, dat hij het bevel over de vesting weder op zich had genomen. Intusschen had men ook vernomen dat Löwendahl in volle opmarsch was.

En nu moest de Prins een beslissing nemen in een uiterst netelige kwestie.

Het was bekend, dat de beide Prinsen elkander zeer slecht gezind waren. Van samenwerking kon nooit sprake zijn. Evenmin zou de een onder de bevelen van de andere gesteld kunnen worden en de erfstadhouder, die onder dergelijke omstandigheden de besluitvaardigheid van zijn groote voorgangers miste, kwam na wikken en wegen tot een oplossing, die de moeilijkheden niet deed verdwijnen en die zeer zeker ertoe heeft bijgedragen, dat de verdediging van Bergen tot een mislukking werd. De stadhouder

ontbood bij zich den generaal Isak Baron van Cronström, een Zweed geboren in 1661, dus 86 jaar oud.

Wij kennen de droevige bijzonderheden van deze geschiedenis uit het dagboek, dat Cronström zelf heeft aangehouden. Toen hij voor den stadhouder verscheen en deze hem mededeelde, dat men hem, Cronström wilde belasten met het opperbevel over de legers van beide prinsen. Daar hij zooveel ouder in aanstelling was, verzocht de oude man hem hiervan te willen vrij stellen. Hij legde den stadhouder uit, dat hij reeds sedert drie jaren vrij was van de dienst te velde, wegens zijn hooge leeftijd, zijn doofheid en zijn zwakke borst, waardoor hij altijd hoestte en geen bevelen meer kon geven. Bovendien had hij niets in gereedheid om zich te velde te begeven.

De Prins liet zich echter niet meer van het genomen besluit afbrengen. Hij zeide, dat hij het jacht van de Raad van State ter beschikking zou stellen en dat Cronström daarin alles zou vinden wat hij op zijn tocht noodig had. De oude man boog het hoofd, zweeg en gehoorzaamde. Te Rotterdam ging hij aan boord van het jacht. Maar evenals alles in die dagen was het jacht slecht in orde, de gaffel brak, het zeil kon niet meer geheschen worden, stuurloos dreef het schip na eenige tijd rond. Het was nog een geluk voor den ouden man, dat men door een beurtschipper achterop gezeild werd, die onderweg was naar Bergen en hem aan boord kon nemen, waarop hij 14 Juli Bergen aankwam. Een Fransch schrijver zei eens, doelend op Cronström, dat een enkele tegenslag dikwijls een eind maakt aan een reputatie, die in een lange reeks van jaren is gevestigd. Reden waarom men van veel generaals kan zeggen, dat zij tot hun ongeluk een dag te lang geleefd hebben. Inderdaad passen deze woorden geheel op dezen ouden en afgeleefden man.

Maar de toestand werd nog iets gecompliceerder. De bondgenooten, die de Nederlanden te hulp wilden komen, zenden een deel van de Nederlandsche hulptroepen, die in het geallieerde leger lagen, ter sterkte van 13 bataljons infanterie en 20 eskadrons ruiters naar Oudenbosch onder de bevelen van den vorst van Waldeck. Deze was zeer verheugd over deze opdracht, het was een behoorlijke troep, die onder zijn bevelen werd gesteld. Hij rekende erop, ook de Prinsen van Hessen en Saksen onder zich te krijgen en als opperbevelhebber te Bergen op te treden.

Te Nuland aangekomen bereikte hem een berisping van den stadhouder omdat hij beter had gedaan in het geallieerde leger te blijven, waar hij het bevel over het Nederlandsche contingent voerde. Tevens vernam hij, dat het opperbevel was gegeven aan Cronström. Hij was hierover zoo ontstemd, dat hij midden onder de marsch zijn troepen in de steek liet en het bevel overdroeg aan Schwartzenberg, hij zelf ging naar zijn vaderland terug.

Cronström was intusschen met den beurtschipper aan het hoofd aangekomen, de eb belette verder varen. Het was zijn verjaardag, juist op dien 14en Juli werd hij 87 jaar. De doodvermoeide man liet door een zijner adjudanten tot den Prins van Hessen het verzoek richten hem zijn rijtuig te willen zenden om hem af te halen. De Prins deed dit, maar volgens het dagboek van Cronström had hij het dien avond te druk met zijn officieren en met de dames om zijn nieuwe chef te woord te staan. Deze reed door het kleine stadje, dat geheel met troepen belegd was en vond nergens een onderdak, tot de koetsier hem ten slotte afzette bij een oud vervallen en leegstaand huis. Het was de ongebruikte Fransche school.

Nadat hij daar de nacht had doorgebracht, ging hij de volgende morgen opnieuw naar het Markiezenhof, waar hij den gedeputeerde

Willem van Haren vond, die hem terecht hielp en hem een kamer op het Markiezenhof inruimde.

Cronström, die met den Prins van Hessen samen in Yperen had gediend, hoopte hem tot samenwerking te brengen. Maar reeds bij de eerste samenkomst bleek dat onmogelijk. De Prins verweet hem, dat hij hem hier uit zijn commando kwam verdringen. Hij was niet tot samenwerken te bewegen waarop Cronström hem uitlegde, dat hij niemand uit zijn commando wenschte te verdringen, dat hij den Prins van Hessen het volle bevel over de troepen in de vesting zou laten, evenals hij dat den Prins van Saksen in de linie zou geven, en dat hij alleen gezonden was om de vrede tusschen de beide prinsen te bewaren.

De volgende dag ging hij met den heer van Haren mede om de vestingwerken van Steenberg te inspecteeren. Onderweg bezochten zij den Prins van Saksen, die in Halsteren lag. Ook deze was ongesteld en bedlegerig en wenschte zijn chef niet te ontvangen. Cronström wendde zich daarop tot de adjudanten den luitenant generaal Philibert en den generaal majoor Montigny, maar deze zeiden hem, dat ze zich hoe eer hoe liever in Tholen in veiligheid wilden stellen.

Cronström verzette zich hiertegen, zonder te verstaan wat de heeren daarop antwoordden. Doch buiten gekomen, vertelde de heer van Haren hem, dat beide generaals gezegd hadden, dat ze alleen onder de bevelen van den Prins van Saksen stonden en er niet aan dachten orders aan te nemen van Cronström.

Wat kon de oude man doen? Hij was zoo slecht ter been, dat hij zich alleen per draagstoel kon laten verplaatsen. Hij bleef dus verder op het Markiezenhof en omringde zich met eenige adjudanten, die hem op de hoogte moesten houden van de loop van zaken. Van invloed uitoefenen op de beide prinsen was in het geheel geen sprake.

Het operatieplan van Cronström

Cronström had dus feitelijk drie commandanten onder zich, de Prins van Hessen in de stad, de Prins van Saksen achter de forten en Schwartzenberg met het vliegend legertje nabij Oudenbosch.

Reeds dadelijk was hij van meening, dat het doen van enkele uitvallen weinig zou opleveren, vooral omdat de vijand zich dadelijk uitstekend verschanste. Volgens hem kon een belegerde stad slechts geholpen worden door een ontzettingsleger. Hij schreef dan ook aan den stadhouder, dat het weinig nut had, of men nog meer troepen zond om in de vesting dienst te doen.

Hoe gaarne de Prins ook een ontzettingsleger gezonden had, dit kon slechts geschieden als de bondgenooten daartoe troepen wilden afstaan. Maar voor hen was de belegering van Bergen slechts een nevenzaak, die hun weinig belang inboezemde. Of deze Nederlandsche stad al of niet behouden bleef was voor het oppercommando niets meer dan het verlies van een stuk op het groote schaakbord.

Zij waren niet bereid, hiervoor troepen af te staan, omdat verschuiving van troepen naar het westen ten gevolge had, dat men Maastricht niet goed meer kon dekken. Nog steeds vreesde men, dat de Fransche koning langs Maastricht een inval in Duitschland wilde doen.

Daardoor kwam Cronström tot de overtuiging, dat hij moest trachten zich zelf te helpen. Hij besloot tot een plan, dat bij goede samenwerking van zijn ondercommandanten zeker kans van slagen zou hebben gehad.

Schwartzenberg kreeg opdracht, zich met zijn mannen meester te maken van Wouw. Zoodra het dorp in zijn handen was, zou hij een lantaren op de toren plaatsen. Nu hadden de Franschen eenige

troepen gelegd tegenover de forten Moermont, Pinsen en Roovere. Deze troepen waren in de rug gedekt door ruitery en dragonders. Schwartzenberg moest nu uit Wouw opmarcheren. Zijn voorhoede bestaande uit ruitery moest de vijandelijke ruitery verjagen, zijn hoofdmacht moest snel opmarcheren, en de belegeraars voor de forten in de rug aantasten. Zijn ruiters moesten daarbij afvloeien naar de flanken en deze dekken.

Binnen de fortenlijn zou men gereed stellen alle troepen, die zoowel in als achter de vesting konden gemist worden, terwijl bovendien het regiment Cornabé uit Steenberg werd aangetrokken.

Zoodra deze troepen de ruitery van Schwartzenberg voor de forten zagen verschijnen, zou deze geheele legermacht uit de fortenlinie uitbreken, en zich vereenigen met Schwartzenberg. Op die wijze zou men een troepenmacht bijeen hebben, wellicht groot genoeg om Löwendahl in het vrije veld aan te tasten en hem tot de aftocht te dwingen.

Er rustte een fatum op de plannen van den verdediger. Welk plan men ook opmaakte, nooit gelukte het den vijand te verrassen, steeds vond men hem klaar en zoo sterk mogelijk opgesteld op de plaats, waar men vermeend had hem te slaan. Velen hebben dit aan verraad toegeschreven, waarop wij later terugkomen.

Toen Schwartzenberg met zijn troepen voor Wouw kwam, vond hij het dorp zwaar met troepen belegd. Van verrassing kon geen sprake zijn, Schwartzenberg bleef echter zijn opdracht trouw en viel herhaalde malen aan, doch werd telkens met zware verliezen teruggeslagen. Wouw bleef in handen van Löwendahl. Vergeefs wachtte de troep, die binnen de fortenlinie voor de uitval was gereed gezet op het signaal van de toren van Wouw. Toen eindelijk het bericht kwam, dat het

Schwartzenberg niet gelukt was, Wouw te vermeesteren, werden de troepen weder naar hun commandanten teruggezonden.

Het had Cronström veel strijd gekost, deze onderneming door te zetten. Zoowel de Prins van Hessen als die van Saksen, hadden hem tot 't laatste oogenblik tegengewerkt. Tegenover den Prins van Hessen had Cronström ten slotte harde woorden moeten gebruiken. Hij had hem gelast, de troepen te zenden onder mededeeling, dat als de uitval niet gelukte, hij de mannen terugkreeg terwijl na een gelukte onderneming de vijand verjaagd zou zijn en hij in het geheel geen troepen meer zou behoeven.

De bittere ervaring thans opgedaan maakte, dat Cronström van verdere groote ondernemingen afzag.

Het beleg

Het gevolg van de plannen van Cronström was geweest, dat men geen aandacht had gewijd aan kleine ondernemingen waarbij men vooral in de eerste dagen van het beleg van den vijand veel afbreuk had kunnen doen, zooals dit bij vroegere belegeringen ook steeds geschied was. Maar nu was de kans verkeken om met uitvallen veel voordeelen te behalen. De Franschen hadden zich zoodanig in het terrein versterkt, dat uitvallen nutteloos werden.

Met de tucht was het gedurende het beleg droevig gesteld, zooals uit verschillende stukken blijkt. ook uit het dagverhaal, dat de predikant Volkers heeft geschreven. Indien in een der huizen een vijandelijke bom viel en brand ontstond, dan waren de soldaten er dadelijk bij, niet om te helpen of te blusschen, maar om te stelen wat van hun gading was. Soms werd door den bevelhebber op zonderlinge wijze daartegen opgetreden. Zoo bij voorbeeld in het volgende geval. Drie soldaten waren betrapt op diefstal en roof. De bevelhebber, die zijn mannen echter dringend nodig had voor de verdediging, wilde ze niet alle drie missen. Daarom bepaalde hij, dat de drie mannen om het behoud van hun leven moesten dobbelen. En werkelijk werd de man, die het spel verloor, onmiddellijk daarop op de groote markt doodgeschoten. De brooddronkenheid en de dronkenschap hadden bovendien ten gevolge, dat er herhaaldelijk kleine ontploffingen van buskruit voorkwamen, waarbij velen het leven inschoten.

Volkers, die verschillende van die gevallen noteerde, zegt daarvan:

“Het Is te beclagen, dat de soldaten, nu gelt connende verdienen, ende dagelycx verdienende, het soo jammerlyck in beestachtige dronkenschap verquisten ende daerdoor sulcke rampen veroorsaken.”

Een gedeelte van deze mentaliteit komt op rekening van de fabel, dat

de stad onneembaar zou zijn, waardoor de soldaten zonder eenige ernst hun dienst verrichtten, daarbij zeer slecht voorgegaan en gecontroleerd door hun officieren, zooals later zal blijken.

De vijand had intusschen het beleg met groote energie aangevangen. Hij preste 2400 arbeiders. die onder dekking van tien compagniën grenadiers en vijf bataljons voetvolk het graafwerk moesten verrichten. Zoo begon het eigenlijke werk dat volgens de gewoonte van die dagen uiterst systematisch geschiedde. Men maakte gedurende de nacht naderingsloopgraven, tot men voldoende dicht bij de stad was gekomen. Dan werden al deze naderingsloopgraven vereenigd door een lange borstwering, die dus evenwijdig aan de stadswallen lag. Dit heette de eerste parallel. In deze parallel werden wachtposten gelegd, zoogenaamde "Corps de Garde" in het Nederlandsch dikwijls verbasterd tot koordegard. Men richtte gedekt door deze loopgraaf batterijen op.

Dan begon men nieuwe naderingsloopgraven te leggen, die daarop verbonden werden door een nieuwe borstwering, de tweede parallel, ook deze werd voorzien van wachtposten, en het geschut werd naderbij gebracht.

Als men ten slotte zoo dicht bij de vesting was, dat men niet ongestraft meer kon werken volgde men een andere methode. Er werd een gang gegraven onder de grond, recht op de vesting aan. Aan het eind van de gang werd een mijn gelegd. Terwijl de mineur de lont gereed hield, om de mijn te laten springen, stonden de mannen in de loopgraaf klaar om voorwaarts te stormen. Dan kwam de ontploffing. Er werd een groote kuil geslagen, en enkele seconden later waren de mannen voorwaarts gestormd. Zij namen bezit van de kuil, en groeven de wand dadelijk steil af, om zich te beschermen tegen het musketvuur van de wallen. In

de volgende nacht werden de kuilen weder vereenigd door een nieuwe parallel.

Spoedig bleek, wat de plannen van den vijand waren. Hij had het voorzien op de bastions Pucelle en Coehoorn met het daartusschen liggende ravelijn Dedem en de daarvoor liggende lunetten Friesland, Utrecht, Zeeland en Holland. Een enkele keer deed hij een aanval op het kamp Kijk in de Pot of op de forten, maar dit was slechts een poging om na te gaan, of de verdediger voldoende waakzaam was. Immers als men plotseling op een ander punt bij verrassing in de stad kon doordringen, dan was het doel ineens bereikt en veel tijd uitgespaard. Deze verrassingen leidden echter tot geen resultaat en dus werd de hoofdaanval doorgezet.

Waar lag dit aanvalsfront?

De bastions lagen ongeveer ter hoogte van de tegenwoordige Burgemeester van Hasseltstraat en de Antwerpschestraat. Het ravelijn Dedem lag in het huizenblok thans begrensd door de van Dedemstraat en de Zuid Oostsingel, terwijl de lunetten iets verder naar buiten lagen, dus ongeveer bij het tegenwoordige slachthuis ³⁰⁾ en het Plein 13. In die dagen droeg het geschut niet ver. Maar toch was men in staat het deel der stad, dat juist achter dit front lag, met geschut te bereiken, het gedeeltelijk in brand te schieten en verder tot een puinhoop te maken. Als wij geen gegevens over de belegering hadden, dan zouden wij reeds theoretisch kunnen uitrekenen, dat het verwoeste stadsgedeelte dus moest liggen binnen Zuivelstraat, Wouwschestraat, St.Josephstraat, Kloosterstraat en Boschstraat. Inderdaad is dit ook werkelijk het geval geweest. In Schooistraat, Hoogstraat en Boschstraat bleef geen steen op de andere. Ook aan de overkant van de markt is door het overslaan van brand nog eenige

³⁰ Nu Rabobank; hoek Jacob Obrechtlaan-Zuid Oostsingel.

verwoesting aangericht, hoewel het geschut niet zoover droeg. Het is duidelijk, dat door deze samenloop van omstandigheden het stadhuis en het markiezenhof juist buiten de vernieling vielen.

Op 12 Juli waren de eerste vijandelijke verkenneren voor de vestingwallen verschenen, en reeds op 20 Juli had de vijand zijn belegeringsgeschut in stelling staan. Om 4 uur in de morgen begon de beschieting uit 42 kanonnen en 14 mortieren.

Wat baatte het de burgerbevolking, dat die geweldige zware muren van de vestingwerken door alle deskundigen als onneembaar waren verklaard? De kanonskogels vlogen erover heen. De bommen vielen in de stad. De kerk werd getroffen, de eene bom na de andere viel op het dak van dit kunstwerk, brak de schalieu en viel brandend naar beneden. Op twee plaatsen stond de kerk weldra in brand. Aan blusschen viel niet te denken, want het bombardement werd intusschen met dezelfde kracht voortgezet.

Toch had het aanbrengen van de forten een groot voordeel opgeleverd. Alleen aan de zuidzijde kon de stad nu worden aangevallen. Het geschut droeg niet verder dan tot de Groote Markt. Men was dus aan de overzijde van de Moeregreb volkomen veilig. Men kon rustig de Steenbergsche poort uit- wandelen, waar de eigen troepen lagen. Maar op de zuidpunt concentreerde zich dan ook het bombardement en de mannen van het bierkruiersgilde, die eigenlijk de aangewezen spuitgasten waren, waagden zich niet in het bedreigde gedeelte en lieten het vuur rustig om zich heen grijpen. Erg prettig was het verblijf in de stad evenwel niet en veel gegoede ingezetenen verlieten evenals bij de vorige belegeringen de stad. De gouverneur, bang dat het stadsbestuur eveneens zou vluchten, ontbood de heeren van de magistraat op het markiezenhof, waar hij hen opsloot. Zij

mochten daar verder de stadsbelangen behartigen. Alle verzoeken om het gebouw te mogen verlaten, werden afgewezen.

De brand had wel zeer hevig gewoed, het bovenstuk van de toren van St.Geertruydskerk was omlaaggestort, evenals de klokken, die een week te voren nog geluid hadden om de stad te alarmeeren bij het verschijnen van de eerste vijandelijke ruiters. De vijand was intusschen zoo dicht genaderd, dat hij een goed gericht musketvuur kon onderhouden op de schietgaten van de lunetten, de werken die het dichtstbij lagen en hem dus het meest hinderden. Op deze wijze maakte hij het bedienen van de voorlaadvuurmonden die daarin waren opgesteld, onmogelijk.

Voet voor voet schreed de vijand in de loop der weken voorwaarts. Het zou ons te ver voeren dit alles te beschrijven. Wij bepalen ons daarom slechts tot enkele hoofdfacten.

Op 15 September was de toestand voor de bezetting zeer gevaarlijk geworden. De lunetten Utrecht en Zeeland waren geheel verdwenen onder het voortdurend geschutvuur der Fransen. Het puin was gedeeltelijk omlaag gestort en vormde een afrit in de daarachter liggende droge gracht. In de muren van het ravelijn Dedem was een bres geschoten, in de muren van de beide bastions waren elk twee bressen geschoten. Het was geen toeval. Deze beschieting had geheel systematisch plaatsgehad en was berekend op het plan van de stormaanval.

Nu was het moment van de stormaanval aangebroken. Volgens een oud gebruik werd de stad opgeëischt. Het antwoord kon niet anders dan ontkennend luiden. Immers volgens de traditie van dien tijd kon deze stad niet capituleeren, omdat ze niet omsingeld was. En omdat achter de vesting in de omgeving van Halsteren nog versche troepen lagen, die aan de verdediging konden deelnemen.

Voor de verdediger bestond dus geen aanleiding om over de overgave te beraadslagen.

Maar hoe stond de burgerij hier tegenover?

Het opeischen was een oude en min of meer ridderlijke traditie. Indien de verdediger weigerde, ging de aanvaller tot de eigenlijke bestorming over, tot de strijd van man tegen man op de bressen. In die dagen, toen de soldaat niet gedreven werd door eenig begrip van vaderlandsliefde, doch slechts vocht uit verlangen naar bezit, kon men hem alleen tot deze levensgevaarlijke onderneming brengen, als hij wist, dat achter die bressen alles zijn eigendom zou zijn, als het hem gelukte door die haag van verdedigers heen te breken. Gelukte de stormaanval dan mocht de soldaat rooven en plunderen. Dan was de bevrediging van alle hartstochten hem toegestaan. Dan eindigde alle tucht, en pas na uren, soms na een dag kwamen de aanvoerders tussenbeide en herstelden de rust. Arme burgerij, arme vrouwen en meisjes, die ten offers vielen aan een dergelijke gelukte bestorming. Op dien vijftienden September liet Löwendahl de stad dus door een tamboer opeischen. Maar de krijgsraad besliste, dat de bressen nog niet voldoende beklimbaar waren, en dat het ravelijn Dedem, waarin zich zelfs nog bruikbaar geschut bevond, nog zeer goed een aanval kon weerstaan. Men weigerde dus de stad over te geven.

Wat had de verdediger thans moeten doen? Hij had zoowel de bastions als de ravelijnen van een retranchement moeten voorzien, zijnde een tweede borstwering, dwars door het werk loopend, en achter de bressen liggend, zoodat de vijand, als hij de bres beklommen had, voor een nieuwe borstwering had gestaan. Men had de bressen moeten beleggen met sterk brandbare voorwerpen, krullen, teer, pek, en men had daar mijnen moeten aanleggen, bovendien had men vuurpannen moeten aanbrengen voor nachtverlichting.

Verder had de geheele bezetting klaar moeten staan om op het eerste alarm in te grijpen. De reserves uit Halsteren hadden in het niet beschoten deel van de stad gereed moeten liggen. Allen hadden hun taak nauwkeurig moeten kennen, om bij geval van een overvalling en bij een eerste slagen van den vijand dadelijk met daarvoor aangewezen troepen tegenstooten te verrichten en den vijand weder over de bres omlaag te jagen.

De stormaanval

Löwendahl liet door enkele vrijwilligers de bressen verkennen. Zij oordeelden het beter, dat men de beschieting nog een dag zou voortzetten.

Konden deze mannen zoo ongestoord hun verkenning verrichten? Zij waren langs de bres omhoog geklommen, zij hadden in het bastion gegluurd en daar een kleine wacht van 15 man gevonden, grootendeels slapende. Daar de taak van deze verkenners slechts was, te zien zonder gezien te worden, lieten zij de mannen rustig slapen, die alleen daaraan het behoud van hun leven dankten. Nog één dag werd de beschieting voortgezet, toen was de nacht voor de stormaanval gekomen. Löwendahl had zijn bevelen voor de storm gegeven. Zijn aanvalstroepen waren in drie colonnes gesplitst. De beide buitenste colonnes hadden tot taak elk een der bastions te bestormen en na dit van verdedigers gezuiverd te hebben op de walgang van de vesting te wachten en nadere bevelen af te wachten.

De middelste colonne werd in drie deelen gedeeld. De beide buitenste deelen zouden zich langs de afrit begeven in de gracht die geheel droog was. Zij zouden rechts en links om het ravelijn heenloopen, en zich aan de achterzijde weder vereenigen. Het middelste gedeelte zou de bres van het ravelijn beklimmen en zich meester maken van de bezetting daarvan.

Het was vier uur in de nacht. Onhoorbaar slopen de eerste mannen langs de afritten in de droge gracht. Zij ruimden van die afritten alles op, wat straks de troepen zou hinderen, die bij de stormaanval daarlangs moesten afdalen. Ook maakten ze de opgang van de bressen beter begaanbaar. Rustig verrichten zij hun taak, door geen verdedigers ontdekt.

Tricano, zegt van de uitvoering van den aanval: “De bezetting van Bergen op Zoom had een teregend gevoel van veiligheid, dat met alle werkelijkheid spotte. Onze troepen kwamen aan de rand van de droge gracht, zij daalden erin af, zij stelden zich rechts en links van de te beklimmen bressen op, zonder bemerkt of gehinderd te worden, hetzij door een levendig musketvuur van het geheele aangevallen front, hetzij door brandgranaten, of vuurwerken, die men omlaag had kunnen werpen gedurende de tijd, dat deze troepen zich voor de aanval gereed stelden. Evenmin maakte men gebruik van de uitvalspoorten om den aanvaller in de flank te treffen, of wel in front door een uitval van de bezetting, of ten slotte door zich met man en macht op te stellen in de bedreigde werken zelf, om hem, gebruik makend van de voordeelen van het terrein, het binnendringen te betwisten. Niets van dat alles geschiedde, geen reserves rukten op naar het bedreigde gedeelte, geen mijnen waren in de bressen aangebracht, noch in de werken zelf om den vijand in de lucht te laten vliegen, nadat men ze had moeten prijsgeven”.

Wat is er dan wel gebeurd? Een klok sloeg half vijf. Op het zelfde moment suidsen een salvo bommen van de mortieren en een groot aantal vuurpijlen de lucht in. Het was voor den aanvaller het waarschuwingssein.

Nauwelijks waren de bommen op den bodem uiteengebarsten, of een tweede salvo, ditmaal met ongeladen bommen volgde. Het was het uitvoeringssignaal, en op het zelfde oogenblik snelden de aanvalscolonnies voorwaarts. De bezetting van de werken was uiterst zwak, nergens stuitten de Franschen op eenige weerstand van beteekenis. Op enkele plaatsen werden de kanonniers slapende afgemaakt.

In een ommezien hadden de Franschen de twee bastions vermeesterd en stonden zij op de walgang, die zij gedacht hadden met uiterste krachten te moeten vermeesteren. Hier wachtten de mannen nadere bevelen af.

De middelste colonne was evenmin op weerstand gestuit, en vond vermoedelijk de groote uitvalspoort achter het ravelijn Dedem geheel open. Waarschijnlijk was de bezetting in doodsangst gevlucht. Deze uitvalspoort, in de wandeling de sortie van Fullenius genaamd, kwam achter de wal in de stad uit.

Het is nooit precies uitgekomen, wat hier geschied is. Het meest waarschijnlijke is, dat de compagnie van Thierry, die bij de poterne stond en onverwacht om de beide hoeken van het ravelijn de aanvallers op zich zag afstormen, dadelijk door de poterne de stad is in gevlucht, terwijl de andere compagnie van Sturler min of meer in goede orde terugtrok. Dit komt overeen met het verhaal, dat de stadhouder aan de Staten van Holland heeft gedaan.

Natuurlijk stormde de aanvalscolonne, de poort open vindende daar door de stad in. Nauwelijks was dit gezien door de mannen van de buitenste colonnes, of zij vergaten alle tucht. Immers door deze samenloop zou hun het buitenkansje van de plundering ontgaan terwijl de middelste colonne zich schatten vergaarde.

Terloops zij opgemerkt, dat het kleine stukje straat, dat onmiddellijk achter de sortie van Fullenius lag, en dat dus door de Franschen gebruikt werd om de stad binnen te snellen, tot op onze dagen de **Fransche Sortie** ³¹⁾ heet.

Als een afschuwelijke storm gierde deze troep, door niemand te weerhouden, het stadje binnen, alles op haar weg neerstotend en moordend. Op de markt stuitte men op twee regimenten, die net als in

³¹ Verbinding halverwege tussen Kloosterstraat en Schoolstraat

volle vreedestijd van hun wacht waren afgelost en naar huis marcheerden. Deze mannen, het waren Nederlandsche troepen, boden moedig weerstand, maar zij overleefden deze daad van trouw aan hun land niet.

Zooals we vroeger gezien hebben, bestonden er geen kazernes en de soldaten waren dus bij de burgerij onder dak gebracht. Velen door het tumult uit hun slaap gewekt kwamen te voorschijn en schoten uit ramen en dakvensters op de aanrukkende troepen, waaruit de aanvallers de conclusie trokken, dat de burgerij medevocht. Dit was voor hen aanleiding om tot elke denkbare daad van moord en brandstichting over te gaan.

In het Markiezenhof lag de oude Cronström te bed. Hij was zeer laat gaan slapen, omdat hij zijn journaal had bijgewerkt en toen hij gewekt werd, was het reeds dag. Zijn adjudant deelde hem mede, dat hij zoo snel mogelijk moest opstaan. De vijand was in de stad doorgedrongen, was reeds meester van de markt, drong in de Steenbergsche straat door. Zij had zoo juist de hoofdwacht der burgerij, die op het beursplein, tegenover het Markiezenhof was opgesteld, aangegrepen en afgemaakt. Met moeite trok de oude bevelhebber zijn rijlaarzen aan, en begaf zich naar beneden.

De mannen van zijn draagkoets waren gevlucht, zijn adjudanten deden een poging om den vijand terug te dringen. Zij lieten de poort van het Markiezenhof openen en traden met hun mannen naar buiten, doch luitenant König sneuvelde onmiddellijk, Kolonel Zoutlande werd zwaar gewond naar binnen gedragen, de vaandrig Lynslager viel doodelijk gekwetst neer, getroffen door twee musketschoten.

Cronström liet zich een rijpaard brengen. Terwijl hij wachtte, verscheen voor hem de Prins van Hessen. De man die nooit eenige inmenging had geduld vroeg hem thans om bevelen. Cronström

raadde hem aan, appèl te laten slaan, om de troepen te verzamelen. Maar beiden wisten, dat dit onuitvoerbaar was, nu alle gezag had opgehouden en ieder voor zijn eigen leven vocht in een handgemeen van man tegen man.

In zijn journaal schreef Cronström later, dat de vijand steeds meer de overhand kreeg, en dat hij in de stad dus niets meer kon uitrichten, en daar hij volgens zijn aanstelling als generaal en chef van alle troepen ook het bevel voerde over de linie, moest hij zorgen de stad te verlaten voordat zijn retraite door de vijaden werd afgesneden(!)

De Fransche geschiedschrijver had wel gelijk, toen hij zeide, dat sommige mannen een minuut te lang geleefd hebben, een minuut waarin zij alle roem en eer verloren, die zij in een lang leven hadden vergaard.

Cronström liet zich op het paard beuren. De zware poort van het Markiezenhof draaide op zijn geheng, de laatste mannen van den bevelhebber snelden naar buiten, grepen onverwacht den vijand aan en trachtten hem naar de Groote Markt terug te dringen. Terwijl zij stervende hun laatste opdracht vervulden, reed Cronström de poort uit, doch hij ging rechts om en trachtte zoo spoedig mogelijk door de Steenbergsche poort, de vesting te verlaten en zich in veiligheid te stellen.

Dadelijk reed de adjudant van den Prins van Hessen hem achterna en vroeg nog eens om bevelen. “De massacre moet ophouden, de troepen moeten te Halsteren verzamelen”, luidde het bevel van Cronström, terwijl, hij zich uit de voeten maakte. De Prins van Hessen liet zich dit geen tweemaal zeggen, en tegelijk met Cronströrn kwam hij te Halsteren aan, waar men den Prins van Saksen vond gepakt en gezakt voor de aftocht, gezeten in zijn rijtuig.

Nog een laatste bevel aan de troepen gegeven “standhouden”. Het klonk als een hoorn tegenover de mannen, die dit moesten uitvoeren, terwijl de drie bevelhebbers die elkaar zoo innig haatten, als drie trouwe vrienden in het zelfde rijtuig wegreiden en zich in veiligheid stelden in Oudenbosch, waar de troepen van Schwartzenberg lagen, die op dat tijdstip werden gecommandeerd door Chanclos.

Chanclos droeg het opperbevel over deze troepen dadelijk over aan Cronström, doch deze achtte het beter, den stadhouder over het gebeurde in te lichten en zijn ontslag te vragen.

En wat geschiedde met de forten?

Deze forten hoog gelegen aan de grens van het lage terrein, hadden uitstekend voldaan. De aanvaller had zich daar tegenover gelegerd, hij had geprobeerd zijn loopgraven te maken, maar de bodem was te laag, zijn loopgraven liepen vol water en hij moest verder terug, tot hij in het droge terrein kwam.

Toen op 16 September de vijand de aanval op de stad deed, had men aan Custine de opdracht gegeven met een deel van de troepen een schijnaanval op de forten te doen. Alleen om te voorkomen, dat de verdediger de bezetting van de forten zou gebruiken om de stad Bergen te hulp te komen.

Toen de bezetting van Roovere echter hoorde, dat de vijand binnen de stad was gekomen, vluchtte zij en een deserteur bracht aan den verbaasden Custine de sleutel van de verlaten schans. De bezettingen van Pinsen en Moermont waren minder vlug geweest in het vluchten. Zij gaven zich zonder eenige strijd krijgsgevangen.

Ook de Waterschans had zich op de eerste aanmaning krijgsgevangen gegeven.

Alleen de bezetting van Kijk in de Pot heeft stand gehouden en zich pas overgegeven, nadat men aan een officier vergund had, zich te overtuigen, dat de stad inderdaad gevallen was en verdere weerstand dus nutteloos was. Löwendahl die dit later vernam, drukte zijn spijt uit, dat men het leven had gespaard van deze mannen, die hem zoo onnoodig hadden opgehouden.

De buit door de Franschen behaald was aanzienlijk, 200 kanonnen met een overvloed van buskruit en kogels. De troepen waren zoo haastig gevlucht dat alle krijgskassen en de equipages en uitrusting van nagenoeg alle officieren in hun handen vielen. Bovendien lagen in de haven zeventien schepen met krijgsvoorraden, die door de eb niet tijdig hadden kunnen uitvaren.

En de manschappen? Vrijwel de geheele stad was een puinhoop.

Overal hadden zij geplunderd en brand gesticht, bij honderden lagen de gesneuvelde soldaten over de straten en markten verspreid.

Toen de volgende dag de orde hersteld werd en de troepen van Löwendahl in de stad zouden worden ingekwartierd was dit niet meer mogelijk. De puinhoopen boden geen bruikbaar logies meer en op de wallen der stad bouwden de mannen hun stroohutten, waarin zij gelegerd werden. Op die wallen hielden zij dagenlang een soort kermis om zich te ontdoen van de buit, die zij zelf niet wilden behouden.

Cronström voor de krijgsraad

Het komt dikwijls voor, dat de juistheid van een beslissing wordt beoordeeld naar het resultaat, dat ermede bereikt is. Heeft het besluit het gevolg, dat men hoopte ermee te bereiken, dan juicht men den persoon toe, die het besluit nam en prijst men hem wegens zijn inzicht. Komt de zaak echter niet goed uit, dan is men dikwijls geneigd te zeggen, dat ieder van te voren kon nagaan, dat deze beslissing nooit tot een goed resultaat kon leiden. Daarom past hier een zekere reserve bij het beoordeelen van de beslissing, die de erfstadhouder nam, toen hij Cronström plaatste boven de twee Prinsen. In ieder geval is uit de feiten gebleken, dat Cronström niet de zedelijke kracht had, zijn bevelen door deze twee prinsen te doen eerbiedigen, toen hij tot hun chef was gekozen.

Het heeft nog anderhalf jaar geduurd, voordat men hem voor de krijgsraad bracht. Die krijgsraad was samengesteld uit den Graaf van Pretorius, Aylva, Glinstra, Kinschot, Glabbecq, van Lynden en de Villegas.

De eerste vraag die de krijgsraad hem stelde was: *“Heeft de Prins steeds uw adviezen opgevolgd?”*

Cronström antwoordde: *“Wij waren soms van verscheyde sentimenten, doch zijn ten slotte altyt de concert gegaan”*.

Dan deed de krijgsraad een vraag op de man af: *“Wiens advies werd ten slotte gevolgd in cas van discrepantie (in geval van oneenigheid) ?”*

De oude man boog het hoofd, hij kon zijn fout niet openlijk erkennen. Hij antwoordde slechts: *“Ik kan er niet op antwoorden, het is al zoo lang geleden gebeurd”*.

Toen het verhoor was afgelopen verzocht Cronström hem te vergunnen zijn journaal te raadplegen en de vragen nog eens

schriftelijk te mogen beantwoorden, daar hij de bedoeling van de vragen niet goed had begrepen. Dit werd hem toegestaan en uit zijn verantwoording komen veel feiten aan het licht.

In de eerste plaats zeide hij, dat hij op 14 Juli in de avond in Bergen was aangekomen, terwijl de stad al twee dagen was belegerd en dus alle maatregelen voor de verdediging reeds waren genomen.

Bovendien was deze stad met zijn uitgebreide vestingwerken en omgeving hem geheel vreemd, terwijl de Prins van Hessen daar reeds langeren tijd het bevel voerde en geheel op de hoogte was.

Als een merkwaardigheid moge de volgende zin dienen, waaruit blijkt, dat men in die dagen evenals in de tegenwoordige oorlog de spionage als een normale en onontbeerlijke zaak beschouwde.

Cronström zeide daarvan:

“Ende dat derhalven men ook op myne rekening niet kan stellen niet alleene hetgene dat voor myn aenkomst van buyten had connen gedaen worden, maer oock niet het deffect van correspondentie in het camp van de belegeraars waarin zelfs de gouverneur, de Prins van Hessen, aen wien alles veel meer dan aen my bekend was, niet nae genoeg en heeft kunnen reusseeren”.

Verder verklaarde hij, dat hij het commando over alle vestingen en troepen in Brabant had gekregen en dat hij dus niet het bevel van een deel daarvan in het bijzonder op zich kon nemen. Dat hij dus het bevel over de vesting had gelaten in handen van den Prins van Hessen en dat deze dus ook aansprakelijk was voor de minder goede tucht, die er geheerscht had.

Hij liet daarop bovendien nog een zonderling licht vallen door de volgende mededeelingen.

De auditeur die met de berechting van de zaken belast was, was niet in de stad aanwezig. De waarnemend auditeur, bang voor kanonskogels

was nooit te vinden en ook zijn dienst werd waargenomen door een jong persoon, die niet het minste overwicht had.

De vreemde soldaten mochten volgens de bestaande bepalingen niet in de stad worden gestraft, doch dat zij daarvoor naar hun regiment moesten worden opgezonden. Dat de daarbij behorende bescheiden dus in allerlei verschillende talen moesten worden opgesteld, terwijl bovendien de Bambergsche en Wurtenbergsche troepen beweerden, dat geen soldaat mocht worden ter dood gebracht zonder toestemming van den bisschop.

Van de nacht van de stormaanval zeide Cronström, dat de bezetting wel voldoende sterk was geweest, indien ieder slechts zijn plicht had gedaan. Men had den vijand in ieder geval zoo lang weerstand kunnen bieden, tot de geheele bezetting gealarmeerd was en de reserves hadden kunnen oprukken. Bovendien erkende hij dat de hoofdofficieren, die om beurten het bevel voerden op het aangevallen front, zich nooit in het gevaarlijke ravelijn Dedem waagden, doch dat zij niet verder kwamen dan tot de achterkant van de niet aangevallen lunetten.

Ook is hem de vraag gesteld, of hij de bressen al of niet bruikbaar had geacht voor de stormaanval. Wij hebben in een der voorgaande stukken gezien, dat dit een zaak van het hoogste belang was.

Het antwoord van Cronström kan niet anders dan verbazing en wrevel wekken:

“Ik was op den 13en ende 14en Septembervormlts mijne indispositie buyten staet om zelf van den toestand der bressen inspectie te nemen, doch hebbe my daarvan telkens doen informeren door luyden, hun dies verstaende, ende welker werck ende functie dit direct medebracht”.

Dan vroeg men hem, wat de adviezen van die anderen waren geweest. Waarop hij ihet ontwijkende antwoord gaf, dat hij zich geen

bijzonderheden kon herinneren, daar zijn papieren van de laatste dagen van het beleg verloren waren gegaan. Maar hij meende met zekerheid, dat niemand en vooral niet de ingenieurs of officieren der artillerie hem hadden geadviseerd of gerapporteerd, dat de bressen of eenige daarvan bruikbaar zouden zijn geweest.

Hoe moeten we de gang van zaken zien?

Er was een leger verbondenen, de bevelvoerende generaals waren het niet met elkaar eens, de stadhouder stond machteloos tegen dat gebrek aan eenheid. Immers de Nederlanden hadden slechts een klein contingent geleverd voor dit gemeenschappelijke leger.

En ook de mannen die in dit Nederlandsche contingent te bevelen hadden waren allen vreemdelingen. de Prins van Hessen, de Prins van Saksen, de Vorst van Waldeck, later Schwartzenberg en na hem Chanclos. Die menschen waren als liet erop aankwam steeds ziek en bedlegerig, ze dienden voor geld en waren allerminst bereid hun leven te offeren als dit ter wille van het land (dat hun vaderland niet was) geboden zou zijn. Zij verrichtten hun dienst zeer slecht, hielden geen behoorlijke contrôle op de wijze van dienstdoen van hun troepen, waardoor seeds meer misbruiken ontstonden. Er bestond een voortdurende wrijving van belangen, nog verergerd door verschil van taal en landaard.

De gebeurtenissen van 1747 werpen een blaam op de troepen en op hun aanvoerders, maar gelukkig niet op het Nederlandsche volk. Er hebben van de Nederlandsche troepen slechts weinige aan deze strijd deelgenomen. De commandanten dier troepen hadden een ondergeschikte taak en kunnen dus niet aansprakelijk gesteld worden voor hetgeen hier misdreven werd. Alles stond onder het bevel van een volkomen afgeleefde man, die slechts daar kon komen, waarheen

de mannen hem in zijn draagstoel konden brengen, dus zeker niet in de gevaarlijke zone, waar juist controle zoo dringend noodig was.

Als wij hieruit een les mogen putten, dan is het deze, dat in de oorlog de overwinning niet steeds behaald wordt door die troepen, die het grootst in aantal en het best in bewapening zijn. Dat er nog vele moreele factoren zijn, die niet in cijfers zijn uit te drukken, maar die van groote invloed zijn op de wijze, waarop de soldaat zijn taak verricht. De omstandigheden waaronder men vocht waren zeer gunstig.

Een Fransch schrijver, die er zeker niet op uit was de luister van deze overwinning te verminderen, schreef hierover:

“Als een plaats voorzien van alle hulpmiddelen die de wetenschap kan uitdenken, wordt verdedigd met vaderlandsliefde en de wil om te overwinnen, dan is zulk een plaats onneembaar. Bergen op Zoom is door zijn ligging, zijn uitgestrektheid en al zijn verdere hulpmiddelen zulk een plaats. De eenige weerstand die de aanvaller echter ondervond was gelegen in de constructie, zooals Coehoorn die gemaakt had. De verdediger heeft niets gedaan om die weerstand te vergrooten of het beleg te verlengen”.

Een andere schrijver zegt van het leger van Schwartzenberg:

“Het eenige middel om een belegerde plaats te redden bestaat uit het zenden van een ontzettingsleger. Dat van de geallieerden, liggende te Oudenbosch, vlak onder het bereik van Bergen op Zoom, was voldoende sterk, maar het heeft zich van de belegering zoo weinig aangetrokken, dat men bijna zou denken dat het een andere taak te vervullen had”.

Een van de belangrijkste factoren is, dat de soldaat een zoon van het eigen volk is. Dat hij strijdt voor zijn eigen vaderland. Dat hij weet, dat het vaderland die strijd niet zoekt tot vermeerdering van grondgebied of andere duistere redenen, maar dat die strijd is opgedrongen.

Onrechtmatig door anderen, die de schendende hand wagen uit te trekken naar de grond die het erfdeel der vaderen was. Dat de soldaat weet, dat heel het volk achter hem staat en dat het vertrouwt. Dat de wapenen, die hem gegeven zijn om zijn land te verdedigen, bij hem in goede handen zijn. De eigen zonen, die het eigen land verdedigen, dit is de factor, die in de strijd van overwegende beteekenis is.

Trouw aan den eenen, verraad aan den anderen

Na afloop van het beleg werd door velen in den lande gezegd, dat er verraad was gepleegd. De vijand was steeds op de hoogte geweest van hetgeen de verdediger in zijn schild voerde en had altijd tijdig zijn tegenmaatregelen genomen.

De personen, die ons zouden moeten inlichten zijn reeds lang dood, maar enkelen lieten inlichtingen achter. In de eerste plaats de heer Jean Faure, die langen tijd secretaris van den markies was geweest en die er toe overging een beknopte geschiedenis van Bergen te schrijven. De feiten die lang voor zijn tijd geschiedden zijn door hem niet altijd historisch juist beschreven, doch hij is zeer zeker op de hoogte van veel dingen, die gedurende zijn leven gebeurden en die aan anderen onbekend waren.

Bovendien zijn door een toeval een paar brieven bewaard gebleven, die gedurende het beleg geschreven zijn, o.a. door den postmeester le Jeune aan zijn vrouw, die in Zeeland in veiligheid was gebracht en van den predikant Valkers, wiens gezin naar Holland was gevlucht.

In de eerste plaats zij opgemerkt, dat de vorst van Sultzbach, die wij reeds als markies hebben leeren kennen, was opgevolgd door zijn zoon Karel Theodoor, de latere keurvorst van de Paltz en van Beieren. Toen hij aan de regeering kwam, had hij een verbond gesloten, dat ten gevolge had, dat hij bij de Oostenrijksche successieoorlog aan de zijde van Frankrijk stond, terwijl de Staten Generaal juist de zijde van Oostenrijk hadden gekozen. Daardoor ontstond de zeer ongewenschte toestand, dat de stad en het garnizoen van Bergen als vijanden tegenover den markies stonden.

Deze toestand werd onhoudbaar toen de Fransche koning besloot Bergen te laten belegeren.

Jean Faure schrijft in zijn geschiedenis van Bergen, dat de markies een van zijn “conseillers” naar het kamp van Löwendahl had gezonden, met opdracht aldaar verblijf te houden en mede te werken dat de Fransche ruitery niet te veel moedwil bedreef in het markiezaat en om te voorkomen, dat de dorpen van het markiezaat aan hoge brandschattingen zouden worden onderworpen.

Wie was deze “conseiller”?

Op het Markiezenhof woonde toen Laurentius Adan. Hij was de hoogste vertegenwoordiger van den markies, en had de titel van “Conseiller, maitre des comptes et intendant”. Toen de heer Willem van Haren, die door de Staten gecommiteerd was om dit college bij het beleg te vertegenwoordigen, op het Markiezenhof kwam, was de vogel gevlogen en van Haren nam van zijn vertrekken bezit om zich daar in te kwartieren.

Juist in die dagen schreef le Jeune aan zijn vrouw, dat het hier niet langer een mysterie was, dat Adan zich in de armee der Franschen bevond. Een paar dagen later schreef Volker aan zijn vrouw, dat Adan zich in Halsteren had gevestigd, maar dat de gouverneur hem had gelast in de stad terug te keeren, en dat hij nu woonde op het bolwerk Beckaf bij den scheepstimmerman Larosch.

Maar het toeval wil, dat we nog een andere getuige gevonden hebben in den Franschen genieofficier Lefebure, die dit beleg medemaakte. Hij heeft zijn memoires geschreven en vertelt daarin, dat Löwendahl met zijn officieren een verkenning hield en dat hij het plan van de vesting op zijn kaart bestudeerde. Terwijl hij daarmee bezig was, kwam er een Inwoner van Bergen bij hem, die een hoge functie in de stad had bekleed. Deze had hem uitgelegd, dat de kaart geheel verouderd was.

De vestingwerken varen een halve eeuw geleden geheel gemoderniseerd. De oude hoornwerken waren vervangen door bastions en ravelijnen. En de man wist alles, zoo nauwkeurig alsof hij de vesting zelf gebouwd had. Hij gaf aan Lefebure alie inlichtingen zoodat deze naar die aanwijzingen een geheel nieuwe teekening kon opmaken. Hij wist precies te vertellen, hoeveel schietgaten er op de bastions, ravelijnen en lunetten waren en waar het geschut was opgesteld.

Lefebure, die hem niet geheel vertrouwde nam de nieuwe schets mede op een verkenning en constateerde, dat alles precies was zooals deze verrader hem had verteld.

Verheugd over zijn ontdekking ging hij naar Löwendahl, van wien hij een standje kreeg, omdat deze zijn verkenning had verricht met de oude kaart in handen en in het geheel niet ontdekt had, dat de kaart niet deugde. Lefebure hield vol, dat hij gelijk had en dat Löwendahl zich vergist had. Maar deze werd boos en met de hand op de kaart slaande zei hij: *“Het kan mij niet schelen of het een pad of een kikker is, springen zal hij toch”*.

Toen later de stad veroverd was en de predikant Volkers, die bij de plundering van alles beroofd was, op het stadhuis verscheen om in alle deemoed een paspoort naar Holland te vragen, vond hij daar den conseiller Adan, als een prins uitgedost, als gelijke te midden van de Fransche officieren. Het was ook Adan, die onmiddellijk na de plundering in overleg met de Fransche autoriteiten een stadsbestuur aanstelde, omdat allen gevlucht waren.

Na het beleg

Nauwelijks waren de Fransche troepen meester van de stad, of Löwendahl zond een renbode aan den koning met het goede bericht, dat hem de maarschalksstaf heeft bezorgd. Daarna schreef hij een brief aan zijn chef, Maurits van Saksen, waarin het volgende voorkomt:

“Ik had deze ongelukkige stad de ellende van de plundering willen besparen, maar het is menschelijkerwijze gesproken onmogelijk geweest. Drie honderd volontairs uit uw leger, die mij als het ware uit de wolken vallende zijn toegezonden, hebben zulk een slecht voorbeeld gegeven, dat wij niet hebben kunnen verhinderen dat alle equipages van generaals en officieren, ook de levensmiddelen en alles wat de ongelukkige bevolking nog bezat, volledig geroofd werd. Dit alles heeft het leger geweldig verrijkt, en ik hoop, dat het de onzen even stoutmoedig zal maken als het de tegenpartij zal vernederen”.

Inderdaad was de plundering volledig geweest, de klap was hard aangekomen en pas 7 December 1748, dus na de vrede van Aken werd de stad door de Franschen ontruimd. Alles lag toen nog net zooals het na de plundering was blijven liggen. Niemand had de moed gehad, zijn woning weder op te bouwen. Niemand waagde het in deze onzalige stad handel of bedrijf te beginnen.

De Staten Generaal kwamen te hulp. Zij gaven voor de verwoeste huizen 20 jaar vrijdom van belasting, en voor de beschadigde huizen 10 of 5 jaar en verder vrijdom van alle geestelijke rechten. Maar geen hand verroerde zich om de puinhoopen op te ruimen.

3 Juni 1750 gaven de Staten Generaal f 500.000 ten geschenke als steun voor het weder opbouwen van de stad, maar het duurde nog tot 1751 voordat de eerste metselaars aan het werk togen.

De laatste markies

Karel Theodoor was de bondgenoot geweest van den Franschen koning en zijn “conseiller” had al het mogelijke gedaan om den koning te helpen om hem in het bezit van deze sterke stad te stellen.

Een dergelijke steun behoorde goed beloond te worden.

De markies had met leede oogen aangezien, dat zijn rechten en die van zijn voorouders steeds verkort waren, en hij vroeg zich af, of men het recht had gehad, hen zoo te behandelen. Volgens hem waren de heeren van Stryen, de mannen, van wie zijn bezit toch afstamde, geheel onafhankelijke potentaten geweest, die onder niemands bevelen stonden. Alle maatregelen, die hertogen van Brabant, koningen van Spanje en Staten Generaal der Nederlanden hadden genomen, waren ONWETTIG geweest. Als men het daarmee eens was, dan kon men hem slechts recht verschaffen, door hem thans het markiezaat weder als een vrij en volkomen onafhankelijk land terug te geven, en daartoe moest zijn groote bondgenoot Frankrijk nu het besluit nemen.

18 November 1748 liet de markies dit betoog door Adan bij den koning van Frankrijk inleveren. Arme optimiste markies. Wist hij dan niet dat het de rol der kleinen is, hun steun te verleen aan de daden der grooten, en dat zij verder tevreden moeten zijn met het heerlijke bewustzijn, dat ze samen met zoo’n grooten bondgenoot hebben mogen vechten? Zoo zal de Fransche koning er zeker ook over gedacht hebben maar uit beleefdheid liet hij het stuk door zijn commissarissen overgeven aan Burmania, den vertegenwoordiger der Nederlanden. Eigenlijk eischte de markies in dat stuk nog veel meer. Hij wilde behalve de volledige onafhankelijkheid van zijn gebied ook nog een schadevergoeding hebben van f 475.000 voor alles wat men hem in

zijn particulier bezit had benadeeld en verder nog twee miljoen voor de schade aan het markiezaat. De sommen waren blijkbaar ruim gekozen, er was nog gelegenheid tot af dingen.

De twee commissarissen trokken een ernstig gezicht en zeiden dat de koning met groot genoegen zou zien, dat aan de rechtmatige eischen van den markies werd gehoor gegeven, VOORDAT de stad Bergen werd teruggegeven.

Dit laatste klonk als een lichte bedreiging en Adan zal van genoegen in zijn handen gewreven hebben over dit succes.

De fatale datum van 7 December, de dag voor het teruggeven van de vesting naderde. Maar de heer Adan kreeg geen antwoord, de Staten lieten niets van zich hooren. Ten einde raad leverde hij op 6 December een protest in, dat aan Burmania werd doorgegeven.

7 December kwam. De stad werd teruggegeven, en de commissarissen des konings zeiden dat ze een antwoord verzochten, *vóór dat* Zeeuwsch-Vlaanderen zou worden teruggegeven.

17 December bracht Burmania het antwoord: De stadhouder droeg hem op, de heeren te laten weten, dat de Staten alle denkbare inschikkelijkheid zouden hebben voor hetgeen hun onder het oog was gebracht door Zijn Majesteit, in alle zaken welke zullen worden bevonden gegrond te zijn op billijkheid en rechtvaardigheid.

Met een diplomatiek lachje voegde Burmania eraan toe:

“Tot mijn genoegen mijne heeren, kan ik U verder mededeelen dat ik hier slechts door den Prins van Oranje als Kapitein Generaal ben gezonden voor het overnemen van de vesting, doch dat staatszaken niet tot mijn ressort behooren”.

De Staten stuurden den markies met een kluitje in het riet, zij legden hem uit, dat zij zich geheel behoorden te houden aan de gesloten tractaten, maar mocht de markies hiermede niet tevreden zijn, dan

zouden zij hem gaarne de satisfactie geven, die een onpartijdige justitie hem verschuldigd was.

Dit bericht werd aan den koning gezonden. De Staten voegden erbij, dat zij dit deden in het vertrouwen, dat de koning met dit generale antwoord genoeg zou nemen, gezien zijn gezond verstand en gematigdheid. De koning had allang genoeg van deze opgeblazen geschiedenis en liet niets meer van zich hooren.

De markies maakte nog een nieuw langdradig betoog op. Maar hij gevoelde wel, dat zijn zaak verloren was, want aan het slot zei hij: *„Afgezien van de beslissing die de Staten zullen nemen, zal de markies de Staten beschouwen als een goed vriend, zooals hij ook hoopt, dat de Staten ten opzichte van hem zullen doen”*.

Nu, dit laatste vonden de Staten goed, als hij maar niet langer lange brieven schreef, die hun geduld te boven gingen. Het was de laatste poging van den markies om dit stukje Nederlandsch gebied te maken tot een onafhankelijk rijk.

Nog slechts luttele jaren zou dit schijngezag zich staande houden. In 1801 verkocht de laatste markies, Maximiliaan Joseph van Paltz-Zweibrückert het geheele markiezaat aan de Bataafsche republiek, waardoor eenige jaren later het Koninkrijk der Nederlanden in zijn rechten zou treden.

Van 1750 tot 1814

Van dit tijdperk valt weinig te vertellen. Voor den militair kunnen wij nog mededeelen, dat de generaal Löwendahl indertijd er de aandacht op gevestigd had, dat de forten Moermont, Pinsen en Roovere, die aan alle zijden verdedigd konden worden, van zeer groote waarde konden zijn.

Toen dan ook in 1784 aan de militaire commissie van de Raad van State de vraag werd gesteld, wat haar oordeel was over het plan om van deze forten alleen de twee voorste bastions te laten bestaan en de achterste helft te sloopen, was haar eenstemmig antwoord, dat de forten moesten behouden blijven in de toestand, waarin zij zich op dat oogenblik bevonden.

Tot ieders verwondering bepaalde de landsregeering daarop, dat de achterste helft van de forten gesloopt zou worden, daar er nog geld beschikbaar was om dit werk te laten verrichten.

In 1794 bereidde Holland zich voor op de strijd tegen Frankrijk. 5 Juli kwamen te Bergen eenige schepen aan met geschut en kriegsbehoeften. Men begon weder de boomen buiten de stad te kappen en was ook van plan, de huizen buiten de wallen af te breken. 23 Juli 1794 trokken 2000 man Engelsche troepen de stad binnen en werd de Auvergnepolder onder water gezet. De Franschen hadden intusschen Antwerpen reeds bezet. Herhaaldelijk verschenen Fransche ruiterspatrouilles voor de gesloten Bergsche poorten. De bezetting van Bergen werd opgevoerd tot 9000 man en de mijnen werden geladen. Eind Augustus rekende men zeker op een beleg.

Op 31 Augustus 1794 werd de polder van Kruisland geïnnundeerd om de Blauwe sluis te Steenberg te dekken. Telkens werd er in de buurt

geschermtseld totdat half December een staatsbode het bericht bracht, dat men zich uitsluitend tot de verdediging moest bepalen.

17 Januari 1795 verliet de stadhouder het land, en de stedelijke regeering van Bergen kreeg orders, artikelen te ontwerpen waarop men de stad bij een komst der Franschen zonder strijd kon overgeven.

30 Januari 1795 trok de Fransche generaal Le Mair aan het hoofd van zijn troepen de stad binnen. Op die zelfde dag kreeg men bericht dat, de regeering met Frankrijk een verdrag had aangegaan en op Maandag 2 Februari danste de Bergsche bevolking om de vrijheidsboom.

Daarop volgde de stad evenals geheel Nederland de lotgevallen van de Bataafsche republiek en van het koninkrijk Holland, tot Napoleon bij eenvoudig decreet van 1 April 1810 alles bij Frankrijk inlijfde.

Toen werd Bergen werkelijk een Fransche stad. Men woonde niet langer op de Groote Markt, maar op de Grande Place. Men huisde niet in de Lieve Vrouwe straat maar in de Rue Notre Dame. In de burgerlijke stand werden de voornamen niet langer ingeschreven als Kees en Piet, maar als Corneille en Pierre.

Sedert het oogenblik waarop de klokken van de St.Geertruydskerk plechtig beierden bij het feest van de vrijheidsboom, waren twintig jaren voorbijgegaan. De kreet van vrijheid, gelijkheid en broederschap had uitgediend. Het nuchtere Hollandsche volk had al gauw genoeg gekregen van mooie theoriën, die in de practijk niet werden toegepast. Na het verlies van de slag bij Leipzig en de overhaaste terugtocht van Napoleon was voor Nederland het moment gekomen om weer baas in eigen huis te worden. De Fransche generaal Molitor, te vergeefs wachtend op versterking uit het zuiden, was zonder strijd

weggetrokken. De opstand in Holland was algemeen, alleen Brabant was nog in Fransche handen. Overal lagen de detachementen over de steden verspreid.

Generaal Caen, de opperbevelhebber, stond voor een moeilijke keus. Als hij alles wilde bezet houden, waren zijn troepen zoo versnipperd, dat hij zelfs Antwerpen niet tegen een behoorlijke aanval kon verdedigen. Hij besloot de troepen aldaar te concentreren, voornamelijk omdat daar ook een deel van 4e oorlogsvloot lag.

9 December 1813 gaf hij last de meeste plaatsen vrijwillig te ontruimen. Het toeval wilde dat Bergen nog bezet bleef, zij het ook zwak met 800 man. Commandant was hier toen de Fransche generaal Bizanet. Op 13 December bestond het garnizoen uit eenige detachementen Mariniers, en 7 zwakke compagniën veteranen waaronder een compagnie kanonniers. De kapitein van de compagnie kanonniers was tevens commandant van de artillerie der stad. De generaal had van de verschillende troepen die door Bergen naar het zuiden waren getrokken enkele officieren achtergehouden, die hij speciale functies gaf. Zoo had hij aan vier hunner het commando over de vier stadspoorten toevertrouwd.

De opstandelingen uit de buurt, vernemend dat de stad zoo matig bezet was, besloten tot een poging om de stad te verrassen.

Aangevoerd door enkele Hollandsche officieren, die indertijd ontslagen waren, kwamen zij dien avond tegen acht uur voor de Wouwsche poort, die echter zeer goed bewaakt werd door den kapitein Barcelle, gewezen commandant van Tholen. Er werd een half uur op elkaar geschoten, maar daarop was de vijand met een verlies van tien man verplicht terug te trekken, de aanslag was geheel mislukt.

17 December 1813 eischten de Engelschen de stad op, doch Bizanet weigerde. Die zelfde nacht kwamen 800 Vlaamsche lotelingen de stad

binnen. Inderhaast waren zij opgeroepen en van uniform en geweer voorzien.

Nauwelijks hoorde Napoleon dat Caen de meeste plaatsen ontruimd had, of hij ontsloeg hem en gelastte dat de plaatsen opnieuw zouden bezet worden doch dit was niet meer mogelijk. In alle steden hadden de burgers namelijk de wallen bezet en de poorten gesloten, overal stootten de Fransen het hoofd. Breda was bezet met Russische cavalerie en kozakken.

Alleen Bergen was nog Fransch bezit ³²). Van de Belgische lotelingen beleefde de Bizanet geen onbepert genoeg. Hun land was niet langer in Fransche handen. Tegen hun zin waren zij opgeroepen voor een zaak, die zeker niet de hunne was. Als zij in de voorgelegen werken op wacht stonden, dan deserteerden zij, daarbij geholpen door de boeren uit de omstreken. De desertie nam zulke afmetingen aan dat Bizanet de voorgelegen werken niet langer durfde bezetten, De overblijvenden werden ijverig geoefend. Iedere dag werden de posten betrokken, die men bij alarm moest innemen, de kanonnen waren steeds met kartetsen geladen, de lonten brandden.

Iedere avond tegen het vallen van de duisternis werden de posten verdubbeld. Op de wallen waren houten loodsen gebouwd waarin de piketten konden legeren. Allen bleven gewapend en klaar om te strijden. Pas als de zon opkwam, mochten deze mannen inrukken en in hun kwartieren slapen.

Voortdurend werden rondes en patrouilles geloopt, de tucht werd zeer goed gehandhaafd.

³² Ook diverse andere vestingplaatsen waren in maart 1814 nog in Franse handen. [Maastricht](#), [Delfzijl](#), [Deventer](#), en meer plaatsen.

Nu en dan vertoonden de kozakken zich voor de wallen. Na eenige tijd werden zij opgevolgd door Pruisen, ook deze verdwenen en in hun plaats kwamen Engelschen.

Het was voor Bizanet geen gemakkelijke taak. Alle plaatsen in de omtrek zooals Tholen, Halsteren, Steenberg, Wouw en Roosendaal waren in handen van de Hollanders. Zijn verbinding was zeer moeilijk. Antwerpen was bijna niet meer te bereiken, vooral toen de Engelsche generaal Graham zijn hoofdkwartier te Calmpthout legde.

De generaal Ambest had intusschen nog tijd uit Antwerpen zooveel troepen gezonden dat de sterkte van het garnizoen tot 4000 man was opgevoerd, Bij een wapenschouwing op 5 Maart bleek de sterkte door desertie en ziekten te zijn teruggelopen tot 2760 man.

Het was op 8 Maart 1814, des avonds tegen tien uur, dat de bevolking werd opgeschrikt door een levendig geweervuur aan de Steenbergsche poort. Zooals we gezien hebben, waren bij gebrek aan troepen, de buitenwerken niet bezet en een sterke colonne Engelschen was erin geslaagd, de bedekte weg te bereiken. Men had de voorposten die daar stonden verrast en ingepikt. Men was doorgedrongen tot in het bolwerk, dat men voor de Steenbergsche poort had gelegd. Maar de poort was gesloten, en de brug opgehaald.

Door het plotseling geweervuur waren de kanonniers gealarmeerd en van het nabijgelegen bastion werden de Engelschen met drie stukken geschut in de flank beschoten. De Fransche kapitein Denis was de eerste, die de vuurmonden, die steeds geladen waren, afschoot. De Engelschen waren er intusschen in geslaagd, met stormladders voor de opgehaalde brug te komen. Over de open ruimte heen legden zij de lange ladders tot tegen de opgehaalde klep. Zij klommen aan de andere zijde omlaag, doch bemerkten, dat de verdediger daar de

planken uit het brugdek had weggenomen. Terwijl zij probeerden, de brug omlaag te laten, had de adjudant van de vesting, Maupin genaamd, een veldstuk laten aanrukken en op zeer korte afstand werd gevraagd, midden onder de mannen, die de brug hadden beklommen. Geen hunner overleefde dit vuur, terwijl het overige geschut van rechts en links flankerend schoot op de Engelschen, die nog op het bolwerk voor de gebleven waren.

Intusschen had men in de stad algemeen alarm laten slaan. Maanden lang was dit beoefend en blindelings kon ieder zijn plaats vinden. De poorten werden sterk bezet, een centrale reserve stond opgesteld op de paradeplaats. Patrouilles gendarmes doorkruisten de stad en gelastten de inwoners, hun huizen gesloten te houden, het werd hun verboden de straat te betreden.

Een tweede Engelsche colonne was intusschen langs de Tholensche dijk gekomen en had met rijshout en takkebossen een doorwaadbare plaats gemaakt. Men was reeds doorgedrongen in het havenkwartier, welks bewoners sterk Oranjegezind waren. Een gedeelte van deze troep maakte zich meester van het Groot Arsenaal. Een ander deel trok verder, viel het bolwerk Beckaf in de rug aan en maakte zich daarvan meester.

Na een tijdje kreeg de gouverneur, die zich bij de reserves op de paradeplaats bevond, bericht dat de aanval bij de Steenbergsche poort was afgeslagen, doch dat de andere colonne de stad was binnengedrongen en meester was van een gedeelte van het havenkwartier. Onmiddellijk trok hij daarheen met alle reserves, die zich op de paradeplaats bevonden. Hij liet eenige lichte veldstukken medenemen, die door kanonniërs en mariniers bediend zouden worden.

Terwijl de gouverneur al zijn reserves medenam naar de haven was de Engelsche generaal Goore met een deel van zijn mannen langs de wal naar de Boschpoort en de Wouwpoort getrokken. Hij moest deze laatste poort openen, om den Generaal Graham binnen te laten, die daar met zijn troepen op hem wachtte. Deze laatste troepen trachtten reeds over het ijs der bevroren grachten, tot de wallen door te dringen.

De verdedigers hadden echter dagelijks zorg gedragen, het ijs in de grachten stuk te breken. Daar de grachten zeer ondiep waren, gelukte het den Engelschen echter met ladders daarin af te dalen en aan de andere zijde omhoog te klimmen. Zij verspreidden zich over de wallen, drongen door de tuinen en verschenen aan de zuidzijde van het havenkwartier in de rug van den gouverneur, die naar de Waterpoort was gerukt om den vijand aan te vallen.

Terwijl men overal in de stad met elkaar slaags was en slechts een kleine reserve van twintig gendarmes en vijftig man stadswacht op de paradeplaats stonden, kwamen van alle zijden soldaten, vragend om patronen, daar hun voorraad verschoten was en het groot arsenaal in handen der Engelschen was gevallen. De genie-officier Moreau verzamelde eenige mannen en voorzien van bijlen trokken zij naar het munitiemagazijn tusschen Steenbergsche en Wouwpoort.

(vermoedelijk wordt hier bedoeld het magazijn Dumont) Zij braken de deur open en de soldaten werden beladen met pakken patronen voor hun medestrijders, naar hun troep teruggezonden.

Het was ongeveer half twaalf in de nacht. De maan begon zoo helder te schijnen, dat men elkander zeer goed kon onderscheiden. Generaal Goore, die met zijn mannen zich van het grootste aantal bastions had meester gemaakt en op veel plaatsen in het handgemeen was gewikkeld geweest, had meer dan 300 man en zeer veel officieren

verloren. Hij trok terug in de richting van de Wouwpoort die zijn mannen nog steeds niet veroverd hadden. Maar hij werd ten slotte bijgestaan door een der andere colonnes, waarna hij weer tot de aanval overging. De Franschen werden door de Antwerpsche straat teruggedreven. Hun achterhoede was reeds tot op de paradeplaats teruggegaan. Nog een oogenblik, dan zouden de Engelschen meester zijn van de Markt. Maar toen greep de Majoor de Neuville in. Hij rukte met de 50 mannen van de stadswacht op naar het hoofd van de colonne in de Antwerpsche straat, en maakte door deze steun een einde aan het terugtrekken. Feitelijk was daar geen sprake van een geregeld gevecht. Het was een kluwen van mannen waarvan alleen de voorsten konden strijden. Niemand had gelegenheid een geweer te laden. Nu eens wierp men den vijand een eind terug, dan werd men zelf weer weggedrongen. Het stuk veldgeschut werd eenige malen verloren en heroverd, zonder dat het werd afgeschoten.

Aan Engelsche zijde waren intusschen veel dooden gevallen. Generaal Goore was strijdend aan het hoofd van de colonne gesneuveld. Ook de luitenant-kolonel Clifton³³⁾ viel dood neder. De colonne begon te wijken, en voet voor voet wonnen de Franschen thans terrein. Ten slotte nabij Stoelemat gekomen keerde een oogenblik de kans, daar de Engelschen onder Coocke te hulp kwamen. Maar eindelijk kregen de Franschen op alle plaatsen de overhand.

Een van de laatste punten, waarom gestreden is, was de windmolen, die bij het buskruitmagazijn Hartel stond op het terrein van de tegenwoordige Wilhelminakazerne³⁴⁾. Van alle zijden drongen de Franschen op en dreven de Engelschen naar de bastions Gadelière en van Dun, die aan de noordzijde lagen (ter hoogte van de

³³ Moet zijn: Clifton

³⁴ Nu Molenbergstraat, t.h.v. no 10.

tegenwoordige potaschfabriek ³⁵). Zij waren daar geblokkeerd, daar de vloed was opgekomen en hun terugweg was afgesneden.

Het liep tegen drie uur in de morgen. Het vroom en de maan stond helder aan de hemel. Een van de kolonels van het garnizoen, een verkenning doende, bemerkte dat de helft van de Fransche troepen nog steeds achter het kleine stukje stad nabij de Steenbergsche poort lag, waar van den vijand niets meer te duchten viel, terwijl op andere plaatsen de Franschen er niet in slaagden volledig de overhand te behalen. Hij raadde den bevelhebber aan de troepen, die men hier kon missen in drie colonnes te verdeelen, en met die colonnes overal te steunen, waar men den vijand nog niet geheel de baas was. Hoofdzaak was, dat men tot een beslissing kwam voordat het water weder laag zou zijn en de vijand versterking van buiten kon krijgen. Bovendien moest men zorgen, dat hij in geen geval meester van een van de poorten werd. Terwijl men op deze wijze een laatste aanval op de Engelschen voorbereidde, werd de vijand onder voortdurend geweervuur gehouden. Daar men bevreesd was, dat hij een bepaald uur had afgesproken om samen met de troepen buiten de stad opnieuw tot een krachtige aanval over te gaan, liet de gouverneur de klok stilzetten. Hij liet den klokluider bij zich komen en waarschuwde hem, dat als hij het waagde aan het touw te trekken, hij direct aan het zelfde touw zou worden opgehangen door de twee gendarmes, die waren aangewezen om hem te bewaken.

Dank zij de wijze, waarop de Franschen nu onder krachtige eenhoofdige leiding den vijand te lijf gingen, was binnen korten tijd het

³⁵ Het Smitsvestje, gelegen langs de Gen van Gorcumweg, is een deel van de gracht voor Gadelliere, waarvan het muurdeel langs het Smitsvestje nog steeds zichtbaar is. Als onderdeel van het bouwplan Nieuwe Vesting wordt deze muur gerestaureerd. De Tenaille van Dun lag hier nog iets westelijker van, meer naar de haveningang toe, en is niet meer zichtbaar.

pleit ten nadeele van de Engelsche invallers beslecht. Het duurde nog vrij lang voordat de hier en daar afzonderlijk strijdenden ertoe gebracht konden worden, een eind te maken aan deze onnodige slachting. Nadat de Engelsche bevelhebber verklaard had, zich met alle in de vesting zijnde mannen over te geven, begaf de Engelsche Kolonel Jones zich samen met den Franschen kapitein Denis op alle uithoeken waar nog gevuurd werd, zwaaiend met een witte zakdoek, tusschen de strijdenden. Op deze wijze maakten zij een eind aan de laatste schermutselingen, die van beide zijden met groote moed werden gestreden.

De Engelsche officieren werden gebracht naar de hoofdwacht op de markt en naar het daarnaast gelegen koffiehuis van Maloteau. De manschappen in de St.Geertruydskerk. Generaal Cooke had zich tot het laatste verdedigd in de koepel achter Kijk in de Pot ³⁶).

Pas om tien uur des morgens was alles achter den rug en konden de Fransche troepen op de paradeplaats samenkomen waar zij door den gouverneur werden toegesproken. Een van de fouten der Engelschen schijnt geweest te zijn dat zij, eenmaal in de stad doorgedrongen, de kracht der Franschen onderschat hebben. Zich reeds overwinnaars waanden drongen veel officieren en minderen de huizen binnen, allermint met de bedoeling daar te vechten, waardoor de gevechtswaarde van de troep in een oogenblik sterk verminderd was. De Franschen maakten vier vaandels buit, waaronder een zeer schoon van de Engelsche garde.

³⁶ Achter Kijk in de Pot moet nogal ruim worden gezien; het ging om een theekoepeltje bij het Kabelstraatje, gelegen achter de huizen aan de Zuidzijde haven. De tuinen van deze huizen sloten aan op de binnenterreinen van de vesting.
Zie ook 'Een verrassingsaanval op Bergen op Zoom' Bulck Ad v.d.; Waterschans 2014-1 pg 35

Het aantal gevangen manschappen was zoo groot, dat men genoodzaakt was, eenige vuurmonden met kartetsen geladen buiten voor de kerkdeuren te plaatsen, voor het geval de gevangenen onrustig mochten worden. Aan de officieren werd op eerewoord vergund, zich vrij in de herbergen der stad te bewegen. Op verzoek van generaal Cooke, werd aan den luitenant kolonel Jones toegestaan de stad te verlaten en den generaal Graham bericht te brengen van het mislukken van de onderneming.

Op den 10en Maart kwam het tractaat van uitlevering der gevangenen tot stand, waarbij bleek, dat hun aantal 2077 bedroeg, hetgeen moge gelden als een maatstaf van de grootte van deze onderneming. Er werd bepaald, dat alle gevangenen onverwijld met schepen naar Engeland zouden worden gezonden, dat men alle Franschen, die gevangen genomen waren, dadelijk zou vrijlaten, en dat men het meerdere aantal Franschen dat in Engelsche gevangenissen zat, eveneens de vrijheid zou hergeven.

In de kerk te Bergen vindt men nog twee schoorsteenen ³⁷⁾, in de muur ingemetseld. De eene vermeldt, dat te Wouw begraven zijn de overblijfselen van de volgende officieren, die bij deze aanslag gevallen zijn, n.l. Generaal Majoor Skerret, Brigadier Generaal Gore, Luitenant kolonel The Hon. George Carleton van het 44^e regiment, Luitenant kolonel George Clifton van het 1^e garderegiment, Luitenant Miles van

³⁷⁾ Sec; bedoeld zijn gedenksteden. Deze beide stenen zijn bij de kerkbrand van 10 april 1972 verloren gegaan. Op 8 maart 2015 zijn replica's van deze stenen geplaatst op de dezelfde plaats als de ooriginelen. Meer info zie [Geschiedkundige Kring](#) en *Grafmonumenten in de Grote of St Gertrudiskerk*, Ham, WA van en Booij, C. 1995, pg 116 en 117

het Royal Scotsch reg., Luitenant Bulteel van het 21^e regiment en de vaandrig Sandes van het 37^e regiment.

De tweede plaat heeft een Latijnsch opschrift waarvan de vertaling luidt:

“Dit is het marmeren grafteeken van Robert Mercer, George Clifton, Jacob Macdonald en John Bulteel, krijgslieden van het Engelsche koninklijke legioen, die bij de belegering der stad Bergen op Zoom den 8 Maart 1811 midden in den strijd gesneuveld zijn. Tot hunne nagedachtenis en ter verheerlijking van hunnen moed hebben hunne bedroefde vrienden hunne bloedverwanten en hun medestrijders, begeerig hun voorbeeld te volgen, dit gedenkteeker doen oprichten”.

Er werd een wapenstilstand van drie dagen gesloten, om aan de Engelschen de gelegenheid te geven, hun gekwetsten te evacueeren en hun dooden te begraven. Dit laatst was niet gemakkelijk, daar de grond zeer hard bevroren was. Ruim 800 gevallen Engelschen werden in de bodem van de droge grachten aan de aarde toevertrouwd.

De Franschen maakten bij deze gelegenheid ongeveer 4000 geweren buit.

De Franschen hadden 160 dooden en meer dan 300 zwaar gewonden. Na deze aanslag bleven slechts 2000 man over voor verdediging van de groote vestingwerken.

Gedurende de wapenstilstand, die vijf dagen verlengd werd, gingen de Engelsche en Fransche officieren als vrienden met elkaar om. Over en

weer noodigden zij elkaar tot gemeenschappelijke maaltijden, die een vrolijk verloop hadden als bij de korpsmaaltijden in volle vrede. Na eenige tijd werd het Engelsche leger dichter naar Antwerpen verplaatst, en vervangen door een nieuwe lichter Nederlandsche troepen.

Bij deze aanval hadden de Engelschen oorspronkelijk ruim 100 gevangenen gemaakt, die gedurende de wapenstilstand werden teruggegeven. Wij herinneren eraan, dat in de stad eenige compagniën veteranen lagen en verder de jong Belgische lotelingen. Nu deed zich het merkwaardige geval voor, dat die honderd gevangenen grootendeels veteranen waren geweest, die zich trachten te verantwoorden met het praetje dat zij, bij de burgers ingekwartierd, van het begin van de strijd en van het alarm niets gehoord hadden en dat zij gevangen waren genomen toen de Engelschen de huizen binnendrongen. Zij zongen nu een toontje lager tegen de jonge conscripts, die van hun kant met grove verwijten kwamen. De ruzie liep zoo hoog, dat de gouverneur tusschenbeide moest komen, om een eind te maken aan deze oneenigheden, die bij een volgende overvalling kwade gevolgen hadden kunnen hebben.

Twee malen hebben de Hollandsche troepen zich voor de vesting vertoond. In de vroege morgen van 1 April, en te tien uur in de avond van elf April. Beide keeren vonden zij de geheele bezetting volkomen waakzaam en werden zij met geschutvuur ontvangen, waarop zij het nuttelooze inzagen en teruggingen.

Toen Napoleon verslagen was en naar Elba vervoerd, heesch de Fransche bezetting van Bergen op Zoom op 24 April de witte vlag ³⁸). Lodewijk XVIII gaf last op 3 Mei Bergen te ontruimen, waarop de bezetting over Duinkerken, naar het vaderland terugmarcheerde.

³⁸ De vlag van de Bourbons (de Franse koning) was eveneens wit. De witte vlag kan daarom niet zomaar als teken van overgave beschouwd worden.

Slot

Na het wegtrekken der Fransche troepen werden Noord Nederland en België tot één land vereenigd. Bergen was gelukkig niet langer de belangrijke grensvesting en verloor daardoor haar strategisch belang. Eindelijk kon de bevolking met meerdere rust en zekerheid zich aan het beoefenen van handel en nijverheid wijden. Eindelijk was de kans gekomen om evenals in het grauwe verleden tot welvaart te komen. Slechts 15 jaar duurde de vereeniging met België. Nog eenmaal werden de wallen van Bergen bezet. Van heinde en ver stroomden schutters en vrijwilligers samen opgeschrikt door de leus der opstandelingen:

België vrij tot aan de Moerdijk

Staande op de wallen van de vesting volgden bezetting en burgerij met kloppend hart de strijd van de citadel van Antwerpen. Gelukkig bleef de stad ditmaal de ramp van een beleg bespaard.

In 1880 ongeveer is men begonnen de wallen van de vesting te slechten. De oude vestingen hadden hun waarde verloren. Slechts het ravelijn op den Zoom bleef liggen als een laatste herinnering aan het werk van Coehoorn.

Wij zijn de mannen uit die dagen dankbaar, dat zij dit werk gespaard hebben. Helaas heeft men kort geleden ³⁹⁾ een poterne en brug aangebracht, die de verbazing van iederen deskundige opwekken en het eigenaardig cachet van dit oude werk grootendeels hebben doen verloren gaan. Een brug aan 's vijands zijde.....

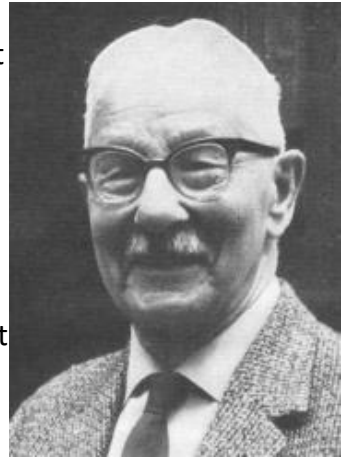
Het ravelijn Op den Zoom in 2015. De sedert 1932 ontstane begroeiing is verwijderd, maar restauratie van de walmuren vindt pas in 2017 plaats. De brug en poterne zijn in 1932 aangelegd om een eenvoudige toegang te creëren voor de gemeentelijke boomkwekerij die toen op het ravelijn werd gevestigd. De poterne of toegangspoort (én brug) is overeenkomstig de vroeger in de stadswal aanwezige poorten. Met dien verstande, dat de stadspoorten geen gewelf kenden, maar naar boven open waren. De poternes of toegangen tot de stadsgrachten gingen wel dwars door de wal, en waren daarom overwelfd.

Biografie Th. A. Boeree ⁴⁰⁾

BOEREE, Theodoor Alexander (1879-1968)

Beroepsofficier en krijgsgeschiedkundige (Wageningen 14-10-1879 - Hilversum 31-7-1968). Zoon van Hendrik Boeree, opzichter bij Rijkswaterstaat, en Maria Westendorp. Gehuwd op 7-9-1915 met Maria Anna de Goeje, die uit een eerder huwelijk 1 zoon meebracht.

Boeree trad na het behalen van zijn HBS-diploma in 1898 te Kampen vrijwillig in dienst als vaandrig-titulair bij het 7e Regiment Infanterie. Een jaar later besloot hij beroepsofficier te worden. Zijn opleiding aan de Koninklijke Militaire Academie (KMA) te Breda voltooide hij in 1902, waarna hij werd benoemd tot 2e luitenant bij het 3e Regiment Vestingartillerie te Gorinchem. Als 1e luitenant werd hij in 1907 overgeplaatst naar het 2e Regiment Vestingartillerie te 's-Gravenhage. Van 1913 tot 1923 was hij in een staffunctie toegevoegd aan de Directeur van het Remontewezen, eveneens te 's-Gravenhage.

Breda

Na tien jaar - hij was inmiddels, sinds 1916, bevorderd tot kapitein - werd Boerees standplaats weer Breda, eerst bij het 3e Regiment Veldartillerie, daarna bij de Staf van de IIIe Artilleriebrigade. Inmiddels in 1927 tot majoor bevorderd fungeerde hij van 1929 tot 1931 als hoofdinstructeur bij het Korps Pontonniers en Torpedisten te Dordrecht en daarna bij het 3e Regiment Veldartillerie te Breda.

Bergen op Zoom

In 1932 kreeg Boeree als luitenant-kolonel het bevel over het 7e Regiment Veldartillerie te Bergen op Zoom en werd hij tevens garnizoenscommandant. Dat bleef hij tot zijn pensionering in 1937. Als reserve-luitenant-kolonel kwam hij in augustus 1939, tijdens de mobilisatie, nog eenmaal onder de wapenen (bij de Staf van de IIIe Divisie te Assen), maar al in december 1939 werd hem op zijn verzoek eervol ontslag uit de dienst verleend.

Boeree was militair in hart en nieren, maar of het officiersbestaan hem de voldoening heeft gegeven die hij er ooit van moet hebben verwacht, staat te bezien. Als geheelonthouder en niet-roker vond hij weinig genoeg in het gangbare gezelligheidsleven. Bovendien maakte hij zich ernstig bezorgd over de volstrekt verouderde uitrusting en bewapening van de Nederlandse krijgsmacht in de jaren '20 en '30. Zijn streven naar modernisering van de instructie door middel van film (waartoe hij in 1930 studiereizen naar Berlijn en Parijs maakte) werd nauwelijks gewaardeerd; twee voor die tijd zeer geavanceerde militaire bioscopen, in Breda en Utrecht, werden maar zelden gebruikt. Belangstelling voor geschiedenis had Boeree altijd gehad. Het militaire leven tussen de wereldoorlogen liet hem ruim de tijd om zich aan deze liefhebberij te wijden. In Den Haag bracht hij soms hele dagen op het Algemeen Rijksarchief door. Ook in Brabant vond hij weldra de weg naar de archieven. In Breda, maar vooral in Bergen op Zoom, verdiepte hij zich grondig in de plaatselijke en regionale historie. Zelfs kreeg hij van de Commandant Veldleger opdracht een geschiedenis te schrijven van de vesting Bergen Op Zoom. Dat resulteerde in een aantal vlotte artikelen in streek- en heemkundige bladen. Bij zijn naspeuringen stuitte hij op twee gebroeders Backx, 16e-eeuwse ruiteraanvoerders uit een in Bergen op Zoom belangrijk geslacht. Nazaten vroegen hem

zijn bevindingen vast te leggen in een soort familiekronek. Deze verscheen pas in 1943, in een niet voor de handel bestemde uitgave: *De kroniek van het geslacht Backx*.

[Slag bij Arnhem, Market Garden](#)

Het bekendst is Boeree geworden door zijn uiterst minutieus onderzoek inzake de Britse nederlaag bij Arnhem in september 1944. De vraag rijst of hij zich voor dit onderwerp ook zo zou hebben geïnteresseerd als hij na zijn pensionering niet was gaan wonen in Ede, dat zo dicht aan de rand van het strijdgebied zou komen te liggen. Hij was daar betrokken bij het ondergronds verzet (OD), aan het eind van de oorlog als plaatselijk commandant van de Binnenlandsche Strijdkrachten. Na de verloren slag kwam hij in contact met Britse militairen die op de noordelijke Rijnnoever uit handen van de Duitsers waren gebleven en zich schuilhielden. Zo had hij in november 1944 korte tijd de ondergedoken brigade-generaal John W. Hackett in huis, met wie hij lange gesprekken voerde over de toedracht van het echec. Ook na de oorlog bleef hij met Hackett, en met vele andere Britse en Amerikaanse officieren, corresponderen. Aan Boeree komt vooral de lof toe dat hij als eerste de Duitse kant van de Slag om Arnhem heeft onderzocht. Door bemiddeling van geallieerde autoriteiten, met wie hij levendige contacten onderhield, was hij in staat gesteld vragen voor te leggen aan krijgsgevangen Duitse commandanten; de antwoorden leverden onschatbaar belangrijke informatie op. Wat Boeree vooral intrigeerde, was de vraag of - zoals hardnekkig werd beweerd - de aanwezigheid van SS-pantserstroepen in de omgeving van Arnhem het gevolg kon zijn geweest van verraad door de Nederlandse dubbelspion Christiaan Lindemans, alias 'King Kong'. Boeree kwam tot de slotsom dat Lindemans de Duitsers wel heeft ingelicht over de ophanden zijnde geallieerde operatie 'Market Garden', maar dat dit verraad geen effect

heeft gesorteerd, doordat de Duitsers Lindemans' mededelingen niet serieus namen. In diverse artikelen (o.a. in *Ons Leger*) legde Boeree een en ander vast, maar tot een samenvattende publikatie kwam het pas nadat hij zijn massale hoeveelheid typoscripten en aantekeningen in handen had gegeven van de journalist C. Bauer, wiens boek *25e slag bij Arnhem. De mythe van het verraad weerlegd* in 1963 verscheen en een groot succes werd. Het was voor Boeree, die enige malen vergeefs had geprobeerd zijn werk in Engeland uitgegeven te krijgen, een grote voldoening dat zijn coproductie met Bauer in 1966 in een Engelse en in 1967 in een Amerikaanse editie verscheen.

Al zijn er sindsdien nog wel belangrijke nieuwe gegevens over de Slag om Arnhem gevonden en was in 't bijzonder over de verraadkwestie het laatste woord zeker niet gezegd, toch is het uitgesloten over deze onderwerpen iets zinnigs te schrijven zonder kennis te nemen van Boerees onderzoeksresultaten en het boek van Bauer.

Van groot belang is verder de uitgebreide documentatie die Boeree heeft aangelegd betreffende het verzet in Gelderland, in het bijzonder op de Veluwe. Over de bezettingstijd in Ede en omgeving publiceerde hij in 1949 de *Kroniek van Ede*.

Ondanks zijn faam tot buiten de landsgrenzen bleef Boeree zichzelf steeds als amateur-historicus beschouwen. Van de waarde van zijn werk voor na hem komende onderzoekers was hij zich echter terdege bewust. Omdat hij wilde dat zijn verzameling typoscripten en aantekeningen oordeelkundig bewaard zou blijven, droeg hij deze nog bij zijn leven over aan het Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie te Amsterdam, het Gemeentearchief Arnhem en de Sectie Militaire Geschiedenis van de Landmachtstaf te 's-Gravenhage.

Na de dood van zijn echtgenote, in 1963, verhuisde Boeree van Ede naar Hilversum, waar hij op 31 juli 1968 overleed.

Publicaties:

- A: Collectie-Boeree (voornamelijk betreffende de Slag om Arnhem) in Gemeentearchief Arnhem. Aantal ms. betreffende de kwestie van het verraad van 'Market Garden' (Christiaan Lindemans, alias 'King Kong') bij Sectie Militaire Geschiedenis van de Landmachtstaf te 's-Gravenhage. Idem betreffende het verzet in Gelderland bij het Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie te Amsterdam.
- P: Behalve artikelen over Bergen op Zoom in *Sinte Geertruydsbronne* van 1934, 1935, 1937, 1938 en 1940 ⁴¹) en in *De Zoom*. Dagblad van het Zuiden van 1937; *De kroniek van het geslacht Backx (Bax, Bacx, Bakx en Baks) Een episode uit den strijd tegen Spanje* (Wageningen, [1943]); *Slag bij Arnhem* (Ede, [1948]); *Kroniek van Ede gedurende de bezettingstijd. Met grepen uit het leven der partisanen* (Ede, [1949]); '„De slag bij Arnhem" en "Het verraad van Lindemans"', in *Ons leger* 39 (1955) 11 (nov.) 17 - 23; 'De dubbelspion Christiaan Lindemans, alias King Kong', *ibidem* (1955) 12 (dec.) 2-9; 'Het mysterie van de Hohenstaufen Divisie in de slag bij Arnhem', *ibidem* 42(1958)6, 7, 9, 10 (juni-juli-sept.-okt.); C. Bauer, *De slag bij Arnhem. De mythe van het verraad weerlegd. Naar gegevens van Th. A. Boeree* (Amsterdam [etc.], 1963); vertalingen: *The Battle of Arnhem. The betrayal myth refuted. On information supplied by Lieutenant-Colonel Theodoor A. Boeree* (Londen, 1966. New York,

⁴¹ Opnieuw gepubliceerd als:
Grepen uit de geschiedenis van Bergen op Zoom, Het beleg van Bergen op Zoom in 1747, Het beleg van Bergen op Zoom in 1588.

1967) (recensie van o.a. P.R.A. van Iddekinge, 'Analyse van de Slag om Arnhem. Een afrekening met het King Kong-verhaal', in *Vrij Nederland*, 9-11-1963).

L: P.R.A. van Iddekinge, 'Portret van overste b.d. Th.A. Boeree. (Slag-)vaardig tuinier in de hof der historie', in *Arnhemse Courant*, 16-9-1964 n.a.v. herdenking Slag om Arnhem; *Aan Theodoor Alexander Boeree. Een "libellus" amicorum* [Door L. de Jong et al.] (Zutphen, 1967); W.H. Tiemens, *Facetten van de Slag om Arnhem* (Weesp, 1984); artikelenreeks in *Haarlems Dagblad* van A. Maandag en J. de Roos (jan./ febr. 1986).

I: *Aan Theodoor Alexander Boeree. Een "libellus" amicorum* [Door L. de Jong et al.] (Zutphen, 1967). Afbeelding tegenover titelblad.

P.R.A. van Iddekinge

Oorspronkelijke versie opgenomen in: [*Biografisch Woordenboek van Nederland 3*](#) (Den Haag 1989)

Laatst gewijzigd op 12-11-2013